

Nabil El Hamouti
Lillian Jess

Masteroppgave ved Handelshøyskolen BI

Hvilke aspekter i mislighetstriangelet er mest sentrale ved revisors mislighetsvurdering, og hvordan er deres oppfatning sammenlignet med granskere?

Veileder:

Tobias Svanstrøm

Innleveringsdato:

10.08.2016

Stuedsted:

Handelshøyskolen BI

Eksamenskoder og navn:

GRA 19204 – Masteroppgave i regnskap og revisjon

Studieprogram:

Master i regnskap og revisjon

“Denne oppgaven er gjennomført som en del av studiet ved Handelshøyskolen BI. Dette innebærer ikke at Handelshøyskolen BI går god for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket.”

Forord

Denne oppgaven inngår som en del av mastergradsstudiet i regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen BI Oslo.

Bakgrunnen for det valgte temaet har sitt utspring i vår langvarige interesse for økonomisk kriminalitet og misligheter. Vår interesse har vært et viktig utgangspunkt for arbeidet med oppgaven.

Det er liten tvil om at økonomisk kriminalitet er et stort samfunnsproblem. Det er vårt håp at studien vil gi et nyttig bidrag til alle de som er opptatt av å bekjempe dette samfunnsødet.

Vi ønsker å takke vår veileder Tobias Svanstrøm som har vært en viktig støttespiller under arbeidet med oppgaven. Vi ønsker også å rette takk til våre kollegaer i BDO, som har bidratt med gode innspill og diskusjoner underveis.

Til slutt ønsker vi å takke de mange revisorer og granskere som har tatt seg tid til å sende sine bidrag til oppgaven. Denne studien ville ikke vært mulig å gjennomføre uten deres bidrag.

Oslo, 5. Juli 2016

Nabil El Hamouti

Lillian Jess

Sammendrag

Studiens formål har vært å analysere revisorer og granskere sine persepsjoner av mislighetsindikatorer. Dette er utført ved å kartlegge deres vurderinger og vektlegging av slike indikatorer, og å analysere disse vurderingene med mislighetstriangelet som utgangspunkt. Som en del av studien har vi også kartlagt og analysert vurderingene til undergrupper av revisorer basert på demografiske faktorer som kjønn, erfaring, utdanning, mv.

Dette er den første studien som er gjennomført i Norge som søker å kartlegge revisors persepsjoner av mislighetsindikatorer. Det er også den første studien i Norge som kartlegger og analyserer persepsjonene opp mot en annen yrkesgruppe som har betydelig erfaring med misligheter. Studien gir først og fremst et viktig bidrag til regulatorer og praktikere som ønsker en bedre forståelse for revisors arbeid med misligheter. Vi ønsker at studien skal kunne være et bidrag til litteratur og standarder rundt forebygging og avdekking av misligheter.

Studien viser at revisorer har høyest fokus på indikatorer relatert til rettferdiggjørelse/holdningsaspektet av mislighetstriangelet, etterfulgt av henholdsvis incentiv og mulighet. Granskere er funnet å fokusere mest på mislighetsindikatorer relatert til mulighetsaspektet av mislighetstriangelet, etterfulgt av henholdsvis rettferdiggjørelse/holdning og incentiv.

Studien viser videre at faktorer som kjønn, type utdanning og revisors tidligere erfaring med mislighetstilfeller i praksis, har en signifikant innvirkning på deres vurdering av mislighetsindikatorer.

En av studiens mer interessante oppdagelser er at granskere ser ut til å ha et signifikant høyere fokus på indikatorer relatert til mulighetsaspektet av mislighetstriangelet sett opp mot revisorer, herunder indikatorer relatert til svakheter og mangler i internkontroll. Dette funnet indikerer at revisorer ikke er like oppmerksom på de mislighetsindikatorer granskere legger betydelig vekt på under sine risikovurderinger.

Funnene fra vår studie bidrar til å forsterke et allerede eksisterende spørsmål; hvorvidt det er nødvendig å revidere dagens mislighetsstandard, ISA 240, blant annet ved å innføre flere krav og mer veiledning rundt revisors arbeid med misligheter.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Sammendrag	ii
Oversikt over figurer og tabeller	vi
1 INTRODUKSJON OG BAKGRUNN	1
1.1 Introduksjon	1
1.2 Formål	4
1.3 Problemstilling	5
1.4 Oppgavens struktur	6
1.5 Terminologi	6
2 TEORI	7
2.1 Mislighetskonseptet	7
2.1.1 Typer av misligheter	7
2.2 Mislighetstriangelet	8
2.2.1 Incentiv	9
2.2.2 Rettferdiggjørelse og holdning	10
2.2.3 Mulighet	10
2.2.4 Kritikk mot mislighetstriangelet	13
2.2.5 Alternative modeller	14
2.3 Hvordan avdekkes misligheter i praksis?	16
2.4 Hvorfor oppdager ikke revisor flere mislighetstilfeller?	17
2.5 Revisjon og granskning	19
2.5.1 Revisjon og revisors rolle	19
2.5.2 Granskning og granskers rolle	23
2.5.3 Sentrale forskjeller og likheter mellom revisjon og granskning	26
3 LITTERATURGJENNOMGANG	29
3.1 Tidligere forskning rundt mislighetsindikatorer	29
3.1.1 Oppsummering av litteratur rundt mislighetsindikatorer	33
3.2 Tidligere forskning rundt effekten av demografiske faktorer	33
4 METODE	36
4.1 Undersøkelsens formål	36
4.2 Forskningsdesign og datainnsamlingsmetode	36
4.3 Spørreundersøkelse som metode	36
4.4 Utforming av undersøkelsen	37
4.5 Utvalg	39
4.6 Distribusjon av undersøkelsen	40
4.7 Svarprosent	41
4.8 Mulighet for generalisering	42

4.9	Validitet.....	42
4.10	Reliabilitet.....	44
4.11	Gjennomføring av analyser.....	44
5	ANALYSE AV DATA.....	45
5.1	Formål og struktur av analyse	45
5.2	Demografisk informasjon	47
5.2.1	Generell bakgrunnsinformasjon	47
5.2.2	Utdanning, erfaring og jobbtittel.....	47
5.3	Analyse av kommentarer fra respondenter på åpent spørsmål	48
5.4	Revisor og granskers rangering av enkeltindikatorer	49
5.4.1	Tolkning av resultater	51
5.5	Analyse av hovedgrupper: Revisorer og granskere (totalnivå)	52
5.5.1	Tolkning av resultater	53
5.6	Analyse av undergrupper av revisorer.....	59
5.6.1	Analyse av undergrupper: Utdannelse	59
5.6.2	Analyse av undergrupper: Erfaring med tidligere tilfeller av misligheter	61
5.6.3	Analyse av undergrupper: Generell erfaring	63
5.6.4	Analyse av undergrupper: Kvinner og menn	65
5.6.5	Analyse av undergrupper: Arbeidsportefølje (små foretak vs. mellomstore og store foretak)	67
5.6.6	Regresjonsanalyse for undergrupper av revisorer	68
6	KONKLUSJON	72
6.1	Oppsummering av funn	72
6.2	Forslag til fremtidig forskning og implikasjoner av studie.....	73
7	LITTERATURLISTE.....	76
8	VEDLEGG.....	82
8.1	Vedlegg 1: Spørreundersøkelse til revisor	82
8.2	Vedlegg 2: Spørreundersøkelse til gransker	86
8.3	Vedlegg 3: Demografisk informasjon til respondenter	90
8.4	Vedlegg 4: T-tester output SPSS – 95 % konfidensintervall.....	91
8.4.1	T-test: Total – gransker mot revisor	91
8.4.2	T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring	91
8.4.3	T-Test: undergrupper – Revisorers kjønn	93
8.4.4	T-Test: undergrupper – Revisorers utdanning.....	93
8.4.5	T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring med børsnoterte foretak	95
8.4.6	T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring med mislighetstilfeller	95
8.4.7	T-Test: undergrupper – Revisorers porteføljesammensetning	96

8.5	Vedlegg 5 – Regresjonsanalyse undergrupper revisorer	98
8.5.1	Incentiv	98
8.5.2	Mulighet.....	99
8.5.3	Holdninger/rettfærdiggjørelse:	100
8.6	Vedlegg 6 - totaloversikt indikatorer og rangering.....	102
8.7	Vedlegg 7 – eksempel på tekst i mail som ble sendt til respondenter	103

Oversikt over figurer og tabeller

Figur 1: Mislighetstriangelet	9
Figur 2: Årsaksperspektiver for incentivperspektivet i mislighetstriangelet	9
Figur 3: Årsaksperspektiver for holdning/rettferdiggjørelseperspektivet.	10
Figur 4: Årsaksperspektiver for muligheter	11
Figur 5: Beyond the fraud triangle.....	16
Figur 6: Granskningsprosessen	25
Figur 7: Indikatorer fordelt på aspektene i mislighetstriangelet	46
Figur 8: Aldersfordeling respondenter	47
Figur 9: Erfaring respondenter	47
Figur 10: Analyse av enkeltindikatorer (Mulighet)	55
Figur 11: Analyse av enkeltindikatorer (Rettferdiggjørelse/Holdning).....	56
Figur 12: Analyse av enkeltindikatorer (Incentiv).....	58
Figur 13: Oversikt over revisorers og granskeres rangering basert på erfaring	62
Tabell 1: Oversikt over mottatte svar på undersøkelsen	41
Tabell 2: Revisorer topp 6 indikatorer	49
Tabell 3: Topp 6 indikatorer for revisorer og granskere.....	49
Tabell 4 - Revisorer bunn 6 indikatorer	50
Tabell 5 - Granskere bunn 6 indikatorer.....	50
Tabell 6 - Indikatorer med størst avvik mellom granskere og revisorer.....	51
Tabell 7: Oppsummert resultat revisorer og granskere	52
Tabell 8: Revisorer - type utdanning blant respondentene.....	59
Tabell 9: Oversikt over revisorer med og uten erfaring tidligere misligheter	62
Tabell 10: Oversikt over respondentenes erfaring	63
Tabell 11: Oversikt over respondentenes kjønn.....	65
Tabell 12: Oversikt over revisorers arbeidsportefølje	67
Tabell 13: Oversikt over revisorers erfaring med børsnoterte foretak	68
Tabell 14: Regresjonsanalyse Incentiv	69
Tabell 15: Regresjonsanalyse muligheter	70
Tabell 16: Regresjonsanalyse holdning/rettferdiggjørelse.....	70

1 Introduksjon og bakgrunn

1.1 Introduksjon

Misligheter er et enormt og kostbart problem for samfunnet. Et estimat utarbeidet av Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) viser at kostnader knyttet til misligheter og korrupsjon i snitt utgjør rundt 5 % av et selskaps omsetning (ACFE 2015, 4). Dersom dette anslaget legges til grunn antas det at det totalt tapes 3,7 trillioner dollar årlig på global basis som følge av misligheter og korrupsjon (ACFE 2015, 8).

Begrepet misligheter defineres spesifikt i revisjonslitteraturen som "en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel", jf. International Standards on Auditing 240.11 (heretter ISA). Misligheter ikke er et rettslig begrep, og vil kunne inkludere både straffbare og ikke straffbare forhold, som for eksempel brudd på etiske normer eller ulovfestede regler (Sundell 2009, 13).

Det er viktig å framheve at ISA 240 avgrensner misligheter som er relevante for revisor til å gjelde misligheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet (Thaysen 2015, 46). Et eksempel på misligheter kan være en toppleder som bevisst manipulerer inntektene i regnskapet for å oppnå egne personlige fordeler, eksempelvis inntjeningsbetingede bonuser. Andre eksempler kan være underslag av eiendeler fra egne ansatte, eller manipulasjon av regnskapstall fra ledelsen for å innfri forventinger fra markedet eller krav fra finansieringsinstitusjoner.

Thaysen (2015) bemerker at misligheter slik det er definert i ISA 240 ligger tett opp mot Økokrim sin definisjon av økonomisk kriminalitet. Økokrim definerer økonomisk kriminalitet som "profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig" (Økokrim 2015). Misligheter kan dermed anses for å være en avgrenset form for økonomisk kriminalitet som revisor primært er opptatt av.

I tillegg til å være en direkte kostnad for samfunnet, bidrar forekomsten av misligheter også til å svekke regnskapsbrukernes tillit til regnskapsrapporteringen

som grunnlag for økonomiske beslutninger. Misligheter kan dermed få svært vide konsekvenser som ikke alltid er direkte observerbare eller kvantifiserbare.

Revisor blir på mange måter sett på som den mest synlige aktøren i kampen mot misligheter, og det stilles høye forventninger til at revisor bidrar til å forebygge og avdekke misligheter gjennom sitt revisjonsarbeid. Men til tross for de høye forventningene til revisjonsprofesjonen viser flere undersøkelser at revisor kun avdekker en minimal andel av misligheter og annen økonomisk kriminalitet (ACFE 2015, 19). Et naturlig spørsmål som oppstår som følge av dette er hvorfor revisor ikke avdekker flere tilfeller av misligheter? For å kunne ha et grunnlag for å besvare dette spørsmålet er det nødvendig å klargjøre hva en revisor er, og hvilken rolle revisor er satt til å utføre.

Revisors hovedrolle er først og fremst å være en uavhengig tillitsperson som skal vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, jf. revl. § 5-1. I tillegg til dette overordnede ansvaret er revisor også pliktet til å bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil gjennom revisjonen, jf. revl. § 5-1 (3). For å kunne tilfredsstille dette kravet er revisor avhengig av å foreta en tilstrekkelig vurdering av risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter (Thaysen 2015, 47). Revisors risikovurderinger må blant annet bygge på en elementær forståelse for virksomheten som skal revideres, herunder kunnskap om selskapets bransje og en gjennomgående forståelse for foretakets rutiner og internkontroll (Finanstilsynet 2013, 7).

Revisjonsstandarden ISA 240 gir revisor flere føringer rundt hvilke type risikovurderinger som bør foretas under en risikovurdering. Et sentralt aspekt ved revisors risikovurdering er blant annet å vurdere om det foreligger mislighetsrisikofaktorer i selskapet som revideres, jf. ISA 240.24. Slike mislighetsrisikofaktorer benevnes ofte som røde flagg eller mislighetsindikatorer blant praktikere og teoretikere. Dette er faktorer som ofte foreligger i situasjoner hvor misligheter har oppstått, og som dermed kan tyde på at det foreligger risiko for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, jf. ISA 240.24. Fordi misligheter ofte skjules på en måte som kan gjøre dem vanskelig å avdekke, er revisor avhengig av å anvende slike mislighetsindikatorer for å kunne foreta en tilstrekkelig og tilfredsstillende vurdering av mislighetsrisikoen i et selskap.

Det er viktig å presisere at selv om slike mislighetsrisikofaktorer kan gi grunnlag for konkrete undersøkelser og mistanker, gir ikke tilstedeværelse av indikatorer bevis for eksistensen av misligheter. Åpenbare indikatorer for misligheter, som for eksempel kritiske mangler eller svakheter tilknyttet selskapets internkontroll, gir kun indikasjoner på at misligheter kan foreligge. Ytterligere undersøkelser vil være nødvendig for å bekrefte eller avkrefte eventuelle mistanker om misligheter.

Konkrete eksempler på mislighetsrisikofaktorer som revisor kan stå ovenfor i enhver gitt situasjon presenteres i ISA 240. Disse mislighetsindikatorerne presenteres under tre ulike kategorier, avhengig av hvor den enkelte opplistede faktoren passer inn i det kjente mislighetstriangelet som ble utarbeidet av kriminologen Donald Cressey. Mislighetstriangelet legger til grunn at det må foreligge tre forutsettende omstendigheter for at misligheter skal kunne utføres; incentiv/press, mulighet og rettferdiggjørelse/holdning.

ISA 240 gir ingen veiledning mht. hvilke indikatorer revisor bør vektlegge under sine risikovurderinger, og heller ikke om enkelte aspekter av mislighetstriangelet er mer kritiske enn andre i denne vurderingen. Mye av revisors vurderinger etterlates derfor til revisors eget skjønn. Som følge av dette kan det oppstå store forskjeller i hvordan den enkelte revisor vurderer og vektlegger mislighetsindikatorer under sin risikovurdering.

Til tross for at revisors skjønn spiller en helt kritisk rolle i arbeidet med misligheter foreligger det ingen tidligere studier i Norge som spesifikt har fokusert på norske revisors oppfattelse og vurdering av slike mislighetsindikatorer. I internasjonal sammenheng foreligger det flere studier som har forsket på bruken av røde flagg som revisjonsverktøy, men svært få studier har fokusert på revisors persepsjoner av røde flagg (Moyes 2011, 10).

Med bakgrunn i de betydelige konsekvensene som kan oppstå når revisor ikke gjenkjenner eller følger opp viktige indikatorer for misligheter (se Enron, WorldCom, Arthur Andersen), er det spesielt kritisk at vi opparbeider oss en bedre forståelse for akkurat dette aspektet av revisors arbeid (Moyes 2011, 10).

Behovet for forskning som kan bidra til å øke vår forståelse for hvordan revisorer anvender indikatorer for misligheter forsterkes ytterligere av tidligere kritikk revisor har mottatt fra Finanstilsynet vedrørende manglende vurdering og

oppfølging av mislighetsrisikofaktorer under revisjonen. Finanstilsynet har i flere tilfeller blant annet funnet revisor skyldig i å unnlate å vurdere eller følge opp mislighetsrisikofaktorer som har vært tilstede under revisjonen (Finanstilsynet 2013, 8). Det foreligger dermed et stort behov for forskning som tar for seg dette aspektet av revisors arbeid.

1.2 Formål

Denne studien tar utgangspunkt i momentene som er diskutert over, og har som hovedformål å kartlegge og analysere hvilke aspekter i mislighetstriangelet som er mest sentrale ved revisors mislighetsvurdering. Studien ønsker videre å sammenligne vurderingene til revisorer med en annen ekspertgruppe på misligheter; granskere. Sammenligning mellom revisorer og granskere utføres for å kunne analysere nivået på revisors respons opp mot en gruppe eksperter som anses å ha betydelig mer erfaring med mislighetskonseptet enn revisor.

En metafor for sammenligningen mellom de to yrkesgruppene er forskjellen mellom en hjernekirurg (gransker) og allmennleges (revisor) perspektiver på indikatorer for hodeskader. Hjernekirurgen vil naturlig nok kunne inneha en mer spesialisert forståelse for hodeskader enn allmennlegen, nettopp fordi han er spesialisert på dette området og har en mer grundig forståelse for de mest kritiske og fremtredende indikatorene for dette. Allmennlegen vil derimot ha et bredere, men mindre spesialisert arbeidsområde, og vil ikke ha tilegnet seg en like rik erfaring med hodeskader som hjernekirurgen.

Det er viktig å presisere at oppgaven ikke vil kunne danne grunnlag for å fastsette hvorvidt granskers vurdering er mer korrekt enn revisors. Hensikten med sammenligningen er heller å framheve forskjellene eller likhetene mellom yrkesgruppene, og dermed legge grunnlaget for videre forskning som kan se mer på hvorfor eventuelle forskjeller foreligger, og om disse forskjellene i det hele tatt burde foreligge.

I tillegg til sammenligningen mellom de to yrkesgruppene, utfører vi også analyser på hvorvidt det foreligger forskjeller i vurderingene til revisorer innad i revisjonsgruppen, basert på demografiske faktorer som utdanningsbakgrunn, kjønn, erfaring, mv. En slik analyse av undergrupper anses å være nyttig for å kartlegge hvorvidt slike faktorer påvirker revisors mislighetsvurdering.

Dette er spesielt viktig å undersøke da det foreligger en mengde forskning som viser at slike demografiske faktorer kan ha innvirkning på revisors arbeid, herunder på kvaliteten av selve revisjonen.

1.3 Problemstilling

Med bakgrunn i utredningen over har vi formulert følgende problemstilling:

Hvilke aspekter i mislighetstriangelet er mest sentrale ved revisors mislighetsvurdering, og hvordan er deres oppfatning sammenlignet med granskere?

Videre er følgende forskningsspørsmål tatt opp:

- Hvilke mislighetsindikatorer anser revisor og gransker for å være mest betydningsfulle for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter i et selskap?
- Foreligger det forskjeller mellom undergrupper av revisorer sine vurderinger av hvilke aspekter i mislighetstriangelet som vektlegges mest for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter i et selskap?

Som det fremkommer ønsker vi å danne et bilde av mislighetspersepsjonene til revisorer, granskere og undergrupper av revisorer ved å anvende mislighetstriangelet som tolkningslinse. I praksis vil dette gjennomføres ved at samtlige mislighetsindikatorer som vurderes av revisorer og granskere blir tilordnet det aspektet av mislighetstriangelet det naturlig hører til. Årsaken til at vi benytter mislighetstriangelet er flere.

For det første har triangelmodellen blitt anvendt i større eller mindre grad i flere av studiene som presenteres i litteraturgjennomgangen. Ved å kategorisere våre resultater etter mislighetstriangelet blir det dermed enklere å foreta sammenligninger mot tidligere studier og konkludere mot disse.

For det andre vil en slik kategorisering også gjøre det enklere å analysere perspektivene til revisor fordi det blir mulig å oppsummere funnene i tre hovedkomponenter av indikatorer (mulighet, incentiv og holdning), i stedet for å oppsummere en lengre liste med indikatorer som er veldig spesifikke og konkrete i natur.

For det tredje er en tilsvarende kategorisering av indikatorer foretatt i ISA 240. Mislighetstriangelet er et kjent konsept blant både revisorer og granskere. Begge yrkesgruppene er vant til å se på mislighetskonseptet med mislighetstriangelet som utgangspunkt. Det vil med bakgrunn i dette være interessant å undersøke om revisorer har en tendens til å vektlegge enkelte deler av mislighetstriangelet annerledes enn granskere, eller om revisorer og granskere har et konsistent og likt fokus på hvilke deler av mislighetstriangelet som er viktigst.

1.4 Oppgavens struktur

I første del av oppgaven utredes det for enkelte temaer som er nødvendige for å kunne danne en god forståelse av problemstillingen. Dette inkluderer definisjoner og begreper som skal benyttes i det videre arbeidet som relaterer seg til mislighetskonseptet generelt. Etter å ha gitt en overordnet oversikt over de nevnte konseptene gis det en overordnet beskrivelse av rollene til revisor og gransker. En forståelse for enkelte aspekter av revisjon og granskning vil danne et grunnlag for en bedre forståelse av hvordan yrkesgruppene arbeider med misligheter.

Vi foretar deretter en detaljert gjennomgang av tidligere forskning rundt mislighetsindikatorer, samt tidligere studier rundt effekten demografiske faktorer kan ha på revisjon. Den litterære gjennomgangen legger grunnlaget for undersøkelsene og analysene som gjennomføres i etterkant. I selve analysedelen blir funnene fra undersøkelsen presentert og analysert i lys av gjeldende teori og tidligere forskning. Til slutt fremmes en endelig konklusjon, herunder forslag til videre forskning og potensielle implikasjoner av studien.

1.5 Terminologi

I studien har vi anvendt flere engelskspråklige kilder. I dette avsnittet gjøres det rede for oversettelsen og tolkingen av de mest sentrale begrepene som anvendes.

Begrepet «occupational fraud» går igjen i den engelske litteraturen. Definisjonene som angis for begrepet i de engelske kildene samsvarer med definisjonen av misligheter på norsk. Når vi omtaler engelske kilder på norsk har vi derfor oversatt «occupational fraud» til misligheter.

Et annet begrep som går igjen er «red flags». Direkte oversatt til norsk, røde flagg. Begrepet betyr det samme som mislighetsindikator. I vår tekst anvendes både mislighetsindikator og røde flagg om det samme begrepet.

2 Teori

2.1 Mislighetskonseptet

Misligheter er en type av økonomisk kriminalitet som utføres av ansatte eller ledelsen i et selskap, enten internt i selskapet eller i samarbeid med eksterne parter. Selve begrepet misligheter benyttes innen revisjon som en fellesbetegnelse for tilsiktede handlinger som er utført for å oppnå en fordel for seg selv, virksomheten man arbeider for eller eventuelt andre aktører (Riksrevisjonen 2007, 4).

Misligheter defineres spesifikt i revisors mislighetsstandard, ISA 240 punkt 11, som "en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel". Som det fremkommer av definisjonen, vil det som skiller misligheter fra feil være hvorvidt den underliggende handlingen som fører til feilinformasjon i regnskapet er tilsiktet eller utilsiktet, jf. ISA 240.2.

Begrepet uredelighet i definisjonen over vil kunne omfatte handlinger som tilslører eller manipulerer de virkelige forhold, mens begrepet urettmessig vil kunne omfatte direkte brudd på lover, regler eller alminnelig aksepterte retningslinjer (Riksrevisjonen 2007, 4).

2.1.1 Typer av misligheter

ISA 240 skiller mellom to typer misligheter som er relevante for revisor; feilinformasjon som følge av uredelig regnskapsrapportering, og feilinformasjon som følge av underslag av eiendeler.

Det fremkommer av ISA 240.A2 at uredelig regnskapsrapportering "involverer tilsiktet feilinformasjon, herunder utelatelse av beløp eller tilleggsopplysninger i regnskap, for å villedde regnskapsbrukere". Mens underslag av eiendeler "innebærer tyveri av en enhets eiendeler, begås ofte av ansatte og gjelder ofte forholdsvis små og ubetydelige beløp", jf. ISA 240.A5. Eksempler på underslag av eiendeler kan være ansatte som underslår kundeinnbetalinger, eller bruker selskapets eiendeler til private anledninger.

Selv om de to konseptene kan separeres, foreligger det ofte en nær sammenheng mellom underslag av eiendeler og regnskapsmanipulasjon. Dette fordi underslag av eiendeler gjerne forsøkes å holdes skjult gjennom falske eller villedende registrerte

opplysninger eller dokumenter, jf. ISA 240.A5. Skillet mellom de to konseptene vil derfor ikke alltid være like åpenbart eller nødvendig.

Det er liten tvil om at en av de største utfordringene revisor står ovenfor når det kommer til økonomisk kriminalitet og misligheter er den type misligheter som kommer inn under begrepet regnskapsmanipulasjon (Thaysen 2015, 46). Stenheim og Blakstad (2012) angir at begrepet regnskapsmanipulasjon er et mangesidig begrep, og må tolkes ut i fra hvilke deler av regnskapet som manipuleres, hvordan manipuleringen utføres, årsaken til at den utføres og hvorvidt effekten ligger innenfor gjeldende lovgivning.

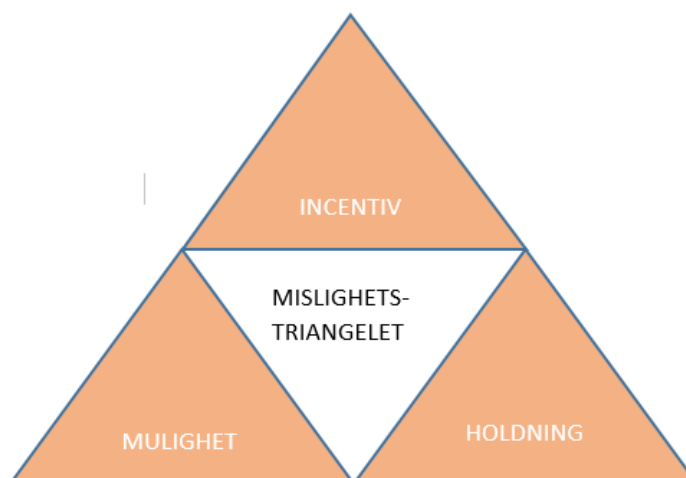
Denne typen regnskapsmanipulasjon går ut på at man påvirker ett eller flere elementer i regnskapet med den hensikt å påvirke resultatet i regnskapet (Stenheim og Blakstad 2012). For å gjøre dette kan utøveren anvende endringer i regnskapspolicyer eller regnskapsrapportering slik at utfallet blir mer gunstig enn det som var tilfelle ved bruk av tidligere rapporteringsmetoder, eller foreta endringer i form av å unnlate eller utsette å gjøre investeringer som er nødvendig for fremtidig drift, for å presentere et bedre resultat (Stenheim og Blakstad 2012).

Det er ikke gitt at endret bruk av regnskapspolicy eller regnskapsrapportering medfører regnskapsmanipulasjon og forsøk på mislighetsutøvelse. Man er nødt til å ta i betraktning den kontekst og den årsakssammenheng som ligger til grunn for endringen. Utfordringen med earnings management er dermed å kunne fastsette hvorvidt årsaken til endret bruk av regnskapspolicyer eller bruk av andre beslutninger som påvirker resultatet, er av en art som medfører mistanke om misligheter, eller om beslutningene kun er lovlige grep for å maksimere selskapets verdi (Stenheim og Blakstad 2012). Grunnet de mange subjektive vurderingene som må gjøres for å vurdere om noe er earnings management eller ikke, er det ikke alltid like lett for revisor å kunne konkludere om noe faller innenfor eller utenfor earnings management.

2.2 Mislighetstriangelet

For å bedre kunne forstå faktorene som ligger til grunn for at misligheter utføres er det gjennom årene bygget opp flere modeller. En mye brukt tilnærming til å avdekke og forstå misligheter er mislighetstriangelet. Modellen ble først beskrevet på 1950-tallet av den amerikanske kriminologen Donald Cressey.

Mislighetstriangelet går ut på at det må foreligge tre forutsettende omstendigheter for at misligheter skal kunne utføres; incentiv/press, mulighet og rettferdiggjørelse/holdning.

Figur 1: Mislighetstriangelet

2.2.1 Incentiv

Det første aspektet i mislighetstriangelet omhandler incentiver til å begå misligheter. Incentiv eller press til å utføre misligheter kan oppstå når enkeltpersoner eller selskaper er under press, enten fra kilder innenfor eller utenfor organisasjonen, jfr. ISA 240.A1.

I henhold til Cressey (1953, 30) utføres misligheter som en konsekvens av et ikke-delbart finansielt press. Ikke-delbart finansielt press defineres som et finansielt press et individ opplever, og som han eller hun ikke har intensjoner om å dele med andre. Individets manglende evne eller ønske om å kommunisere sitt problem videre ender som en motivasjon til å bryte loven og utføre misligheter for å kunne løse problemet.

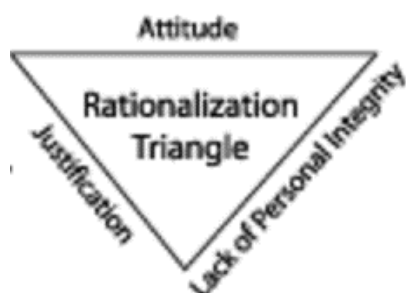
Figur 2: Årsaksperspektiver for incentivperspektivet i mislighetstriangelet (Romney, 1980)

I henhold til det ovenstående avsnittet om typer av misligheter, kan en for eksempel se at det kan forekomme et incentiv til å utføre regnskapsmanipulasjon i form av earnings management dersom ledelsens avlønning er basert på resultatorienterte bonusordninger. Andre incentiver kan for eksempel foreligge når en person har en livsstil hvor

vedkommende lever over evne, eller har et emosjonelt press på seg i form av ønske om å fremstå mer vellykket og rik enn det man i utgangspunktet er.

2.2.2 Rettferdiggjørelse og holdning

Det andre aspektet i mislighetstriangelet er rettferdiggjørelse/holdninger. Coenen (2008, 12) angir at rettferdiggjørelse er en mekanisme hvor en person bestemmer seg for at den tvilsomme oppførselen er akseptabel.

Figur 3: Figuren viser hvilke omstendigheter som må være tilstede i rasjonaliseringsprosessen (Romney, 1980).

Dellaportas (2013, 32) angir at rasjonalisering kan forstås som mangelen på følelser og likegyldighet uttrykt av den som har begått misligheter for å kunne rettferdiggjøre egen skyldfølelse rundt at de har begått en kriminell handling. Det er svært individuelt hvordan et individs etiske og moralske syn tillater dem å oppføre seg. Noen er i stand til å rettferdiggjøre

svært umoralske handlinger ovenfor seg selv, mens andre med høyere moralsk standard må bruke mer krefter for å kunne overbevise seg om at det de driver med er akseptabelt.

Brytting et al. (2011) angir at eksempler på slik rasjonalisering hos ansatte kan være påstander som at "alle andre gjør det", "jeg har ikke noe valg", "det er kun et lån", "ingen tar skade", "jeg har fortjent det", "det er ikke et lovbrudd", "det er for en god sak" og så videre.

Albrecht et al. (2004, 118) angir at tilsvarende eksempler fra ledende personer i et selskap kan være "vi må holde aksjekursen oppe på dette nivået", "alle andre selskaper benytter seg av aggressive regnskapsprinsipper", "det er det beste for selskapet", "problemet er kun midlertidig, vi tar det igjen" og så videre.

2.2.3 Mulighet

Det tredje og kanskje mest kritiske aspektet av mislighetstriangelet omhandler muligheten til å kunne begå misligheter. En mulighet til å utøve misligheter kan for eksempel oppstå i det en person har de tekniske ferdighetene og kunnskap om eiendeler, ansatte og IT-systemer til å både utføre og skjule misligheter (Coenen 2008, 12).

Figur 4: Mulighetsaspektene (Romney, 1980).

Figur fire illustrer aspektene av mulighetselementet i mislighetstriangelet. For at det skal kunne foreligge en mulighet til å gjennomføre misligheter må det være en mulighet til å begå misligheten, til å skjule utbyttet fra mislighetshandlingen og mulighet for å kunne konvertere utbyttet, for eksempel gjennom hvitvasking.

2.2.3.1 Betydning av internkontroll for muligheten til å begå misligheter

Thaysen (2015) kommenterer at man sjelden vil være involvert i saker som omhandler økonomisk kriminalitet der internkontrollen har vært gjennomgående robust. I mer eller mindre alle mislighetstilfeller vil man kunne finne at det er svakheter i internkontroll som har blitt utnyttet av mislighetsutøveren (Thaysen 2015, 47). Muligheten til å utføre misligheter vil derfor typisk øke i takt med mangler i den interne kontrollen (Free et al. 2007).

Mangler i den interne kontrollen over finansiell rapportering har derfor stort sett vært det mest vektlagte aspektet når man snakker om mulighet i mislighetstriangelet (Dorminey et al. 2010). En foreliggende mulighet impliserer at en svakhet i den interne kontrollen er tilstede, samt at sannsynligheten for å bli tatt for å utføre misligheter er liten (Rodgers et al. 2015).

Ansvar for å opprette en forsvarlig internkontroll, og holde tilsyn med denne, hviler på selskapets styre. Styrets plikter innebærer å sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten. I dette inngår det å holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling, samt å påse at dets virksomhet, regnskap og formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll, jf. asl. § 6-13.

Utover formuleringen om styrets ansvar i aksjeloven er det ikke nedfelt direkte pålegg om implementering av internkontroll i andre lovverk. Unntaket er selskaper i finansnæringen som kommer inn under forskrift om risikostyring og internkontroll (forskrift 22.09.08 nr. 1080), samt børsnoterte foretak som er underlagt skjerpede rapporteringskrav (NUES 2014, 9).

En effektiv intern kontroll over finansiell rapportering innebærer prosedyrer på flere plan. Den vanligste tilnærmingen er basert på COSO-modellen, som anvender fem komponenter i den interne kontrollen; kontrollmiljø, enhetens

risikovurderingsprosess, informasjonssystemet, kontrollaktiviteter og overvåking av kontroller. ISA 315 angir også komponentene i den interne kontrollen i samsvar med COSO-modellen.

Det foreligger flere studier som framhever viktigheten av intern kontroll som et verktøy for å begrense muligheten til å begå misligheter. I en artikkel skrevet av Steinberg (2011) vises det til at det ved mislighetsaker i store velkjente selskaper ofte er manglende fokus på overvåking av kontroller, risikostyring, og etiske retningslinjer som har skylden for at mislighetene har kunnet blitt utført.

En annen studie viser at en overvekt av selskaper som ble anklaget for misligheter i form av regnskapsmanipulasjon ofte hadde et styre som var uerfarne og dominert av personer med nære bånd til organisasjonen eller dens ledelse (Holzinger 1999). Manglende internkontroller som kompenserer for det dominerende styret kan som følge av dette sies å ha vært en årsak til at mislighetene kunne gjennomføres.

Andre studier som fokuserer med på konkrete aspekter ved den interne kontrollen, slik som arbeidsdeling og segregering av rutiner, fremhever viktigheten av internkontroller som begrenser mulighetene til å begå misligheter. Kurniwanti og Setiabudi (2006) kommenterer her at segregering av arbeidsoppgaver blant ansatte er et helt kritisk element i et anti-fraud program, og at manglende fokus på dette aspektet kan få fatale konsekvenser for selskaper. McNeal (2006) fokuserer på viktigheten av gode kanaler og muligheter for varslinger (såkalte whistle-blower functions), og hvordan slike internkontroller kan være med på å redusere muligheten for at misligheter begås.

I kontrast til disse studiene finnes det også andre studier som indikerer at effekten av den interne kontrollen er overvurdert som instrument for å avdekke misligheter. Et eksempel er en studie utført av Cunningham (2004), hvor man utredet for om effekten av den interne kontrollen, og spesielt det sterkt økende fokuset på internkontroll og rapportering siden innføring av SOX på starten av 2000-tallet, er overvurdert.

Cunningham (2004) poengterer at den økte kostnaden ved implementering av stadig strengere regimer for intern kontroll er betydelig. Det foreligger også en interesse for utenforstående aktører slik som revisorer, jurister og tilknyttede organisasjoner å promotere viktigheten av slike kontroller, for deretter å kunne tjene penger på å utføre attestasjonstjenester knyttet til dette.

Det poengteres også at det foreligger svært mange rammeverk og standarder som fastsetter nødvendigheten av en sterkt implementert internkontroll, men at svært få av standardene har spesifisert type og omfang av slike kontroller. Dette kan føre til at de kontroller som implementeres er egnet til å bli testet, men at dette ikke nødvendigvis er de samme kontrollene som ville vært mest effektive.

En studie utført av Wells (2002) viser også til at internkontrollens rolle i revisors arbeid med å avdekke misligheter kan være overvurdert. Studien poengterer at intern kontroll har en stor rolle i et selskaps interne risikostyring, men at dets forebyggende effekt mot misligheter kan betviles av to årsaker; 1) internkontroll gir kun en tilstrekkelig, men ikke fullstendig sikring mot misligheter, og 2) hvis den øvre ledelsen i selskapet har et sterkt fokus på prestasjoner og prestasjonsstyring kan ledelsen finne måter å overstyre den interne kontrollen på.

Til tross for denne kritikken mot internkontroll, er det liten tvil om at internkontroll spiller en meget viktig rolle i revisors arbeid med misligheter. Dersom ledelsens implementering og overvåking av den interne kontrollprosessen kjennetegnes av mangler og svakheter vil dette påvirke revisors vurdering av risikoen for at det eksisterer, eller kan eksistere, misligheter i selskapet som revideres. Likeledes vil en god og velfungerende internkontroll kunne redusere denne risikoen.

2.2.4 Kritikk mot mislighetstriangelet

Bruken av mislighetstriangelet som forklaringsmodell for misligheter går ikke uten kritikk fra både revisorer og andre eksperter på området. Blant annet påpekes det at mislighetstriangelet mangler aspekter slik som grådighet/arroganse og evne/kompetanse, og at ikke alle tilfeller av misligheter kan forklares med variablene i triangelet. Dorminey et al. (2010) viser blant annet til at det ved flere tilfeller av avdekkede misligheter ikke kan identifiseres noen sterke forbindelser til alle aspektene i mislighetstriangelet.

Et kjent eksempel som illustrer akkurat dette er gjengitt av James og Ann (2005). Tidligere styremedlem i Wal-Mart, Thomas M. Coughlin, ble tatt for å ha underslått penger fra selskapet i en lengre periode ved bruk av falske inngående fakturaer. Underslagene ble brukt til å dekke Coughlin's personlige levekostnader. Totalt forløp underslagene seg til mellom 100 000 og 500 000 USD over en femårs periode.

Den interessante observasjonen kommer idet man ser at Coughlin's lønn og goder som styremedlem i Wal-Mart gav ham en årlig godtgjørelse på over 6 millioner USD i året før han ble tatt. Eksempelet viser at misligheter utføres selv i tilfeller hvor det ikke foreligger noe synlig press eller motivasjon utover grådighet. Dette og lignende eksempler ligger til grunn for mye av kritikken som rettes mot mislighetstriangelet som forklaringsmodell.

2.2.5 Alternative modeller

Som et svar på kritikken som har blitt rettet mot mislighetstriangelet som modell for å forstå hvorfor misligheter begås, har det blitt utarbeidet en rekke andre modell som baserer seg på triangelet. De mest sentrale vil bli presentert overordnet.

2.2.5.1 *The fraud scale*

Modellen ble først presentert av Albrecht et al. (1984). I modellen erstattes rasjonaliseringsaspektet i mislighetstriangelet med personlig integritet. Modellen er basert på en mening om at misligheter er vanskelige å avdekke fordi det ikke foreligger noen typisk profil på den som utfører misligheter.

De som utarbeidet modellen mener at ved å evaluere de relative kreftene av press, mulighet og personlig integritet kan man anslå sannsynligheten for at det foreligger misligheter. Modellen forenkler observasjoner av personlige aspekter, da det er lettere å danne et inntrykk av en persons integritet enn av en persons rasjonaliseringsprosess (Dorminey et al. 2010).

2.2.5.2 *The Fraud Diamond*

Wolfe og Hermanson (2004) bygger videre på mislighetstriangelet, men legger til et fjerde aspekt; kapasitet. Med kapasitet forstår man en persons trekk og egenskaper som spiller inn på hvorvidt en person er i stand til å utføre misligheter selv om de tre andre aspektene fra mislighetstriangelet er tilstede. Kapasitet er for eksempel å gjenkjenne muligheten til å utføre misligheter og ha kunnskap til å utnytte IT-systemer eller andre systemer.

Modellen legger til grunn at mange store mislighetssaker ikke ville ha skjedd dersom ikke den rette personen med de rette kapasiteter var til stede til rett tid. Altså; hadde en annen person innehatt samme rolle ville ikke misligheten skjedd selv om alle tre aspekter i mislighetstriangelet var tilstede.

Wolfe og Hermanson (2004, 4) legger til grunn fire observerbare egenskaper som sannsynligvis foreligger hos en som bedriver misligheter, og som inngår i begrepet kapasitet:

- Autoritær person eller funksjon i organisasjonen
- Kapasitet til å forstå og utnytte regnskapssystemer, svakheter i intern kontroll, flytte ansvar over på andre og misbruke autoritet for å skjule mislighetene
- Selvtillit og ego som gjør personen lite redd for å bli oppdaget
- Kapasitet til å takle stresset og presset ved å skjule misligheter over lengre tid

2.2.5.3 The MICE-modell:

Kranacher et al. (2010) beskriver en modell som bedre kartlegger motivasjonsaspektet ved mislighetstriangelet. De legger til grunn at det i svært mange tilfeller ikke ser ut til at motivasjon nødvendigvis må oppstå som følge av press. Det legges heller til grunn at motivasjon kan oppstå som følge av MICE-aspektene:

MICE = Money, Ideology, Coercion, and Ego

Dorminey et al. (2010) angir at modellen fokuserer mer på typen personlighet til den som begår misligheter. Utøveren kan være av en personlighetstype som vil begå misligheter, ikke ut i fra press eller reelt behov, men for å hevde seg. Modellen er ment som et kompliment til mislighetstriangelet, og gir et bredere rammeverk for å vurdere misligheter som ikke har oppstått på grunn av press og rasjonalisering

Figuren nedenfor er fra Dorminey et al. (2010), og viser en oppsummering av hvor effektiv mislighetstriangelet og de øvrige modellene anses å være i arbeid med å avdekke misligheter basert på type person som utfører mislighetene.

EXHIBIT 5 Fraud Assessment Tools by Fraudster Type			
Antifraud Assessments	Accidental Fraudster	Predator	Collusion (Management Override)
The Fraud Triangle:			
Perceived Pressure	Effective	Not Effective	Not Effective
Perceived Opportunity	Effective	Effective	Effective
Rationalization	Effective	Not Effective	Not Effective
The Fraud Scale: Integrity	Effective	Effective	Effective
The Fraud Diamond: Capability	Effective	Effective	Effective
MICE	Effective	Effective	Effective
Professional Skepticism	Effective	Effective	Effective
Brainstorming	Effective	Effective	Effective
Critical Thinking	Effective	Effective	Effective

Figur 5: Beyond the fraud triangle (Dorminey et al. 2010)

Selv med kritikken mislighetstriangelet er utsatt for, er det fortsatt triangelmodellen som anvendes i stor grad av standardsettere (for eksempel i ISA 240). Modellen er dermed til tross for ovenstående kritikk, den foretrukne modell for å forklare mislighetsfenomenet.

2.3 Hvordan avdekkes misligheter i praksis?

ACFE (2015, 19) viser i sin årlige undersøkelse av misligheter og korrupsjon at tips fra varslere er den klart mest fremtredende kilden for den innledende oppdagelsen av misligheter og korrupsjon i organisasjoner, med en oppdagelsesprosent på 43%. Videre viser rapporten at de fleste varslinger vedrørende misligheter og korrupsjon kommer fra egne ansatte (50%). Etter tips fra varslere finner rapporten at de fleste innledende oppdagelser av misligheter og korrupsjon skjer gjennom ledelsesgjennomganger og internrevisjon.

PwC (2015) sin årlige rapport om økonomisk kriminalitet viser stort sett samme mønster som ACFE sine funn, og finner dataanalyse, internrevisjon og interne varslinger som de mest sentrale kilder for oppdagelse av misligheter.

Begge undersøkelsene framhever viktigheten av en god internkontroll, og spesielt tilstedeværelsen av gode varslingssystemer. Tidligere assisterende Økokrim-sjef, Erling Grimstad, framhever viktigheten av slike varslingssystemer, og kommenterer at den første mistanken om økonomisk kriminalitet i en virksomhet erfaringsmessig vil oppstå etter varsling fra ansatte, samarbeidspartner eller kunde (Grimstad 2015, 128).

Et urovekkende funn i de nevnte rapportene, samt i tidligere undersøkelser rundt avdekking av misligheter, er hvor liten andel av oppdagelsene revisor står for. Rapporten til ACFE viser at avdekkingsandelen til ekstern revisor ligger på ca. 3% i 2015 (ACFE 2015, 19). Tallene viser også at andelen oppdagelser som kan attribueres til revisor har holdt seg uvanlig konsistent gjennom årene, og ligger typisk på det samme lave nivået fra år til år.

2.4 Hvorfor oppdager ikke revisor flere mislighetstilfeller?

Asare et al. (2015, 90) framhever tre årsaker til at revisor ikke oppdager en større andel misligheter gjennom revisjonsarbeidet; 1) revisor evner ikke å vurdere ledelsens insentiver til å begå misligheter på en korrekt måte 2) revisorer evner ikke å vurdere ledelsens muligheter til å begå misligheter på en korrekt måte, og 3) revisorer gjør ikke nok endringer i sin revisjonsplan for å håndtere de mislighetsindikatorne som har blitt avdekket under revisjonen.

Tidligere forskning viser blant annet at revisor har en tendens til å fokusere mer på ledelsens karakter og holdninger, enn deres insentiver og muligheter til å begå misligheter (Wilks og Zimbelman 2004, 719). Overfokusering på kun et aspekt av mislighetstriangelet kan bidra til at revisor overser klare signaler for mislighetsrisikoer relaterer seg til de andre aspektene i mislighetstriangelet. Et viktig punkt som er verdt å bemerke seg fra overnevnte studie er at selv når revisor klarte å gjenkjenne kritiske indikatorer for misligheter, viste det seg ofte at revisor ikke utformet nye og mer effektive revisjonshandlinger for å adressere det forhøyede risikobildet.

Lignende funn er avdekket i studier gjort av Zimbelman (1997) og Glover et al. (2003), som også konkluderer med at revisor i liten grad evner å utforme revisjonshandlinger som kan svare på mislighetsrisikoene som revisor selv har kartlagt. Revisor har blant annet en tendens til å utføre flere ordinære revisjonshandlinger, i stedet for å utføre mer effektive revisjonshandlinger som direkte adresserer mislighetsrisikoen (Asare et al. 2015, 73). Disse studiene illustrerer et gjennomgående problem ved revisors arbeid med misligheter, og setter spørsmålsteget ved revisors evne til å oppdage misligheter.

I tillegg til de overnevnte studiene kan også revisors avhengighetsforhold med revisjonsklienten bidra til å hindre at revisor avdekker misligheter. Selv om det er lovpålagt for et foretak å ha revisor foreligger det et kundeforhold som revisor må

pleie og forvalte på en slik måte at revisjonsklienten ønsker å fortsette samarbeidet. En revisjon er tidkrevende og kostbar, og det er i mange tilfeller utfordrende for revisor å utøve revisjonen i tråd med revisjonsstandardene og samtidig synliggjøre for klienten at arbeidet som utføres er av nytte for dem og dermed verdt å bruke tid og penger på.

På en annen side kan det også være fare for at revisor, spesielt på større oppdrag, blir økonomisk avhengig av en eller flere revisjonsklienter. Rani et al. (2007) angir at store honorarer kan ha to innvirkninger på revisjonskvaliteten. Den første er at revisor øker sin innsats, og som følge av dette bedrer revisjonskvaliteten. Den andre er at revisjonskvaliteten svekkes som følge av at revisjonsselskapet blir økonomisk avhengig av de store honorarene. De angir at dette kan føre til at revisor unngår å utføre passende tester og kontroller, og at revisor unnlater å følge opp mistanker eller mangler som avdekkes.

Flere studier viser også at det finnes en negativ sammenheng mellom kvaliteten på revisjonen og uventet høye revisjonshonorarer. Coulton et al. (2007) viser til at de har funnet en slik sammenheng mellom revisorer som ikke inngår i de 4 største globale selskapene og deres revisjonsklienter. For de største selskapene er deres konklusjon at det ikke er en slik sammenheng, og at disse selskapene er opptatt av å beskytte sitt omdømme i større grad enn de mindre revisjonsselskapene. Av naturlige årsaker vil det i enkelte tilfeller være større fare for at et mindre revisjonsselskap utvikler økonomisk avhengighet til en klient enn for et stort selskap, da de større selskapene har større omsetning og dermed mer slingringsmonn.

Men selv om det er riktig å stille spørsmål ved revisors manglende suksess i å oppdage misligheter i lys av overnevnte studier, er det også nødvendig å spørre om brukernes forventninger til revisor er urimelig høye til å begynne med. Revisors manglende suksess til å oppdage misligheter sammenholdt med de høye forventningene som stilles til revisor på dette området har gitt næring til et velkjent fenomen i revisjonsbransjen, kjent som forventningsgapet (Kommunerevisoren 2014).

Konseptet ble først formulert av Liggio (1974), som definerte det som forskjellen mellom nivået på "forventet innsats sett gjennom øynene til revisor og brukerne av årsregnskapet." (Füredi-Fülöp 2015, 37).

Porter (1993) mente at definisjonen var for innskrenkende da den ikke tar hensyn til at revisor kan utføre utilfredsstillende arbeid og ikke møter brukernes forventninger, eller at forventningene til brukerne kan være urealistiske.

Porter (1993) definerte derfor forventingsgapet som gapet mellom “samfunnets forventninger til revisorer og revisorers prestasjon, sett fra samfunnets perspektiv” (Porter 1993, 50). Porter bryter begrepet ytterligere ned i to komponenter; i) gapet mellom hva samfunnet forventer av revisorer å prestere og hva som rimelig kan forventes av revisor å prestere (*reasonableness gap*) og ii) gapet mellom hva samfunnet rimelig kan forvente revisor å prestere, og hva revisorer selv oppfatter at de skal prestere (*performance gap*) (Porter 1993, 50).

Mens rimelighetsgapet kan forklares ut ifra urimelige forventninger alene, kan det såkalte prestasjonsgapet, som definert av Porter, brytes ned i to ytterligere komponenter; i) gapet mellom de plikter man rimelig kan forvente at revisor skal oppfylle, og revisors eksisterende plikter som definert av lov og standard (*deficient standards*), og ii) gapet mellom den forventede ytelse fra revisor ut i fra eksisterende plikter og revisors faktiske ytelse, som forventet og oppfattet av samfunnet (*deficient performance*) (Porter 1993, 50).

Det foreligger et spørsmål om revisors manglende suksess til å oppdage misligheter i utgangspunktet ikke indikerer en manglende evne hos revisor, men heller urimelig høye forventninger fra brukernes side. De ulike og motstridende kreftene som ligger i forventningsgapet må dermed også tas hensyn til når vi forsøker å forstå revisors arbeid med misligheter.

2.5 Revisjon og granskning

I denne studien foretar vi som nevnt en sammenligning av revisorer og granskere sine persepsjoner av mislighetsindikatorer. For å danne en bedre forståelse av bakgrunnen for en slik sammenligning vil vi i det følgende foreta en overordnet presentasjon av de to yrkesgruppene. Vi vil deretter analysere yrkesgruppene opp mot hverandre for å framheve eventuelle likheter og ulikheter som eksisterer mellom revisorer og granskere.

2.5.1 Revisjon og revisors rolle

Revisorlovens kapittel 5 gir oss noen klare gir noen klare holdepunkter for hvilke plikter som hviler på revisor (Thaysen 2015, 47).

Det fremkommer av revl. § 5-1 (1) at "revisor skal være en uavhengig tillitsperson som skal vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, og om den revisjonspliktiges ledelse har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og forskrifter". Revisor skal også se etter at "den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll", jf. revl. § 5-1 (2). Til slutt fremkommer det av revl. § 5-1 (3) at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil gjennom revisjonen.

For å kunne oppfylle disse pliktene må revisor "gjennomføre revisjonen etter beste skjønn, herunder vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil", jf. revl. § 5-2 (1). Revisor må også sikre at det "foreligger et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere om det foreligger brudd på lover og forskrifter av vesentlig betydning", jf. revl. § 5-2 (2).

For å kunne opparbeide en forståelse for hvordan revisor arbeider for å etterleve sine plikter, er det nødvendig å kjenne til enkelte grunnleggende konsepter som står sentralt ved revisors arbeid. Nedenfor presenteres derfor noen sentrale aspekter ved revisors arbeidsmetoder, herunder revisjonskonsepter som vesentlighet, revisjonsrisiko, profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis.

En manglende forståelse for disse aspektene vil kunne gi næring til de mange feiloppfatninger som eksisterer rundt revisors rolle. Det er derfor viktig å redegjøre for disse konseptene. Det er spesielt viktig å ha kjennskap til disse konseptene for å kunne ha en riktig forståelse for hvordan revisorer arbeider med misligheter i praksis.

2.5.1.1 Vesentlighetsbegrepet i revisjon

Som følge av at revisor ikke har mulighet til å gå gjennom hele regnskapet i detalj på grunn av tidsbegrensninger og kostnadshensyn, er revisor nødt til å anvende et vesentlighetskonsept under revisjonen. Krav til anvendelse av vesentlighet fremkommer direkte av ISA 200, som presiserer at revisors oppgaver innbefatter å "bekrefte at årsregnskapet, med betryggende sikkerhet, ikke inneholder **vesentlig** feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil", jf. ISA 200.5. Anvendelse av vesentlighetskonseptet er helt essensielt for at revisor skal kunne ha noen som helst mulighet til å uttrykke en mening om regnskapet som helhet.

ISA 320.2 presiserer at "feilinformasjon, herunder utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de enkeltvis eller samlet rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet". Feilinformasjon i regnskapet vil dermed kun bli funnet å være vesentlig dersom en rimelig bruker av regnskapet hadde endret sine økonomiske disposisjoner som følge av denne feilinformasjonen (Gulden 2010, 97).

En sentral del av revisors arbeid går dermed ut på å fastsette en vesentlighetsgrense for revisjonen. Vesentlighetsgrensen skal fastsettes på bakgrunn av skjønnsmessige vurderinger, og også på bakgrunn av revisors egne oppfatninger av hvilke behov for finansiell informasjon den enkelte regnskapsbruker har, jf. ISA 320.4.

Ved fastsettelse av vesentlighetsgrensen vil revisors vurdering av risiko i selskapet som revideres ha en stor påvirkning på fastsettelsen av vesentlighetsgrense. En høy kartlagt mislighetsrisiko i selskapet vil for eksempel kunne få en betydelig innvirkning på revisors vurdering av vesentlighet.

2.5.1.2 Risikobegrepet i revisjon

Det vil alltid foreligge en mulighet for at revisor feilaktig konkluderer med at regnskapet er avlagt uten vesentlig feilinformasjon, herunder misligheter. Dette gjelder på tross av at man anvender hensiktsmessige vesentlighetsgrenser, og foretar tilstrekkelige risikovurderinger og andre handlinger i revisjonen. Denne risikoen omtales som revisjonsrisiko, jf. ISA 200.14.

For å beskrive revisjonsrisikoen anvendes en modell som omtales som revisjonsrisikomodellen. Revisjonsrisikomodellen kan uttrykkes slik:

$$\text{Revisjonsrisiko} = \text{IB (Iboenderisiko)} * \text{KR (Kontrollrisiko)} * \text{OR (Oppdagelsesrisiko)}$$

I modellen forstås revisjonsrisikoen som en funksjon av risikoen for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko. Risikoen for vesentlig feilinformasjon angis som en funksjon av iboende risiko og kontrollrisiko, jf. ISA 200.13. Iboende risiko er muligheten for at det skal forekomme en vesentlig uoppdaget feil i informasjonen før det tas hensyn til eksisterende kontroller, mens kontrollrisiko er risikoen for at feil ikke fanges opp av selskapets internkontroll, jf. ISA 200.13 (n). Oppdagelsesrisiko er videre risikoen for at revisjonshandlingene som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt nivå, ikke vil klare å avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, jf. ISA 200.13 (e).

Gulden (2010) angir at risikoen for vesentlig feilinformasjon ligger hos selskapet, mens oppdagelsesrisikoen ligger hos revisor. Det vil alltid eksistere en oppdagelsesrisiko, og dermed en revisjonsrisiko, men revisor må minimere risikoen til et akseptabelt nivå ved å utføre tilstrekkelige revisjonshandlinger for å adressere risikonivået som er kartlagt.

En økt mislighetsrisiko vil resultere i en økt iboende risiko, noe som igjen vil nødvendiggjøre at revisor må utføre ytterligere revisjonsarbeid for å kunne redusere oppdagelsesrisikoen til et akseptabelt nivå. Dersom revisor for eksempel kartlegger en mislighetsrisiko, må revisor sørge for å adresse den kartlagte risikoen ved å utføre aktuelle revisjonshandlinger som bidrar til å redusere oppdagelsesrisikoen til et akseptabelt nivå.

2.5.1.3 Revisors skjønn og profesjonelle skepsis

Som det indirekte fremkommer av beskrivelsene rundt vesentlighets- og risikokonseptet, vil en revisjon ofte inneha betydelig elementer av til dels svært subjektive vurderinger. I revisjonslitteraturen er det spesielt to konsepter som spiller en kritisk rolle i vurderingene til revisor; dette er revisors skjønn og revisors profesjonelle skepsis.

Revisors skjønn

Revisor må utøve et profesjonelt skjønn i både planlegging og gjennomføring av revisjonen. Skjønn er en individuell oppfatning som baseres på revisors erfaringer og tankeprosesser. Noe av det som gjør revisjon til en kompleks øvelse er at ingen situasjoner og enheter er ensartede. Revisors skjønnsmessige vurderinger spiller derfor en kritisk rolle i revisjonsprosessen.

Revisors skjønn defineres i ISA 200.13 (k) som "anvendelsen av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget".

Skjønnsutøvelsen står spesielt sentralt ved revisors vurdering av mislighetsrisikoer og vurdering av risikomomenter i regnskapet som sådan. For å kunne identifisere og vurdere mislighetsindikatorer, er revisor nødt til å anvende sitt profesjonelle skjønn i betydelig grad. Dette er spesielt viktig grunnet revisjonen komplekse og unike natur.

Revisors profesjonelle skepsis

En revisor er også påkrevet å utøve profesjonell skepsis i utøvelsen av sin rolle. Profesjonell skepsis defineres i ISA 200.13 (i) som "en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis".

Revisor er pålagt å opprettholde en profesjonelle skepsis gjennom hele revisjonen, jf. ISA 240.8. Denne plikten innebærer at revisor til enhver tid må være inneforstått med at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, uten hensyn til om revisor tidligere har opplevd ledelsen å være ærlig og lovlydig, jf. ISA 200.12.

I mange tilfeller ser en at revisor langt på vei legger tidligere erfaringer rundt ledelsens integritet ukritisk til grunn, og ikke tar nok hensyn til at integriteten til ledelsen kan komme under sterkt press under gitte omstendigheter (Thaysen 2015, 47). Dersom revisors profesjonelle skepsis er opprettholdt vil en slik ukritisk tilnærming til ledelsen ikke foreligge. Etterlevelse av dette elementet er helt kritisk for at revisor skal kunne foreta tilfredsstillende mislighetsvurderinger.

2.5.2 Granskning og granskers rolle

2.5.2.1 Begrepet granskning

Som begrep blir granskning brukt i vid form i dagens samfunn. Grunnet dette foreligger det ikke en klar og samstemt definisjon eller forståelse av begrepet.

Becker (2009) definerer granskning som "en undersøkelsesform som forvaltningsorganer eller private rettssubjekter iverksetter utenom rettergang, for å få klarlagt om en person eller organisasjon har opptrådt på en måte som kan kritiseres".

Det Store Norske Leksikon definerer granskning som "en undersøkelse som foretas for å få klarlagt om en person eller en offentlig myndighet har opptrådt på en måte som kan kritiseres, og som normalt foretas av et utvalg som oppnevnes i det enkelte tilfelle" (Leksikon 2016).

I lov om offentlige undersøkelseskommissjoner, NOU 2009:9, blir granskning presentert som "en undersøkelse i forbindelse med en rettssak som hjelpemiddel til å få klarlagt faktiske forhold" og "en undersøkelse utenom rettergang for å få

klarlagt hendelsesforløp og vurdere om uheldige sider ved saksforholdet kan føres tilbake til menneskelige feil eller forsømmelser" (Stortinget 2009, 24).

Som det fremkommer av definisjonene over er granskning et begrep som kan inkludere en rekke typer undersøkelser og forskjellige aktører. Da denne studiens fokus hovedsakelig er økonomisk kriminalitet, og mer spesifikt misligheter, avgrenses begrepet slik det er gjort av Gottschalk (2014, 15), nemlig som den type granskning som omhandler "undersøkelser der det handler om mulige misligheter og mistanke om økonomisk kriminalitet". Denne typen granskning er den som ligger nærmest den type arbeid som utføres av revisor rundt misligheter, og derfor anses som mest hensiktsmessig å fokusere på i den videre utredelsen.

Oppgaven vil ikke ha fokus på andre kategorier av granskning, selv om det rent teoretisk kan benevnes som granskning og gjerne utføres av de samme aktørene som utfører overnevnte granskningsarbeid. Dette vil for eksempel gjelde oppdrag hvor granskere blir bedt om å etterprøve politiets konklusjoner i enkeltsaker, eller blir bedt om å gjøre rede for saksforhold som ikke direkte omhandler økonomisk kriminalitet.

2.5.2.2 *Granskers rolle*

Rollen til gransker er typisk basert på de ulike situasjoner og forhold granskeren opererer under, men det foreligger enkelte sentrale elementer som kjennetegner profesjonen (Gottschalk 2013):

1. Gransking er et ekstraordinært tiltak, der andre enn de vanlige skal undersøke saken.
2. Gransking iverksettes ofte som ledd i en bearbeiding av et saksforhold som er uklart, omstridt og følelsesladet.
3. Gransking skal klarlegge faktum og årsaker.
4. Gransking skal ikke ta stilling til eventuelle lovbrudd.
5. Gransking skal foretas av uavhengige personer.
6. Gransking skal være preget av forsvarlighet, varsomhet og rettssikkerhet.
7. Gransking har et mandat og gjennomføres som et prosjekt.
8. Gransking avsluttes med en granskingsrapport til oppdragsgiver.

Som det fremkommer vil granskers rolle typisk være oppdragsbasert, og være basert på et bestemt saksforhold som blir bedt utredet av oppdragsgiver. Typiske oppdragsgivere vil kunne være alt fra aksjeselskaper som ønsker å gjennomføre en granskning for å undersøke kritikkverdige forhold innad i selskapet, til offentlige institusjoner som har behov for en ekstern og uavhengig utredning av et gitt saksforhold.

Gottschalk (2014, 9) presenterer en modell som viser hvordan en typisk granskning kan forløpe seg, fra startfasen som inkluderer oppstart og mandat fra arbeidsgiver, til sluttfasen som bunner ut i en granskningsrapport:

Figur 6: Granskningsprosessen (Gottschalk 2014, 9)

I følge Narbut (2010, 4) vil en granskning ofte være begrunnet i mistanker om diverse forhold som gir grunnlag for hypoteser av ulik art. Hypotesene kan for eksempel oppstå som følge av mistenksom atferd fra ansatte eller som følge av andre faktorer eller hendelser som indikerer at det kan foreligge misligheter i et selskap. Rollen til gransker vil stort sentrere seg rundt å bekrefte eller avkrefte hypotesene etter mandat fra oppdragsgiver.

Etter at gransker har gått gjennom prosessen som beskrives over, vil han presentere sine funn i form av en granskningsrapport. I rapporten presenteres funn og konklusjoner i henhold til saksforholdet. I rapporten skal granskeren blant annet

formidle sine funn med klare henvisninger til relevante kilder, samt dokumentere hendelsesforløpet i henhold til mandatet som har blitt gitt av oppdragsgiver (Grimstad 2015, 332). Slike rapporter vil som regel ikke ha noen rettslige virkninger, men vil kunne få konsekvenser for de aktørene som blir omtalt i rapporten (Grimstad 2015, 23).

2.5.3 Sentrale forskjeller og likheter mellom revisjon og granskning

For å muliggjøre en tilfredsstillende sammenligning mellom persepsjonene til revisorer og granskere er det nødvendig å avklare og presisere hvilke likheter og forskjeller som eksisterer mellom de to yrkesgruppene. Gerson et al. (2006) illustrer forskjellen mellom granskere og revisorer best gjennom en enkel og treffende analogi, hvor de sammenligner granskere med detektiver og revisorer med patruljerende politimenn (Curtis 2010, 21).

Som revisorer, vil patruljerende politimenn overvåke sine distrikter med det formål å opprettholde lov og orden. De ønsker gjerne å gå gjennom hvert distrikt, men de skjønner at dette vil være for krevende, både tidsmessig og kostnadmessig. De må derfor benytte seg av risikovurderinger for å bestemme hvilke lokasjoner de skal patruljere.

I kontrast til dette vil detektiver, i likhet med granskere, ikke patruljere gater men heller ha et mer spisset fokus basert på et saksforhold som må undersøkes for å vurdere om en kriminell handling er begått eller ikke. Tids- og kostnadsvurderinger blir et mindre fokus for detektiver, og man er påkrevd å fortsette å lete etter mulige bevis til man er sikre på om det har blitt begått en kriminell handling eller ikke.

Som følge av disse fundamentale forskjellene, vil en gransker typisk utføre langt mer omfattende og detaljerte handlinger rundt misligheter enn det revisor kan eller må gjøre under sitt revisjonsarbeid. En gransker vil blant annet kunne gå dypere enn selve transaksjonene og revisjonssporet i regnskapet, og fokusere mer på selve substansen av transaksjonene (Accounting 2012).

Til tross for disse forskjellene foreligger det også sentrale likheter mellom granskere og revisorer. En revisor skal i henhold til ISA 240 vurdere mislighetsrisikofaktorer knyttet til uredelig regnskapsrapportering og underslag av eiendeler, og må således gjøre en vurdering av om det foreligger indikatorer som tyder på at det foreligger misligheter.

En gransker må benytte seg av en tilsvarende metodikk, og er avhengig av å kunne identifisere indikatorer som kan tyde på misligheter gjennom sitt arbeid. Uten bruk av slike indikatorer vil en gransker ha betydelige problemer med å kunne identifisere om misligheter er tilstede eller ikke, da man gjerne står ovenfor en overveldende mengde informasjon og data under ethvert oppdrag.

En annen kritisk likhet mellom de to yrkesgruppene er fokuset på internkontroll. For å kunne foreta en tilfredsstillende risikovurdering og bidra til forebygging og avdekking av misligheter, er revisor nødt til å ha god kjennskap til intern kontroll og hvordan mangler i denne kan påvirke en organisasjons sårbarhet for misligheter.

Internkontroll spiller også en helt sentral rolle i risikovurderingene som gjennomføres av granskere (Grimstad 2015, 185). Dette framheves av ACFE sin undersøkelse av sertifiserte granskere som viser at et sterkt internt kontrollsystem blir sett på som det mest effektive verktøyet for å forhindre misligheter blant sertifiserte granskere (ACFE 2002, 12).

Fokuset på intern kontroll blant granskere kan sies å være spesielt viktig i den innledende fasen av granskningsprosessen som kalles forundersøkelse. En forundersøkelse er i mange tilfeller nødvendig for å kunne avklare om det i det hele tatt er grunnlag for en ekstern granskning (Grimstad 2015, 236). En forundersøkelse vil blant annet kunne bidra til at en gransker kan henlegge en sak på et tidlig stadiet ved å opparbeide seg kjennskap til organisasjonens retningslinjer, prosesser og kultur (Sundell 2009, 73). Forundersøkelsen er viktig for å unngå å legge unødvendig beslag på interne ressurser, samt for å ta hånd om de berørte partene i saken på best mulig måte (Sundell 2009, 73).

I henhold til utdanningsbakgrunn er det også vesentlige forskjeller mellom revisorer og granskere. En revisor har som oftest bakgrunn i økonomiske studier. De studieretningene som gir anledning til å bli registrert eller statsautorisert revisor er henholdsvis bachelor i revisjon og master i regnskap og revisjon. Det er også mulig å arbeide innen revisjon med annen økonomisk utdanning, for eksempel sivilingeniørstudier, master i finans, master i samfunnsøkonomi med mer.

Granskere kan derimot sies å være en mindre homogen gruppe enn revisorer, og man vil gjerne finne flere ulike utdanningsbakgrunner blant granskere enn blant revisorer. En gransker kan være utdannet innen jus, økonomi, IT, politiutdanning,

mv. Grunnet de mange ulike engasjement granskere kan bli satt til å utføre, er en slik variasjon blant granskere både nødvendig og nyttig.

Det foreligger altså elementære ulikheter i formålet med henholdsvis revisjon og granskning, samt ulikheter i bakgrunn og erfaring. På tross av dette finnes det allikevel fellestrekk i måten begge yrkesgruppene tilnærmer seg mislighetsfenomenet. Det er disse likhetene som gjør en sammenligning mellom revisorer og granskere både mulig og nyttig å gjennomføre.

3 Litteraturgjennomgang

I dette kapitlet vil vi presentere tidligere undersøkelser og studier rundt mislighetsindikatorer, og litteratur rundt effekten demografiske kriterier har på revisjon. Hensikten med utredningen er å legge grunnlaget for undersøkelsene og analysene som gjennomføres senere i studien.

3.1 Tidligere forskning rundt mislighetsindikatorer

Revisor "skal vurdere hvorvidt informasjon innhentet gjennom andre risikovurderingshandlinger og beslektede aktiviteter tyder på at det foreligger en eller flere mislighetsrisikofaktorer", jf. ISA 240.24. Mislighetsrisikofaktorer defineres som "hendelser eller forhold som indikerer incentiver eller press til å begå misligheter eller som gir en mulighet for å begå misligheter", jf. ISA 240.11.

Mislighetsrisikofaktorer blir både kalt mislighetsindikatorer og røde flagg blant teoretikere og praktiserende revisorer og granskere. Disse begrepene vedrører hendelser, tilstander, press, muligheter og personlige karaktetikker som kan føre til at ledelsen eller de ansatte begår misligheter på vegne av selskapet eller for personlig gevinst (Gullkvist og Jokipii 2013, Romney et al. 1980).

I ACFE sin undersøkelse av sertifiserte granskere ble respondentene spurt om å identifisere det de anser som de mest sentrale indikatorer for misligheter og korrupsjon, om noen, i en enhet. 92% av respondentene nevnte minst ett rødt flagg de mente var fremtredende, mens 64% nevnte to røde flagg eller flere (ACFE 2015, 59). Undersøkelsen framhever hvor viktig granskere anser røde flagg å være for å oppdage misligheter, og hvor kritisk god kunnskap til slike indikatorer er for oppdagelsen av misligheter.

Studien viser at rundt 44% av de som begår misligheter eller korrupsjon kan karakteriseres som å leve utover egen evne når handlingen blir begått, mens 33% kan sies å være under finansielle vanskeligheter (ACFE 2015, 59). Andre røde flagg som ble framhevet var "uvanlig nær assosiasjon med leverandør/kunde" (22%) og "utvising av kontrollerende egenskaper eller en motstand mot å dele oppgaver" (21%) (ACFE 2015, 59).

ACFE gjennomfører denne typen undersøkelser årlig, og resultatene fra studien viser overaskende konsistente resultater med hensyn til hvilke røde flagg som er sentrale fra år til år (ACFE 2015, 59).

Dette til tross for at det er ulike mislighetssaker som er i fokus for hver undersøkelse. Dette indikerer at det foreligger enkelte indikatorer for misligheter som er gjennomgående uansett bransje og type bedrift.

Konseptet om mislighetsindikatorer har blitt forsket på i flere settinger gjennom årene. En av de viktigste studiene som er foretatt på dette området kommer fra Apostolou et al. (2001). Gjennom en eksplorativ studie utforsket de hvordan 140 revisorer fra de 5 store revisjonsfirmaene rangerte og vurderte 25 mislighetsindikatorer basert på deres betydning for å indikere eksistensen av misligheter.

Resultatene fra deres studie viser at indikatorer relatert til ledelseskarakteristikk og innflytelse over kontrollmiljø var mest signifikante for revisorer. Dette etterfulgt av mislighetsindikatorer relatert til henholdsvis operasjonelle og finansielle karakteristikk, og industri relaterte karakteristikk.

Smith et al. (2005) utførte en lignende studie hvor man ved bruk av spørreundersøkelser kartlagte mislighetspersepsjonene til revisorer i Malaysia. Undersøkelsen ble utført ved at revisorer ble bedt om å rangere en rekke mislighetsindikatorer etter deres signifikans.

Undersøkelsen ble utført ved utsendelse av spørreundersøkelser hvor man i tillegg til å kartlegge revisorers rangering av indikatorer også innhentet demografisk informasjon om deltakerne og deres erfaringer med misligheter som revisorer. Studien fant, i kontrast med funnene til Apostolou et al. (2001), at indikatorer relatert til operasjonell og finansiell stabilitet var de mest kritiske for respondentene.

Funnene fra overnevnte studie samsvarer med Majid et al. (2001) som også utforsket revisors persepsjoner av mislighetsrisikoer assosiert med mislighetsindikatorer. Studien ble utført ved at revisorer ble bedt om å rangere de 15 viktigste indikatorene som kan skape mistanke om tilstedeværelsen av misligheter. Resultatet av deres studie viste at de mest kritiske mislighetsindikatorer for revisor var "feilinformasjon fra tidligere revisjon" og "indikasjon på fortsatt drift problematikk", såkalte situasjonelle faktorer som samsvarer med funnene til overnevnte studie av Smith et al. (2005) (Majid et al. 2001, 271).

Det er verdt å framheve at selv om disse to studiene rangerer mislighetsindikatorer relatert til operasjonelle og finansielle forhold høyt, finner begge studiene også at revisor rangerer mangler i ledelsens holdning til intern kontroll blant de tre mest signifikante varseltegn for misligheter (Smith et al. 2005, 82). Dette funnet samsvarer med Apostolou et al. (2001). Funnet viser at indikatorer relatert til holdninger/rettfærdiggjørelse aspektet av mislighetstrekanten står spesielt sentralt for revisor.

En annen studie som underbygger dette mønsteret kommer fra Moyes (2011). Han forsket på forskjellene, og årsakene bak forskjellene, mellom eksterne og interne revisorer sine persepsjoner av misligheter ved å be disse rangere samtlige mislighetsindikatorer som er listet opp i den amerikanske mislighetsstandard for revisorer, Statement of Auditing Standard (SAS) No.99. Studien kategoriserte og analyserte deretter indikatorene basert på hvor de passer i mislighetstriangelet.

Moyes (2011) fant at både interne og eksterne revisorer vurderte mislighetsindikatorer relatert til holdninger/rettfærdiggjørelser som de mest sentrale og kritiske (Moyes 2011, 25). I kontrast til dette er indikatorer relatert til insentiv/press vurdert som de minst signifikante. Dette er i samsvar med funnene til Apostolou et al. (2001).

Disse funnene samsvarer med en tidligere studie av Albrecht et al. (1986). I denne studien undersøkte man revisjonspartnere sine persepsjoner av indikatorer for misligheter. Studien viste at de fleste partnerne anså indikatorer relatert til personlige karakteristikk som de mest effektive for å påvise misligheter (Moyes 2011, 10). Studien peker dermed mot at revisorer med betydelig erfaring (partnere) vektlegger indikatorer som tilhører holdninger/rettfærdiggjørelser fremfor andre indikatorer.

Heiman-Hoffman et al. (1996) søkte å identifisere persepsjonene til 130 praktiserende revisorer ved å utforske deres relative rangering av vanlig gjenkjennelige mislighetsindikatorer. I undersøkelsen fant de at revisor vurderte indikatorer relatert til "uærlighet fra klienten" til å være det mest sentrale. Revisor fokuserte også på indikatorer som "uberettiget fokus på å møte kvantitative mål" og "aggressiv regnskapsføring". Deres studie viser dermed at revisor har et høyere fokus på indikatorer relatert til holdninger som uærlighet og fiendtlighet, enn

situasjonelle faktorer som finansielle eller industrielle forhold (Heiman-Hoffman et al. 1996, 75).

Wilks og Zimbelman (2004) bemerket bekymringen blant praktikere og regulatorer for at revisor virker å ha en tendens til å anvende ledelsens holdning og karakter som en indikator for en overordnet lav mislighetsrisiko i selskapet som revideres, selv når det eksisterer andre indikatorer for misligheter som relaterer seg til insentiv- eller mulighetsaspektet av mislighetstriangelet.

Med bakgrunn i dette utredet de for hvorvidt en fragmentert tilnærming til risikovurdering (dvs. at man utfører en risikovurdering av holdning, mulighet og insentiv på et isolert plan, og ikke som del av en helhetlig vurdering) vil kunne bidra til å øke revisors sensitivitet for indikatorer relatert til disse aspektene når ledelsens holdning tilsier en lav mislighetsrisiko.

Ved å intervju 52 revisjonsmanagere fant de at revisorer som dekomponerer sin risikovurdering er mer følsomme for indikatorer tilhørende mulighet og insentiver, enn revisorer som foretar en mer helhetlig mislighetsvurdering. Det er viktig å framheve at dette ble påvist når mislighetsrisikoindikatorene tilsa en lavrisiko situasjon. Ved en høyrisiko situasjon er begge grupper funnet å være like følsomme for denne typen indikatorer.

Fagerberg (2008) gjennomførte 33 intervjuer med revisorer og granskere i Sverige for å kartlegge deres persepsjoner av indikatorer for misligheter og internkontroll. Han utarbeidet en analysemodell for å tolke resultatene ved å basere seg på mislighetstriangelet og COSO-modellen.

Ved å gjøre dette ønsket han å kartlegge svenske revisorer og granskere sine persepsjoner av mislighetsindikatorer. Han søkte også å kartlegge hvilke komponenter av internkontroll revisor anser som mest kritiske for å forhindre og oppdage misligheter.

Resultatet fra denne studien viste at revisor har en tendens til å fokusere mer på det forfatteren kaller *harde* aspekter, enn *mykere* aspekter. Med andre ord fant studien at revisor fokuserte mer på indikatorer som kan relateres til mulighetsaspektet av mislighetstriangelet fremfor andre deler av mislighetstriangelet, som insentiv og rettferdiggjørelse/holdning. Dette er i kontrast med flere av de studiene som er

presentert overfor som viser at revisor har en tendens til å ha et høyere fokus på den delen av mislighetstriangelet som omhandler rettferdiggjørelse/holdning.

I likhet med vår studie, foretok Fagerberg (2008) også en sammenligning av persepsjonene til revisorer med granskere. Studien fant at granskere rangerte indikatorer relatert til den delen av mislighetstriangelet som omhandler muligheter som mest signifikante for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter. Granskeres og revisors fokus ble dermed funnet å være samstemte i denne studien. Studien fant også at granskere generelt sett vurderte alle tre aspektene av mislighetstriangelet som mer signifikante enn revisorer ved at de tilordnet disse en høyere vurdering enn revisor.

3.1.1 Oppsummering av litteratur rundt mislighetsindikatorer

Litteraturen rundt mislighetsindikatorer og revisors persepsjoner av disse gir oss et viktig innblikk i revisors arbeid med misligheter. Studiene viser først og fremst at mislighetsindikatorer står sentralt i revisors risikovurderingsprosess, og at persepsjonene av disse indikatorene kan ha en vesentlig innvirkning på hvordan revisorer foretar sine risikovurderinger.

Litteraturen viser ingen fullstendig samstemthet med hensyn til hvilke indikatorer revisor anser som mest effektive eller signifikante ved en mislighetsvurdering. Men det foreligger et mønster som indikerer at revisor har en tendens til å fokusere mest på indikatorer relatert til rettferdiggjørelse/holdning aspektet av mislighetstriangelet (Apostolou et al. 2001, Moyes 2011, Heiman-Hoffman et al. 1996, Albrecht et al. 1986).

3.2 Tidligere forskning rundt effekten av demografiske faktorer på revisjon

Som nevnt innledningsvis, utfører denne studien en analyse av vurderingene til undergrupper av revisorer basert på en rekke demografiske faktorer. En slik analyse av undergrupper ansees å være viktig grunnet mengden tidligere forskning som har vist at demografiske faktorer som blant annet erfaring, utdanningsbakgrunn og kjønn kan ha en betydelig innvirkning på revisors arbeid, herunder revisjonskvalitet. I det videre vil derfor enkelte sentrale og viktige studier som ser på effekten av demografiske faktorer på revisjon bli presentert.

Cahan og Sun (2015) forsket på sammenhengen mellom revisors erfaring, utdanningsbakgrunn og kjønn i forhold til revisjonskvalitet og revisjonshonorarer

i Kina. Studien viser at det foreligger en korrelasjon mellom revisjonspartneres erfaring og honorar. Studien finner med andre ord at klientenes betalingsvillighet er større jo mer erfaring revisjonspartneren har. Studien viser også at selskaper som revideres av partnere med lengre erfaring har lavere skjønsmessige avsetninger enn partnere med mindre erfaring. Disse funnene indikerer at erfarne revisorer er bedre rustet til å forebygge og forhindre regnskapsmanipulasjon enn mer uerfarne revisorer.

Gul et al. (2013) forsket på betydningen av individuelle egenskaper på revisjonskvaliteten i Kina. Deres resultater viser at kun en liten andel (rundt 4 %) av deres estimat på revisjonskvalitet forklares av de demografiske forklaringsvariablene de har inkludert i undersøkelsen. Disse forklaringsvariablene var utdanning, kjønn, fødselsår, hvorvidt respondenten er partner og hvorvidt respondenten har erfaring fra de 4 store revisjonsselskapene.

Ittonen og Peni (2012) utførte en undersøkelse i Norden som så på sammenhengen mellom revisjonspartnerens kjønn og størrelsen på deres revisjonshonorar. De fant en signifikant forskjell mellom kvinner og menn, ved at revisjonshonoraret hos kvinnelige partnere var funnet å være høyere enn menn. Forskerne indikerer i sine resultater at dette kan ha flere årsaker, blant dem kjønnsforskjeller i risikotoleranse, det at kvinner ofte er mindre selvsikre på det utførte arbeidet enn menn, samt at kvinner ofte gjør grundigere forberedelser og undersøkelser enn menn.

Moyes (2011) undersøkte forskjellene og årsakene til forskjeller mellom vurderingene til revisorer av en rekke mislighetsindikatorer. I denne studien så man på hvordan variabler som kjønn, erfaring og mislighetsprevensjonstrening var med på å påvirke revisors vurderinger og persepsjoner av mislighetsindikatorer. Studien fant at verken erfaring eller mislighetsprevensjonstrening hadde en signifikant påvirkning på revisors vurderinger. Kjønn ble derimot funnet å ha en signifikant påvirkning på revisors vurderinger av mislighetsindikatorer ved at kvinner ble funnet å vurdere mislighetsindikatorer konsistent høyere enn menn (Moyes 2011, 9).

Davis (1996) undersøkte om revisors erfaring påvirker revisors valg av relevant informasjon, og om denne utvelgelsen er med på å forbedre revisors beslutningsdyktighet når det kommer til kontrollrisikovurderinger. Undersøkelsen

ble gjennomført ved å sammenligne uerfarne og erfarne revisorer opp mot hverandre.

Resultatene fra studien viste at mer erfarne revisorer generelt utviste et høyere nivå av selektiv utvelgelse av relevant informasjon enn mer uerfarne revisorer. Studien fant at også at erfarne revisorer generelt var mer konsistente når det kom til å anvende den utvalgte informasjonen i deres respons til kartlagt kontrollrisiko.

4 Metode

4.1 Undersøkelsens formål

I metodeteori ligger det tre hovedformål til grunn for forskning; å beskrive, å forklare og å forstå/utforske (Robson 2011). Vi ønsker i vår oppgave å kartlegge revisorer, undergrupper av revisorer og granskeres oppfatninger rundt et tema gjennom å kvantifisere oppfatningene og analysere de mot hverandre. Undersøkelsen tar sikte på å kartlegge forskjellene i de to yrkesgruppens oppfatninger av det samme fenomenet, samt å analysere hva som utgjør forskjellene i deres oppfatninger.

Ved å kartlegge dette håper vi å oppnå ny kunnskap om revisorers mislighetsoppfatning og deres tilnærming til misligheter. Ved å sammenligne deres mislighetsoppfatning med en ekspertgruppes mislighetsoppfatninger, ønsker vi å vise hvordan revisor fokuserer på fenomenet sett i kontrast til en mer spesialisert ekspertgruppe.

Nedenfor vil vi redegjøre for hvordan problemstillingen søkes besvart og hvilken metodisk tilnærming som anvendes i undersøkelsen.

4.2 Forskningsdesign og datainnsamlingsmetode

Vi har valgt å anvende en kvantitativ tilnærming i vår søken etter å besvare problemstillingen. Årsaken til dette er at vi ønsker i større grad å ha mulighet til å generalisere resultatet av undersøkelsen til norske revisorer som en gruppe. Resultatene av en kvantitativ tilnærming ansees ofte som mer generaliserbare og mer strukturerte enn en kvalitativ tilnærming, som i motsetning går mer i dybden.

Problemstillingen er også kvantitativ i sin art, da vi ønsker å kartlegge revisors vurdering av mislighetsindikatorer gjennom målbare størrelser. Hovedformålet med vår undersøkelse er ikke å forstå årsaken til revisors rangering i dybden, men å kartlegge deres rangering med det formål å sammenligne denne med eksperters erfaringer. Vi mener samtidig at det vil være mulig å analysere de kvantitative data på en slik måte at man kan øke forståelsen for revisors oppfatninger.

4.3 Spørreundersøkelse som metode

Vi har valgt å benytte oss av spørreskjemaer via epost for innhenting av data. Vi anser dette alternativet som det beste når det gjelder å nå frem til mange ulike respondenter, samt å sortere og analysere dataene i ettertid.

Metodeteoretikere lister opp noen ulemper med kvantitative tilnærminger, herunder spørreundersøkelser. Gray (2013, 161) angir at det kan oppstå et gap mellom forskerens og respondentenes forståelse av spørsmålene som stilles, for eksempel gjennom forskjellig begrepsforståelse. Det vil også kunne være forskjeller i respondentenes oppfatninger av svaralternativene selv om deres meninger i utgangspunktet er det samme. Dette kan føre til ulik rangering på en skala av det samme spørsmålet, selv der hvor respondentene mener det samme.

Bryman og Bell (2015, 179) angir at det kan oppstå avstand mellom forskeren og respondentene. Dette kan skje ved at respondenter kan oppgi svar som de tror at forskeren vil høre, og at en del kvantitativ forskning kan bli meningsløs i en virkelighetssituasjon. Dette fordi forskningen ikke evner å ta inn over seg alle de faktorer og variabler som er forbundet med et problem eller et fenomen.

Vi aksepterer at vi gjennom et spørreskjema umulig kan kartlegge alle årsakssammenhenger, samt at det alltid vil kunne være andre indikatorer og faktorer som spiller inn på revisors og granskers evne til å fange opp og avdekke misligheter. Vi mener allikevel at vår kartlegging vil kunne legge et godt grunnlag for framtidig forskning som ønsker å utforske disse temaene ytterligere.

4.4 Utforming av undersøkelsen

For spørreundersøkelsen rundt revisor og eksperters vurdering av mislighetsindikatorer, har det blitt valgt ut totalt 19 indikatorer som revisorer og granskere skal vurdere. Utvelgelsesprosessen av indikatorer ble gjort ved en 4-trinns prosess:

1. Utgangspunktet for valget av indikatorer var samtlige indikatorer som er listet opp i ISA 240. Grunnet omfanget av indikatorer fra denne standarden var det behov for å foreta en nedkorting av indikatorer slik at spørreundersøkelsen ikke ble for omfattende og dermed begrenset mulighetene for å oppnå en tilfredsstillende responsrate.
2. Nedkorting av indikatorer ble foretatt ved at de mest sentrale tidligere studier rundt revisors mislighetspersepsjoner ble gjennomgått, herunder Moyes (2011), Fagerberg (2008), Smith et al. (2005), Majid et al. (2001), Apostolou et al. (2001). De røde flaggene som ble rangert som signifikante av respondentene i studiene ble matchet med indikatorene i ISA 240. Indikatorer i ISA 240 som ble rangert som lite signifikante/ikke vurdert i

tidligere studier ble deretter trukket ut fra den endelige listen med indikatorer. Etter prosessen endte vi opp med 16 indikatorer.

3. Listen med indikatorer ble videre presentert for en av de mest erfarne og ledende granskerne i Norge. Formålet var å motta kritikk og forslag til forbedringer. Gjennomgangen produserte ytterligere tre indikatorer som ble inkludert i den endelige listen av indikatorer.
4. En pilotundersøkelse av spørreundersøkelsen ble sendt ut til 6 revisorer med varierende erfaring og bakgrunnskunnskap, slik at de kunne komme med forslag til manglende indikatorer. Dette trinnet produserte ingen ytterligere indikatorer.

Utvelgelsesmetoden anses å være robust da det er foretatt flere gjennomganger for å sikre at de mest kritiske indikatorer for misligheter er inkludert i undersøkelsen. Risikoen for at enkelte indikatorer som respondenter anser som betydningsfulle ikke blir inkludert i undersøkelsen reduseres videre ved at respondentene får muligheten til å liste opp indikatorer de anser som signifikante ved et åpent spørsmål på slutten av undersøkelsen.

Spørreskjemaene innledes både for revisorer og granskere med demografiske spørsmål der formålet er å kartlegge respondentenes bakgrunn. Årsaken til at kriteriene er inkludert i undersøkelsen er at vi ønsker å analysere undergrupper av revisorer opp mot hverandre for å se om det foreligger underliggende forskjeller i gruppen.

Spørsmålene som er stilt til revisorer er alder, kjønn, utdanning, ansiennitet, stillingsnivå, om respondenten arbeider med en hovedvekt av store eller små selskaper, om respondenten har erfaring med revisjon av børsnoterte selskaper, om respondenten har tidligere erfaringer med misligheter. For å hjelpe respondentene med å avgjøre hva som ansees som store og små selskaper har vi angitt definisjonen som anvendes i regnskapslovgivningen.

Spørsmålene som er stilt til granskere er alder, kjønn, utdanning, ansiennitet og hvorvidt respondenten har tidligere erfaring som revisor. Vi anser det som sannsynlig at de som jobber med granskning har tidligere erfaringer med misligheter, samt at de også har erfaring med arbeid med misligheter i børsnoterte foretak.

I begge undersøkelsene har vi listet opp de mislighetsindikatorerne vi ønsker at respondentene skal rangere. Listen er satt opp i ett, og deltakerne kan ikke se ut i fra listen hvilket aspekt av mislighetstriangelet indikatoren tilhører. Det er ingen forskjeller på indikatorlisten i spørreskjemaet til revisorer og granskere.

I rangeringen av indikatorerne har vi valgt å benytte oss av en likertskala fra 1 til 7 der 1 vil si "liten betydning" og 7 vil si "stor betydning". Vi mener at en mindre skala ville gitt for lite rom til å tyde variasjoner i viktigheten som tillegges hver indikator, samt at en større skala ikke vil gi mer mening enn denne. Samme type skala har også blitt anvendt i flere av studiene vi anvender i litteratursøk og til sammenligningsformål.

4.5 Utvalg

I undersøkelsen ønsker vi ideelt sett å inkludere hele revisjonspopulasjonen og hele granskningspopulasjonen i Norge. Dette har vist seg vanskelig å gjennomføre i praksis, da individene i gruppene i stor grad ikke er lett tilgjengelige. Det foreligger ingen registre eller lister med full oversikt over omfanget av og medlemmene av populasjonene.

For revisjonspopulasjonen har vi hatt mulighet til å anvende revisorforeningens lister over alle revisjonsselskaper i Norge, samt å ta kontakt med alle revisorer hos vår arbeidsgiver BDO. Dette har ført til at vi har hatt mulighet til å nå frem til en ganske stor andel av populasjonen, selv om de fleste av kontaktadressene på revisorforeningens liste ikke er til individer, men til sentralbord.

Populasjonen av granskere i Norge er derimot svært liten og vanskeligere å nå enn revisjonsgruppen. Det foreligger ingen offentlige registre som viser granskningspopulasjonen i Norge, noe som gjør det krevende å opprette kontakt med aktørene i denne gruppen.

I en kvantitativ statistisk sammenheng vil det beste analysegrunnlaget som oftest forekomme ved tilfeldige utvalg (Saunders et al. 2012, 261). Utvalgsmetoden er imidlertid svært tidkrevende og kostbar samt at den krever tilgang til den populasjonen man ønsker å undersøke. Grunnet disse faktorene har vi ikke hatt mulighet til å benytte oss av et slikt utvalg i vår undersøkelse.

Den utvalgsmetoden som er mest nærliggende for metoden vi har benyttet kalles snowball. Metoden er en type av ikke-tilfeldige utvalg hvor man ber mottaker av undersøkelsen om å videresende denne til andre aktuelle respondenter. Metoden gir

mulighet for å nå populasjoner som er lite tilgjengelige for forskeren, noe som har vært tilfelle for oss i henhold til å få tak i personlig kontaktinformasjon til revisorer og granskere.

Saunders et al. (2012, 289) angir at metoden innebærer noen fallgruver. De diskuterer spesielt at metoden vil føre til en form for homogenitet eller selvseleksjon i og med at mottaker av undersøkelsen antakelig er mest tilbøyelig til å sende undersøkelsen til mottakere som har like trekk som dem selv. Det er også fare for selvseleksjon ved at kun de respondentene som er mest negative eller positive til undersøkelsen tar seg tid til å svare.

I vårt tilfelle anser vi ikke dette som et problem, da vårt ønske er at mottaker skal videresende undersøkelsen til en spesiell gruppe, revisorer eller granskere. En annen begrensning ved metoden er at man ikke vet hvor mange mulige respondenter som mottar undersøkelsen, samt at man har liten mulighet til å purre på enkeltpersoner.

4.6 Distribusjon av undersøkelsen

Undersøkelsen ble sendt ut per epost over to dager. Utsendelsen startet 29. februar 2016 og ble avsluttet 1. Mars 2016. Undersøkelsen var åpen til 14 mars.

Til revisorer utenfor BDO/på revisorforeningens liste forfattet vi en standardisert tekst hvor vi bad mottakeren om å videresende mailen til de individene i deres selskap som var i målgruppen. I utsendelsen til selskapene på listen forsøkte vi å henvende oss direkte til ledere av revisjonsavdelingene på Oslo-kontorene til KPMG, PwC, EY og Deloitte for å øke sannsynligheten for at deres medarbeidere skulle motta undersøkelsen. Dette fordi vi ønsket en høy andel av respondenter med erfaring fra revisjon av børsnoterte foretak. Vi anser det som sannsynlig at de som reviderer børsnoterte foretak har en mer inngående kunnskap om misligheter og risikovurdering enn de som i hovedsak reviderer små foretak. Dette fordi rapporteringskravene rundt intern kontroll i børsnoterte selskap er strengere enn for andre selskaper.

Til revisorer i BDO utenfor Oslo forfattet vi en standardisert tekst, mens for revisorer i BDO Oslo sendte vi e-post med personlig henvendelse da vi i mange av tilfellene har personlig kjennskaper til disse.

Til granskere utenfor BDO skrev vi e-post til lederne i de største granskningsavdelingene i Norge. Dette innbefattet PwC, EY, Deloitte, KPMG,

Wiersholm, Selmer og Hjort. Til granskere innad i BDO forfattet vi en personlig tekst til de aktuelle mottakerne.

Vi hadde ikke mulighet til å purre på enkeltdeltakere som ikke hadde besvart undersøkelsen grunnet deltakernes anonymitet og utvalgsmetoden som ble valgt. En mulig svakhet ved utsendelsesmetoden vår er at vi risikerer at respondenter fra BDO blir overrepresentert i forhold til respondenter fra andre selskaper da vi har tilgang til deres personlige e-post adresser. Dette gjelder både for revisorer og granskere. Vi anser allikevel ikke dette som et stort problem, da vi ikke har grunn til å tro at respondenter som er ansatt i BDO tenker annerledes enn øvrige revisorer og granskere.

4.7 Svarprosent

Tabellen nedenfor oppsummerer antall utsendelser til hver kategori av mottaker, samt kalkulert svarprosent på epost-nivå. På grunn av utsendelsesmetoden er det ikke mulig å fastsette hvor mange enkeltpersoner som mottok mailen.

Som følge av dette er det ikke mulig å anslå svarprosent på revisorer personlig og granskere personlig. Svarprosenten som illustreres under gir dermed ikke et nøyaktig bilde av svarprosenten.

Distribusjon av undersøkelsen		
Mottaker kategori	Antall e-poster	Type henvendelse
BDO	738	Personlig
Revisorforeningen	484	Sentralbord
Revisorforeningen reg/statsaut	86	Personlig
Big 4 Oslo	4	Leder i avdeling
Granskere BDO og PwC	31	Personlig
Granskere	13	Leder i avdeling
Totalt utsendt	1 356	
Feilmeldinger	-23	
Totalt mottatt	1 333	
Antall svar mottatt revisorer	359	
Antall svar mottatt gransker	24	
Antall svar mottatt totalt	383	
Svarprosent epostnivå revisorer	27 %	
Svarprosent epostnivå gransker	55 %	
Svarprosent epostnivå totalt	29 %	

Tabell 1: Oversikt over mottatte svar på undersøkelsen

Av totalt utsendte mail mottok vi 23 feilmeldinger på leveranse. Av til sammen 1 333 utsendte mail uten feilmeldinger til revisorer har vi mottatt svar fra 383 personer. Dette gir en svarprosent på epost-nivå på 29 %.

4.8 Mulighet for generalisering

På bakgrunn av vår utvalgsmetode vil vi ikke kunne anvende statistiske data til å generalisere våre resultater. Det er imidlertid mulig for oss å generalisere resultatene mot tidligere teori og forskning for å observere sammenhenger (Saunders et al. 2012, 283). Det vil også være mulig for oss å skissere teoretiske antakelser om hvorvidt resultatene er generaliserbare til resten av populasjonen, basert på våre egne kunnskaper og erfaringer fra bransjen.

4.9 Validitet

Begrepet validitet anvendes ofte for å beskrive gyldigheten av resultatene av et forskningsprosjekt. Begrepet deles i ekstern og intern validitet, hvor ekstern validitet går ut på hvorvidt resultatene fra en respondentgruppe kan generaliseres ut i populasjonen, mens intern validitet handler om hvorvidt man måler det man ønsker å måle. (Cooper og Schindler 2014, 257)

Prosjektets eksterne validitet, altså hvorvidt resultatene er gyldige for hele populasjonen og ikke kun for testgruppen, er diskutert under avsnittet om mulighet for generalisering.

Den interne validiteten splittes ofte i tre underliggende kategorier; innholdsvaliditet, kriterie-relatert validitet og begrepsvaliditet (Cooper og Schindler 2014, 257).

Innholdsvaliditet går ut på hvorvidt innholdet i studien er representativt for temaet som undersøkes totalt sett. (Cooper og Schindler 2014, 257). Vi har sikret spørreskjemaets innholdsvaliditet på fire måter.

For det første har vi gjennom screening av mislighetsindikatorer kommet frem til de indikatorene som er mest representative for å utføre undersøkelser av relevante mislighetsindikatorer.

For det andre har vi hatt et personlig møte med en ledende gransker med tung erfaring fra både privat granskning og Økokrim, for å kvalitetssikre spørreundersøkelsen, foreslå forbedringer og påpeke eventuelle mangler.

For det tredje har vi gjennomført en pilotundersøkelse hvor vi sendte ut undersøkelsen til 6 respondenter i revisorgruppen med variert ansiennitet og bakgrunn. Hensikten med pilotundersøkelsen var å få tilbakemeldinger på hvorvidt undersøkelsen var forståelig, om deltakerne synes språk og formulering var godt nok, hvorvidt de syntes lengden på undersøkelsen var overkommelig, og om de hadde andre synspunkter rundt undersøkelsen.

Etter å ha mottatt tilbakemeldinger på at formuleringen av indikatorene var for tung, tok vi tak i dette og forenklet språket i undersøkelsen. Vi sendte deretter ut pilotundersøkelsen igjen til de samme respondentene, samt til to nye for å få nye tilbakemeldinger. Etter forenklingen fikk vi positiv respons fra deltakerne, og følte oss komfortable med at mottakere på alle erfaringsnivåer ville forstå formuleringene og hensikten med undersøkelsen.

I tillegg til dette har vi tilføyd et åpent spørsmål i slutten av spørreundersøkelsen hvor vi har latt deltakerne legge inn sine egne indikatorer og kommentarer dersom de var av den oppfatning at det manglet noen relevante indikatorer. Gjennom disse tiltakene er vi av den oppfatning at prosjektets innholdsvaliditet er ivaretatt.

Kriterie-relatert validitet går ut på hvorvidt spørsmålene som stilles i undersøkelsen kan benyttes til å utarbeide nøyaktige anslag. For eksempel dersom man ønsker å bruke et spørsmål i undersøkelsen til å anslå en respondents fremtidige atferd (Saunders et al. 2012, 429). Denne typen validitet er ikke relevant å måle i vårt tilfelle.

Begrepsvaliditet går ut på å anslå hvorvidt en variabel i en undersøkelse er egnet til å måle et abstrakt begrep, for eksempel en følelse (Saunders et al. 2012, 430). I vår undersøkelse ønsker vi å teste respondentenes oppfattelse av hvor viktig en indikator er for dem når de vurderer hvorvidt det foreligger risiko for misligheter. På hver side av skalaen anvender vi begreper som "Liten betydning" og "Stor betydning". Det kan dermed stilles spørsmål ved hva hver og en av respondentene legger i begrepene. Vi antar at det vil være individuelle forskjeller i deres oppfattelse av hva som er "liten og stor" betydning, men at dette ikke vil være en forskjell som utgjør et vesentlig problem i forhold til validiteten av besvarelsene.

4.10 Reliabilitet

Reliabilitet beskriver en undersøkelses pålitelighet. Med dette menes hvorvidt undersøkelsen kunne vært repetert på et annet tidspunkt, i en annen setting eller av en annen forsker og fortsatt produsert det samme resultatet (Saunders et al. 2012, 192).

Trusler mot reliabiliteten kan for eksempel være deltakerfeil, deltakers fordommer, forskerfeil og forskerens fordommer. I vår undersøkelse kan svarene til deltakerne for eksempel være påvirket av manglende kunnskaper om temaet, manglende erfaring, misforståelse av spørsmålene som stilles og lignende. Vi har derfor tatt med en del demografiske spørsmål innledningsvis i undersøkelsen for å ha mulighet til å analysere undergrupper hver for seg, for eksempel basert på utdanning, ansiennitet eller alder.

Når det gjelder reliabiliteten til selve gjennomføringen av undersøkelsen er denne ivaretatt ved at vi har anvendt "Google Forms" spørreskjema, hvor vi har sikret at alle spørsmålene i undersøkelsen må besvares. Ved overføring av dataene fra "Google Forms" til SPSS har vi tatt ut resultatene i Excel-format og lastet inn i SPSS for analyse. Koding og reformulering av variabler har blitt foretatt i SPSS.

4.11 Gjennomføring av analyser

For å analysere resultatene av undersøkelsen har vi anvendt både statistiske verktøy og ikke-statistisk gjennomgang. Av statistiske verktøy har vi hovedsakelig anvendt signifikanstester i form av t-tester for å anslå hvorvidt forskjellen i besvarelsene mellom revisorer og granskere, samt forskjellige grupperinger av revisorer, er signifikante. Vi har anvendt signifikanstestene for å underbygge våre manuelle observasjoner. Som en oppsummerende del av oppgaven vil vi sammenligne våre resultater med lignende studier fra andre geografiske områder.

Vi har også foretatt en enkel lineær regresjonsanalyse på undergrupper av revisorer på hvert av aspektene i mislighetstriangelet. Dette for å kunne se om vi kan trekke sammenhenger mellom demografiske variabler.

5 Analyse av data

5.1 Formål og struktur av analyse

Formålet med dette kapittelet er å presentere og analysere resultatene fra spørreundersøkelsen som er gjennomført. I første del av kapittelet vil vi presentere generell informasjon om undersøkelsen, herunder demografisk bakgrunnsdata rundt respondentene som har deltatt på undersøkelsen.

Dataanalysen er strukturert slik at vi presenterer data på enkeltindikatornivå først. Tanken her er at vi ønsker å presentere de underliggende dataene for å gi et bilde av hvilke type mislighetsindikatorer revisorer og granskere rangerer som de viktigste for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter i et selskap. En slik analyse vil bidra til å vise hvilke indikatorer yrkesgruppene vurderer høyest enkeltvis, uten hensyn til hvor de hører til i mislighetstriangelet.

Etter en analyse av enkeltindikatorer vil vi foreta mer overordnede analyser ved å gjennomgå vurderingene til revisorer og granskere på totalnivå med mislighetstriangelet som linse. Dette vil bli gjort ved å kategorisere alle indikatorene i undersøkelsen til den delen av mislighetstriangelet de naturlig faller til. Vurderingene til revisorer og granskere vil deretter presenteres oppsummert i de tre enkelte kategorier; mulighet, incentiv og rettferdiggjørelse/holdning. I figur 7 presenteres indikatorfordelingen i detalj (se under).

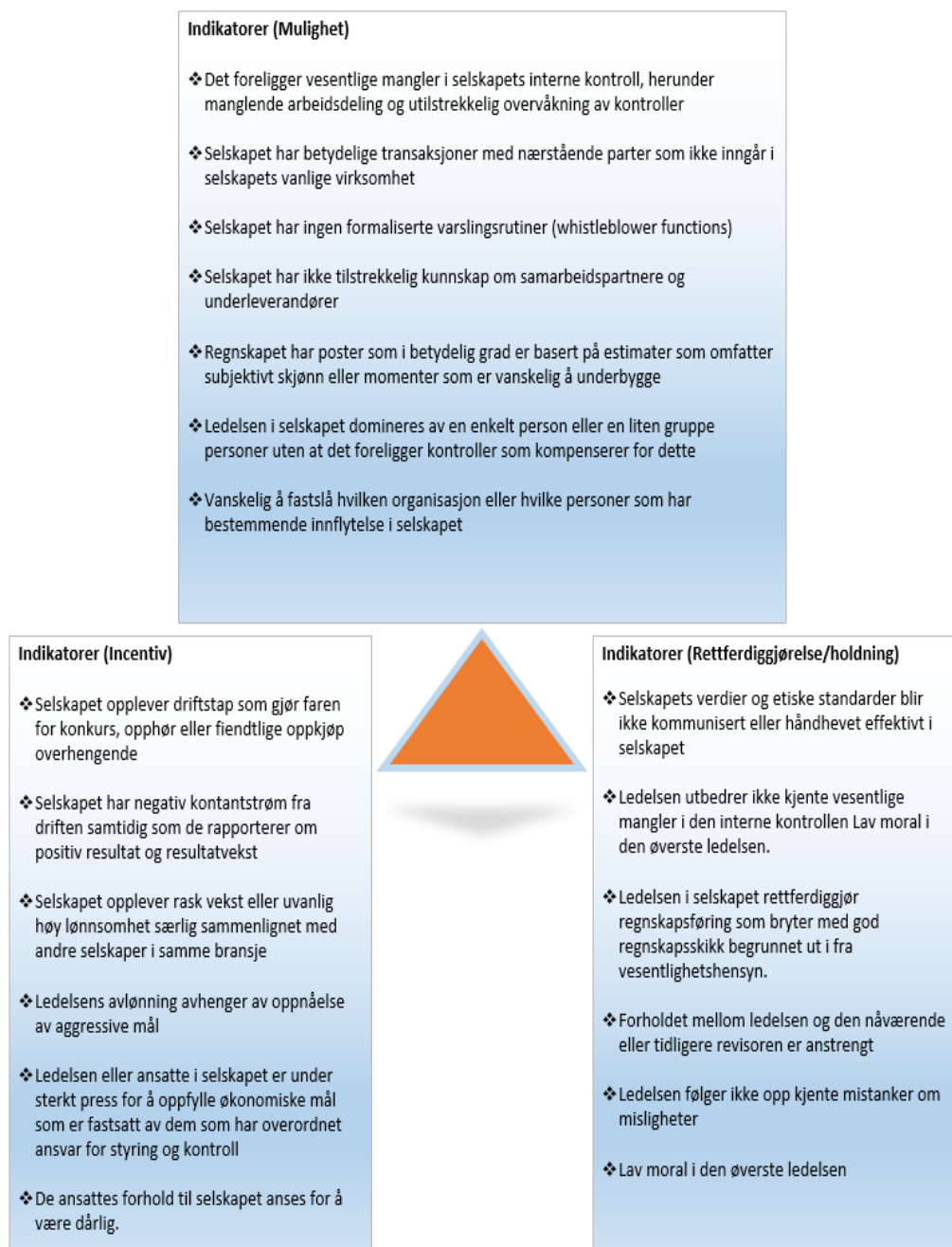
Etter analysen av forskjeller mellom revisor og gransker fokuserer vi på undergrupper av revisorer, og hvordan undergruppene vurderer indikatorene sammenlignet med hverandre. Disse to analysene, med mislighetstriangelet som linse, utgjør hovedfokuset i studien.

I analysen av undergrupper er det foretatt følgende sammenligninger:

- Erfarne revisorer og uerfarne revisorer
- Revisorer med revisjonsrettetutdannelse (MRR og Bach. Revisjon) og revisorer med generell økonomisk utdannelse (Siviløkonomer)
- Mannlige revisorer og kvinnelige revisorer
- Revisorer med erfaring med revisjon av børsnoterte foretak og revisorer uten erfaring med revisjon av børsnoterte foretak
- Revisorer som har opplevd mislighetstilfeller og revisorer som ikke har opplevd mislighetstilfeller

- Revisorer som reviderer små foretak og revisorer som reviderer mellomstore/store foretak

Helt til slutt i analysedelen presenteres en enkel lineær regresjonsanalyse som et supplement til analysen som gjennomføres av undergrupper av revisorer. Regresjonen bidrar til å underbygge resultatene fra signifikanstestene som er foretatt.

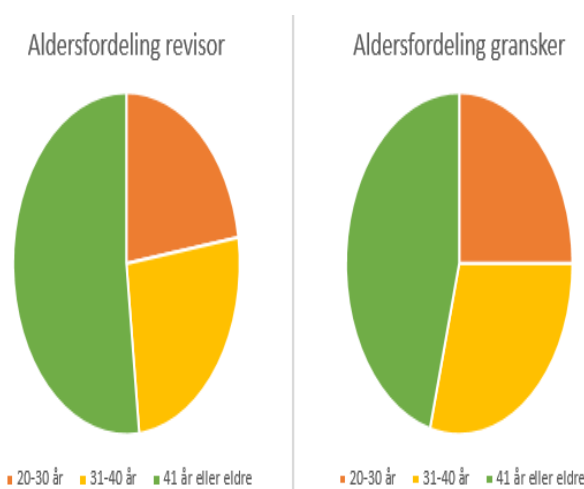
Figur 7: Indikatorer fordelt på aspektene i mislighetstriangelet

5.2 Demografisk informasjon

Første del av spørreundersøkelsen inkluderer en liste med demografisk data som revisorer og granskere ble forespurt. Dataene presenteres nedenfor. For øvrig presenteres en skjematisk oversikt over de demografiske dataene i vedlegg 3.

5.2.1 Generell bakgrunnsinformasjon

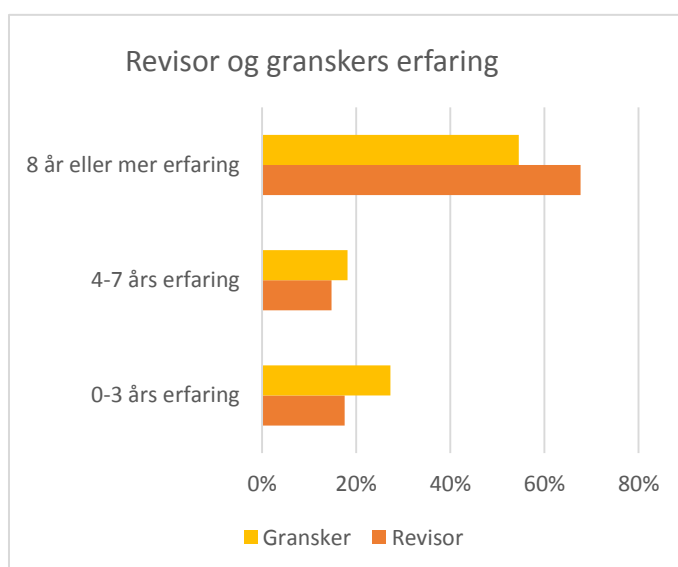
Totalt deltok 359 revisorer og 24 granskere på undersøkelsen. Den totale respondentgruppen utgjør dermed 383 respondenter. Gruppen består av 279 menn og 104 kvinner.

Figur 8: Aldersfordeling respondenter

Blant revisorer består respondentgruppen av 81 revisorer mellom 20-30 år, 92 revisorer mellom 31-40 år og 186 revisorer som er 41 år eller eldre. Blant granskere består respondentgruppen av 6 granskere mellom 25 til 30 år, 7 granskere mellom 31 til 40 år og 11 granskere som er 41 år eller eldre.

5.2.2 Utdanning, erfaring og jobbtittel

Figur 9: Erfaring respondenter

Respondentgruppen av revisorer består av 63 revisorer som har 3 års erfaring eller mindre som revisorer, 53 revisor som har mellom 4 til 7 års erfaring, og 243 revisorer med 8 års erfaring eller mer.

Blant granskere har 8 granskere tre år eller mindre erfaring som granskere, 4 granskere har mellom 4 til 7

års erfaring, og 12 granskere 8 år eller mer erfaring. Hoveddelen av respondentgruppene er dermed aktører med betydelig erfaring innen sine fagfelt.

Blant revisorer består respondentgruppen av 98 revisorer med Bachelorgrad i Revisjon, 190 med Master i Regnskap og Revisjon og 49 Siviløkonomer. Respondentgruppen består videre av 108 revisormedarbeidere, 39 supervisor, 65 managere og 140 partnere.

Av de deltakende revisor har 276 svart at de har kommet over tilfeller av misligheter under sitt arbeid som revisorer. Øvrige 83 revisorer har ikke hatt erfaring med mislighetstilfeller i sin tid som revisorer.

Videre ble respondentene spurt om hvilke type foretak som utgjør hoveddelen av deres arbeidsportefølje. Her ble det funnet at for 270 revisorer utgjorde små foretak hoveddelen av deres arbeidsportefølje, for 87 revisorer utgjorde mellomstore og store foretak hoveddelen av deres portefølje, og for 2 respondenter utgjorde børsnoterte foretak hoveddelen av deres portefølje. 255 av de spurte revisorene har svart at de har hatt noe erfaring med revisjon av børsnoterte foretak.

5.3 Analyse av kommentarer fra respondenter på åpent spørsmål

Ved gjennomgang av responsen fra de 359 revisorene har vi mottatt manuelt innfelte svar fra totalt 32 personer på spørsmålet om de ønsker å tilføye ytterligere indikatorer enn de som allerede er med i undersøkelsen. Av disse var 3 svar ikke et bidrag til ytterligere mislighetsfaktorer, men kun lykkeønsker eller en konstatering av at respondenten ikke hadde mer å tilføye.

Når vi analyserer de øvrige 29 svarene i lys av aspektene i mislighetstriangelet ser vi at 7 av svarene går på ledelsens holdninger og oppførsel, 14 av svarene går på mangler i internkontroll og 8 svar går på press og incentiv. Vi ser videre at respondentene som har lagt inn kommentarer hovedsakelig har utdypet for indikatorer som allerede finnes i undersøkelsen, bare med andre ord og uttrykk. Det er derfor ikke blitt ansett som hensiktsmessig å inkorporere og kvantifisere svarene i analysen av undersøkelsen. Effekten av en eventuell inkorporering anses uansett å være minimal da antall respondenter med svar på det åpne spørsmålet utgjør en veldig liten andel av den totale gruppen respondenter.

5.4 Revisor og granskers rangering av enkeltindikatorer

En oversikt over vurderingene til revisorer og granskere på indikatornivå viser at yrkesgruppene stort sett er samstemte i deres vurdering av hvilke indikatorer som er viktigst for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter i et selskap. Undersøkelsen viser at revisorer og granskere har fire av seks topp rangerte indikatorer til felles. Indikatoren "Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter" rangeres som den viktigste av både revisor og gransker.

Forskjellen mellom vurderingene til revisor og gransker kommer først og fremst frem ved at granskere er funnet å vurdere de viktigste indikatorene høyere på likerts-skalaen enn revisorer. Med dette kan det virke som om gransker vurderer mislighetsindikatorene som mer betydningsfulle og effektive i sin risikovurdering enn revisor.

Revisorer - top 6 indikatorer	Rating
Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter	6,3
Lav moral i den øverste ledelsen.	5,9
Selskapet har betydelige transaksjoner med nærstående parter som ikke inngår i selskapets vanlige virksomhet	5,8
Det foreligger vesentlige mangler i selskapets interne kontroll, herunder manglende arbeidsdeling og utilstrekkelig overvåkning av kontroller	5,7
Ledelsens avlønning avhenger av oppnåelse av aggressive mål for aksjeverdier, driftsresultater eller den økonomiske stillingen til selskapet	5,6
Ledelsen eller ansatte i selskapet er under sterkt press for å oppfylle økonomiske mål som er fastsatt av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll	5,6

Tabell 2: Revisorer topp 6 indikatorer

Granskere - top 6 indikatorer	Rating
Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter	6,7
Det foreligger vesentlige mangler i selskapets interne kontroll, herunder manglende arbeidsdeling og utilstrekkelig overvåkning av kontroller	6,3
Selskapet har betydelige transaksjoner med nærstående parter som ikke inngår i selskapets vanlige virksomhet	6,2
Lav moral i den øverste ledelsen.	6,2
Ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette	5,9
Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen	5,9

Tabell 3: Topp 6 indikatorer for revisorer og granskere

Når vi analyserer revisors vurderinger nærmere på indikatornivå ser vi at de to høyest rangerte indikatorene kan relateres til holdningsaspektet av mislighetstriangelet. Majoriteten av de øvrige indikatorene vedrører indikatorer relatert til incentivaspektet. Vi ser også at revisor legger mest vekt på indikatorer som relaterer seg til ledelsens holdninger.

Granskernes vurderinger viser at de først og fremst har veldig høyt fokus på indikatorer som relaterer seg til muligheter, spesifikt til internkontroll. Hele fire av seks topp rangerte indikatorer kan relateres til mulighetsaspektet i mislighetstriangelet, mens tre av seks indikatorer kan relateres direkte til mangler eller svakheter i internkontroll. Dette er i kontrast til revisorene som kun har en indikator relatert til internkontroll blant sine topp seks rangerte indikatorer.

De indikatorene som er tilstede i granskernes topp 6, men som ikke er med på revisorenes topp 6, er "ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den internkontrollen" og "ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette".

Når det gjelder revisors og granskers lavest rangerte indikatorer fikk vi følgende resultat:

Revisorer - Bunn 6 indikatorer	Rating
Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner (whistleblower functions) (*)	3,35
Selskapet har ikke tilstrekkelig kunnskap om samarbeidspartnere og underleverandører (*)	3,84
Selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet (*)	3,86
De ansattes forhold til selskapet anses for å være dårlig. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå på grunn av følgende:	3,98
Selskapet opplever rask vekst eller uvanlig høy lønnsomhet særlig sammenlignet med andre selskaper i samme bransje	4,32

Tabell 4 - Revisorer bunn 6 indikatorer

Granskere - Bunn 6 indikatorer	Rating
Selskapet opplever driftstap som gjør faren for konkurs, opphør eller fiendtlige oppkjøp overhengende (*)	3,88
De ansattes forhold til selskapet anses for å være dårlig. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå på grunn av følgende:	4,00
Selskapet opplever rask vekst eller uvanlig høy lønnsomhet særlig sammenlignet med andre selskaper i samme bransje	4,25
Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner (whistleblower functions) (*)	4,88
Selskapet har negativ kontantstrøm fra driften samtidig som de rapporterer om positiv resultat og resultatvekst	4,88

Tabell 5 - Granskere bunn 6 indikatorer

Oversikten viser at granskere og revisorer har tre indikatorer til felles blant de lavest rangerte indikatorene. Dette gjelder manglende varslingsrutiner, rask eller uvanlig høy lønnsomhet og ansattes forhold til ledelsen.

5.4.1 Tolkning av resultater

Analysen avdekker noen interessante funn. Resultatene understreker blant annet hvor viktig granskere anser internkontroll å være i sine mislighetsvurderinger, da forskjellene mellom gransker og revisor kommer tydeligst frem ved indikatorer som relaterer seg direkte til mangler i internkontroll. Dette funnet er noe overaskende da man skulle anta at revisor ville ha et like høyt, om ikke høyere, fokus på indikatorer som vedrører kritiske mangler i internkontroll, som granskere. Dette fordi mangler i internkontroll adresseres i omfattende omfang i allmenn revisjonsmetodikk og litteratur, og tilordnes betydelig fokus. Revisor er blant annet pliktig til å vurdere den interne kontrollen i selskapet som revideres, og skal gjøre konkrete vurderinger rundt hvordan mangler i internkontroll kan påvirke risikobildet, jf. ISA 315.

Forståelse for internkontrollkonseptet, samt hvordan dette henger sammen med risikovurderinger, er derfor noe revisor bør ha betydelig kunnskap og ekspertise rundt, og derfor også ha et høyt fokus mot under sine risikovurderinger. Responsen til revisorene i undersøkelsen viser at indikatorer som omhandler kritiske feil eller mangler i den interne kontrollen ikke har like stor vekt for deres vurdering sammenlignet med granskerne.

Forskjellen mellom gransker og revisor i forhold til fokus på mangler i den interne kontrollen kommer tydelig frem når vi analyserer de indikatorene hvor gransker og revisor avviker mest i sine vurderinger:

Indikatorer med størst avvik mellom granskere og revisorer	Avvik
Selskapet har ikke tilstrekkelig kunnskap om samarbeidspartnere og underleverandører	1,90
Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner	1,50
Selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet	1,40
Vanskelig å fastslå hvilken organisasjon eller hvilke personer som har bestemmende innflytelse i selskapet	1,10
Ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette	0,90

Tabell 6 - Indikatorer med størst avvik mellom granskere og revisorer

Tre av de fem høyest rangerte avvikende indikatorene vedrører mangler eller svakheter i internkontrollen. Alle avvikene er funnet signifikante ved t-test på 5 % konfidensnivå, noe som viser at det foreligger vesentlig avvik mellom oppfattelsene til revisor og gransker når det kommer til internkontrollkomponenten på enkeltindikatornivå.

En annen interessant observasjon er at revisorer og granskere stort sett er enige om hvilke av de 19 indikatorene for misligheter som er viktigst eller minst viktig for å indikere misligheter, relativt sett. Dette kommer fram ved at fire av revisors seks høyest rangerte indikatorer også finnes igjen hos gransker, samt at tre av revisors lavest rangerte indikatorer også finnes igjen hos gransker.

Forskjellene mellom gruppene ligger først og fremst i at granskere rangerer indikatorene generelt sett høyere enn revisorer. Med andre ord virker det som om granskerne legger mer vekt på mislighetsindikatorer enn revisorene. Årsaken bak dette er det ikke mulig å uttale seg om på bakgrunn av våre data, men funnet indikerer et behov for ytterligere forskning som kan forklare noen av årsakene bak revisors lavere vektlegging av mislighetsindikatorer.

5.5 Analyse av hovedgrupper: Revisorer og granskere (totalnivå)

Denne oppgavens hovedformål er å analysere persepsjonene til revisorer og granskere med mislighetstriangelet som linse. Analysen som er gjennomført på enkeltindikatornivå er foretatt for å kunne gi leseren en introduksjon i de underliggende faktorene som ligger til grunn i den videre analysen. Nedenfor presenteres en sammenligning av vurderingene til revisorer og granskere på totalnivå med mislighetstriangelet som linse.

Revisor og Gransker - totaler		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv	Revisor	359	4,84	0,81	0,04
	Gransker	24	4,5	0,98	0,2
Muligheter (*)	Revisor	359	4,81	0,84	0,04
	Gransker	24	5,73	0,74	0,15
Holdninger/Rettferdigjørelser (*)	Revisor	359	5,3	0,89	0,05
	Gransker	24	5,72	0,74	0,15

Tabell 7: Oppsummert resultat revisorer og granskere
 (*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom gransker og revisor

Tabellen som presenteres ovenfor viser en oppsummering av vurderingene for samtlige indikatorer, oppsummert til den delen av mislighetstriangelet de tilhører.

Vi ser av oversikten at revisorene vektlegger holdning/rettferdigjørelse aspektet av mislighetstriangelet mest, etterfulgt av henholdsvis incentiv og muligheter.

Granskere vektlegger derimot mulighetsaspektet som viktigst av de tre, etterfulgt av holdninger og incentiver.

Sett opp mot hverandre ser vi at gransker rangerer to av tre aspekter høyere enn revisor (muligheter og holdninger/rettferdiggjørelser). Forskjellene mellom granskers og revisors vurdering er funnet å være signifikante på 5% nivå.

Revisorene vurderer den siste kategorien av mislighetstriangelet, incentiv, høyere enn granskerne. Forskjellen er ikke funnet å være signifikant på 5% nivå.

Yrkesgruppene avviker mest i sine vurderinger for kategorien muligheter, etterfulgt av henholdsvis holdninger/rettferdiggjørelser og incentiv. Undersøkelsen viser også at granskere er mer samstemte i sine vurderinger enn revisorer totalt sett, og ligger nærmere hverandre i sine vurderinger.

Det er verdt å bemerke at granskerne legger mer vekt på mislighetsindikatorerne enn revisorene på totalnivå (totalvurderingen for granskere er på 15,95, opp mot 14,95 for revisorer). Funnet samsvarer med funnene til Fagerberg (2008), som også fant at granskere vektla indikatorerne høyere enn revisorer på totalnivå.

5.5.1 Tolkning av resultater

Resultatene avdekker en rekke interessante observasjoner som reiser flere viktige spørsmål. Det er blant annet interessant å se at gransker vektlegger mislighetsindikatorerne som er opplistet i undersøkelsen mer enn revisorer på totalnivå, og at dette samsvarer med en lignende studie gjennomført i Sverige (Fagerberg 2008). I tråd med resultatene i analysen av enkeltindikatorer ser det ut til at granskere generelt er mer oppmerksomme på mislighetsindikatorer enn revisorer, og er villige til å tillegge disse mer vekt enn revisorer.

Årsaken til dette kan være at granskere har større fokus på mislighetsindikatorer som følge av at de er mer kjent med slike indikatorer gjennom deres virke som granskere. Dette i kontrast til revisorer som antakelig ikke har den samme gjennomgående erfaringen med misligheter, som følge av at deres arbeidsoppgaver har et langt mindre spisset fokus mot misligheter.

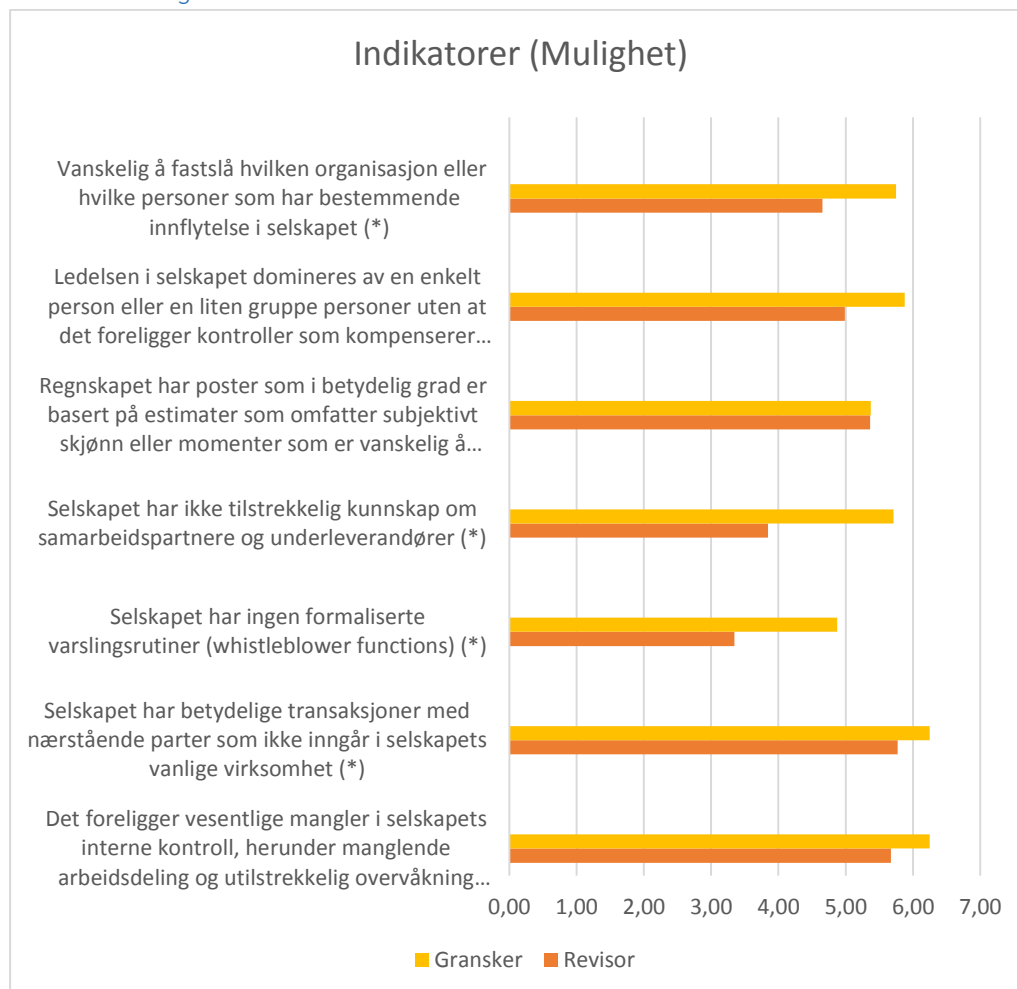
Revisorer vil dermed ha et mer konseptuelt enn praktisk forhold til mislighetsindikatorer. Det kan spekuleres i om høyere kjennskap og erfaring med

misligheter gjør en bedre rustet til å gjenkjenne slike indikatorer og deres viktighet for å indikere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter.

Det er videre interessant å observere at gransker har et betydelig høyere fokus på mulighetsaspektet av triangelet sammenlignet med revisor. Funnene samsvarer med studien til Fagerberg (2008) som også observerte at granskere rangerte mulighetsaspektet av triangelet som viktigst, etterfulgt av holdning/rettferdiggjørelse og incentiv. Det er dermed funnet samsvar mellom granskeres vurderinger i vår studie og de granskere som ble kartlagt av Fagerberg (2008).

For å se nærmere på forskjellene mellom granskere og revisorer sine vurderinger kan det være nyttig å analysere enkeltindikatorerne som tilhører de forskjellige delene av mislighetstriangelet. Det er derfor foretatt en mer detaljert analyse av vurderingene til revisor og gransker på kategorinivå (muligheter, incentiv og rettferdiggjørelse/holdning).

5.5.1.1 Mulighet

Figur 10: Analyse av enkeltindikatorer (Mulighet)
 (*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom gransker og revisor

I mulighetsaspektet på indikatornivå ser vi at de fleste indikatorene som er relatert til dette aspektet vedrører kritiske mangler eller svakheter i internkontroll. Dette så vi også i analysen av enkeltindikatorer.

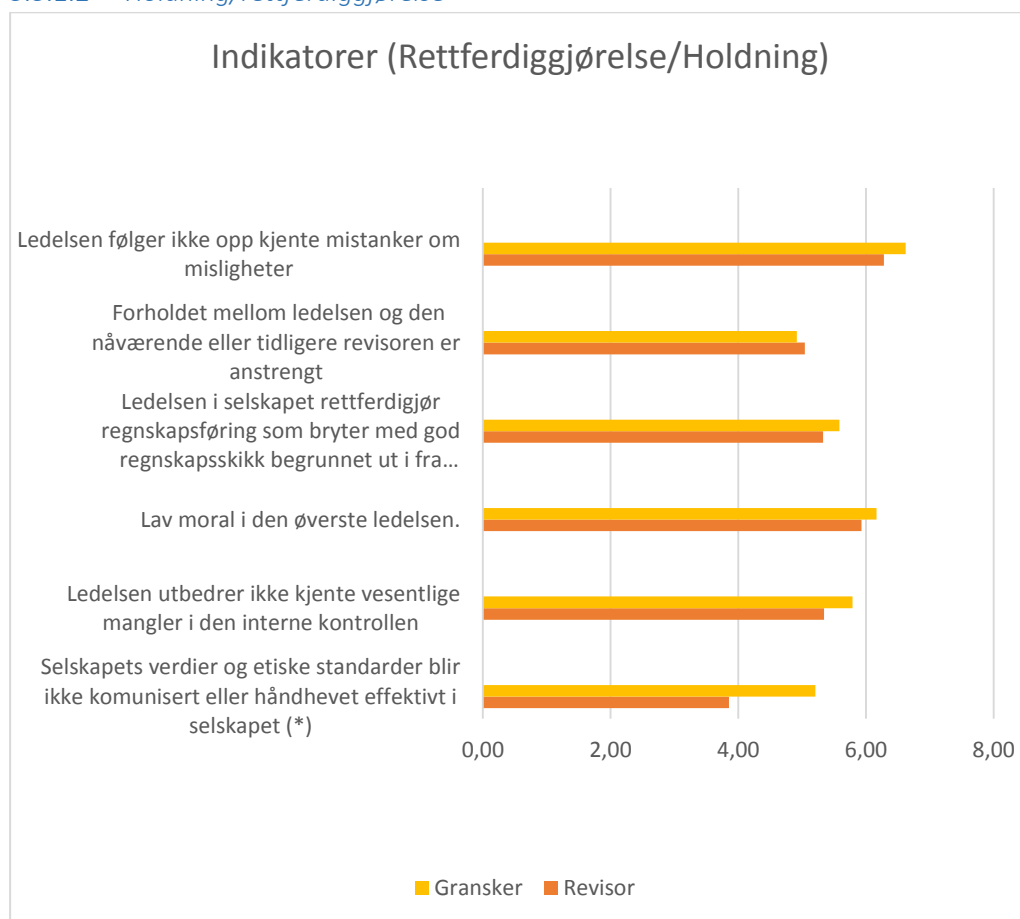
Analysen kan knyttes opp mot tidligere kritikk revisorbransjen har mottatt fra Finanstilsynet, relatert til revisorers mangelfulle vurdering av internkontroll. Slik kritikk finner vi fra tematisynet for 2013, hvor Finanstilsynet i flere tilfeller avdekket svakheter knyttet til revisors kartlegging av selskapers prosesser og kontroller, herunder: (Finanstilsynet 2013, 9)

- Ikke foretatt en tilfredsstillende beskrivelse av internkontroll,
- Ikke vurdert utformingen og iverksettelsen av interne kontroller som var ment å dekke særskilte risikoer i tilfredsstillende grad,
- Ikke vurdert foretakets kontrollmiljø i tilfredsstillende grad.

Ser man kritikken fra Finanstilsynet sammen med de vurderingene revisor og gransker har foretatt i vår studie, males et urovekkende bilde for revisorstanden. Revisors manglende vurdering av internkontroll, kombinert med relativt lav vektlegging av indikatorer tilhørende svakheter/mangler i internkontroll sammenlignet med granskere, tilsier at revisor vil kunne ha store utfordringer når det kommer til å identifisere indikatorer som ofte foreligger ved mislighetstilfeller.

Det er naturlig å stille spørsmål om hvorvidt revisors relativt lave fokus på mislighetsindikatorer knyttet til internkontroll er en medvirkende årsak til deres manglende suksess i å oppdage misligheter. Videre forskning som kan kaste lys over årsakene bak disse funnene er nødvendig for å kunne svare på noen av disse spørsmålene.

5.5.1.2 Holdning/rettferdiggjørelse

Figur 11: Analyse av enkeltindikatorer (Rettferdiggjørelse/Holdning)
 (*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom gransker og revisor

Aspektet holdning/rettferdiggjørelse er den delen av mislighetstriangelet revisor har rangert høyest. Det er viktig å framheve at til tross for at revisorer rangerer denne

delen av triangelet som viktigst, er deres totalvurdering for kategorien fortsatt lavere enn granskeres vurderinger.

En gjennomgang av enkeltindikatorerne i dette aspektet viser at revisor og gransker avviker mest når det kommer til indikatoren "*selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet*". Dette er også den eneste indikatoren i kategorien hvor gransker og revisor avviker signifikant i sine vurderinger. Forskjellen er signifikant på 5% nivå.

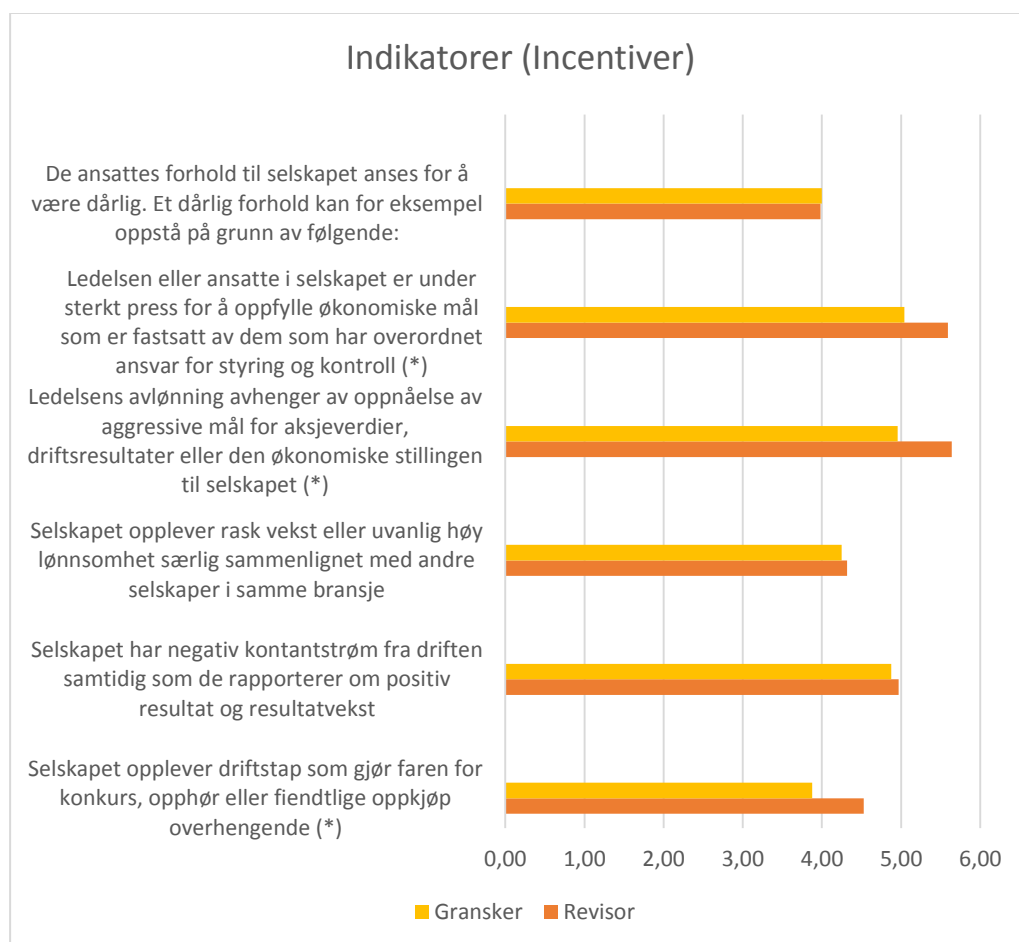
Funnene for denne kategorien samsvarer med flere tidligere studier rundt revisors mislighetspersepsjoner, som viser at revisor har en tendens til å fokusere mer på ledelsens holdning og karakter enn andre aspekter av mislighetstriangelet (Wilks og Zimbelman 2004, Moyes 2011, Albrecht et al. 1986, Heiman-Hoffman et al. 1996). Funnene fra vår studie kan dermed ikke sies å være overaskende i lys av tidligere studier.

Revisors høye fokus på denne delen av mislighetstriangelet har blitt problematisert og kritisert. Wilks og Zimbelman (2004) fant at revisorer har en tendens til å se på ledelsens holdning og karakter som indikatorer for en overordnet lav mislighetsrisiko, og at man som følge av dette overser andre indikatorer relatert til incentiver eller muligheter til å begå misligheter. En overfokusering på ledelsens holdning/rettferdiggjørelse kan dermed føre til at revisors risikovurdering ofte blir mangelfull og preget av bias. Det er ikke mulig å slå fast hvorvidt studier som den over er direkte overførbar til norske forhold på bakgrunn av våre data, men det framhever den risikoen som kan foreligge ved norske revisorers sterke fokus på denne delen av mislighetstriangelet.

Dersom man legger til grunn at forholdene fra den nevnte studien også kan gjøres gjeldende i norsk kontekst, vil revisors forhøyede fokus på for eksempel ledelsens holdninger kunne gjøre revisor enda mindre oppmerksom på andre kritiske indikatorer som gransker har et spesielt høyt fokus rettet mot (som for eksempel mangler i internkontroll). Våre resultater underbygger dermed tidligere studiers argumentasjon om at en fragmentert tilnærming til mislighetsrisikovurderinger kan være nødvendig for å sikre at revisors forutinntatthet mot visse mislighetsindikator ikke komprimerer revisors totale risikovurdering.

5.5.1.3 Incentiv

Incentivaspektet av mislighetstriangelet er det eneste aspektet av triangelet revisorene rangerer høyere enn granskerne på totalnivå. Forskjellen totalt for aspektet er ikke statistisk signifikant på 5% nivå, men en gjennomgang av enkeltindikatorer viser statistisk signifikante forskjeller for noen enkeltindikatorer. Disse indikatorene er stort sett relatert til press for oppfyllelse av økonomiske mål.

Figur 12: Analyse av enkeltindikatorer (Incentiv)

(*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom gransker og revisor

Vurderingene viser at revisor oppfatter press på ledelsen eller ledende ansatte som mer signifikante for å vurdere eksistensen, eller muligheten for eksistensen, av misligheter i et selskap enn granskere.

En medvirkende årsak til at revisor har et høyt fokus på indikatorer knyttet til økonomisk press kan være at dette er faktorer som er synlige i regnskapet, og dermed midt i revisors kikkert under revisjonen. Eksempler er avlønningsavtaler eller overholdelse av lånebetingelser. Dette er i motsetning til mindre håndfaste

indikatorer som ikke reflekteres direkte i regnskapet, for eksempel mangler i rutiner og internkontroll.

Utover dette er det stort sett funnet samsvar mellom revisorers og granskeres vurderinger rundt viktigheten av øvrige indikatorer. Incentivaspektet er også den delen av triangelet hvor revisorer og granskere er mest samstemte i sine vurderinger.

5.6 Analyse av undergrupper av revisorer

Nedenfor følger en analyse av revisorenes vurderinger kategorisert etter en liste med demografiske faktorer. Vi ønsker med dette å se om det foreligger noen signifikante forskjeller i vurderingene til ulike undergrupper av revisorer basert på hvilken type utdanning de har, deres fartstid som revisor, deres erfaringer med misligheter, mv.

Analysen er med på å nyansere revisors synspunkter ytterligere, og kartlegge hvordan enkelte demografiske faktorer er med på å påvirke vurderingene til revisor. Dette er spesielt aktuelt å undersøke i lys av tidligere studier som har vist at slike demografiske faktorer er med på å påvirke revisors arbeid på flere områder.

5.6.1 Analyse av undergrupper: Utdannelse

Type utdanning		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv	Master i regnskap og revisjon (MRR)	190	4,86	0,77	0,06
	Siviløkonom	49	4,73	0,77	0,11
	Bachelor i revisjon	111	4,86	0,86	0,08
Muligheter	Master i regnskap og revisjon (MRR)	190	4,81	0,8	0,06
	Siviløkonom	49	4,6	0,96	0,14
	Bachelor i revisjon	111	4,91	0,82	0,08
Holdninger/Rettferdigjørelser (*)	Master i regnskap og revisjon (MRR)	190	5,31	0,85	0,06
	Siviløkonom	49	4,97	0,96	0,14
	Bachelor i revisjon	111	5,43	0,91	0,09

Tabell 8: Revisorer - type utdanning blant respondentene

(*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom revisorer med MRR og siviløkonomer

Oversikten over revisorers vurderinger kategorisert etter hvilken type utdanning vedkommende har antyder at revisors utdanningsbakgrunn kan ha en viss innflytelse på revisors vurdering av mislighetsindikatorer.

Vi ser av vurderingene over at revisorer med en revisjonsrettet utdanning (Bachelor og Master i Revisjon) rangerer samtlige aspekter av mislighetstriangelet høyere enn revisorer med en generell økonomisk utdanning (i dette tilfellet siviløkonomer). Det er også lavere varians mellom revisorer med revisjonsrettet utdanning sett opp mot revisorer med en generell økonomisk utdanning.

En interessant observasjon er at indikatorer tilhørende holdninger/rettferdiggjørelse aspektet av mislighetstriangelet rangeres signifikant høyere av revisorer med revisjonsrettet utdanning. Forskjellen er her funnet å være statistisk signifikant på 5% nivå. Det foreligger derimot ikke signifikante avvik i vurderingene til undergruppene når det kommer til mulighets- eller incentivaspektet i mislighetstriangelet.

En sammenligning av vurderingene til revisorer med bachelor i revisjon og de med master i regnskap og revisjon avdekker ingen signifikante forskjeller. Vurderingene til disse undergruppene revisorer er funnet å samsvare i stor grad.

5.6.1.1 Tolkning av resultatene

Green og Calderon (1996) fremmer at trening er et viktig element for å øke ens muligheter til å identifisere mislighetsindikatorer (Moyes 2011, 12). Det er naturlig å anta at en grunnleggende innføring i mislighetskonseptet, via blant annet utdanning, vil kunne gjøre revisor bedre rustet til å identifisere mislighetsindikatorer i praksis. Dette som følge av at man har et langt bedre teoretisk grunnlag for å kunne forstå og anvende mislighetsindikatorer.

Noe av forklaringen bak de forskjellige vurderingene til revisorer med revisjonsrettet utdanning og de med mer generell økonomisk utdanning kan dermed skyldes at man i en revisjonsrelevant utdanning får en mer gjennomgående innføring og opplæring av mislighetskonseptet før man begynner å arbeide som revisor. Konseptet er dermed ikke nytt og fremmed for nyutdannede revisorer.

For generelle økonomiske utdanninger er misligheter derimot ikke et sentralt aspekt i utdanningsløpet. De som har denne bakgrunnen vil som regel først få kjennskap til mislighetskonseptet gjennom sitt arbeid i revisjonsfirmaet de arbeider, og gjennom den løpende kursingen som blir gitt i selskapet. Den teoretiske kunnskapen de tilegner seg om fenomenet vil stort sett komme fra revisjonsmetodikken de

innarbeider seg hos arbeidsgiver. De ulike utgangspunktene kan ha en viss effekt på vurderingene til de to undergrupper revisorer.

Det er også verdt å påpeke at revisorer med en revisjonsrettet utdanning rangerer samtlige aspekter av mislighetstriangelet høyere enn revisorer med en generell økonomisk utdanning. Det er behov for forskning som kan se mer på årsakene bak dette. I første omgang kan dette indikere at revisorer med en revisjonsrettet utdanning vektlegger mislighetsindikatorer høyere enn revisorer med en mer generell økonomisk utdanning fordi de anser mislighetsindikatorer for å være mer effektive til å indikere eksistensen av misligheter.

Tidligere studier som har undersøkt hvordan utdanning påvirker revisors persepsjoner av mislighetsindikatorer er få. En studie av Moyes (2011) undersøkte hvorvidt det forelå betydelige avvik mellom revisors vurdering av mislighetsindikatorer basert på om revisoren var eksponert for det han definerte som anti-fraud trening eller ikke. I studien fant man ingen signifikante forskjeller i vurderingene til revisor basert på denne variabelen (Moyes 2011, 17). Studien er derimot ikke direkte sammenlignbar med vår undersøkelse da den ikke ser på selve utdanningen til revisor men kun på kurs, sertifiseringer o.l. som revisor har tatt under sitt virke. En analyse av utdanningsbakgrunnen til respondentene kunne derfor avdekket andre resultater enn det studien kom frem til.

Våre funn kan indikere et behov for endringer når det gjelder påkrevet utdanningsbakgrunn for å arbeide som revisor, både i form av hvorvidt det er behov for økt fokus på identifisering av mislighetsrisikoer under revisjonsrettet utdanning, og hvorvidt det skal stilles strengere krav til påkrevet utdanningsbakgrunn. Dersom årsaken til at revisorer med generell økonomisk utdanning rangerer mislighetsindikatorer lavt skyldes et manglende teoretisk fundament, vil dette øke behovet for påkrevd etterutdanning og kursing av revisorer.

5.6.2 Analyse av undergrupper: Erfaring med tidligere tilfeller av misligheter

Nedenfor foretas en gjennomgang av responsen til revisorer med tidligere erfaring av mislighetstilfeller sammenlignet med de som ikke har denne erfaringen. En slik sammenligning ansees å være nyttig fordi det gjør det mulig å kartlegge hvorvidt revisorenes mislighetsvurdering påvirkes av den praktiske erfaringen de har med fenomenet. Sammenligningen er også nyttig med tanke på å undersøke hvorvidt revisorer med misligheterfaring er nærmere granskere i sine vurderinger.

Erfaring med tidligere tilfeller av misligheter		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv	Ja	276	4,81	0,81	0,05
	Nei	83	4,91	0,82	0,09
Muligheter	Ja	276	4,84	0,78	0,05
	Nei	83	4,7	1,01	0,11
Holdninger/Rettferdigjørelser (*)	Ja	276	5,36	0,85	0,05
	Nei	83	5,1	1,02	0,11

Tabell 9: Oversikt over revisorer med og uten erfaring tidligere misligheter

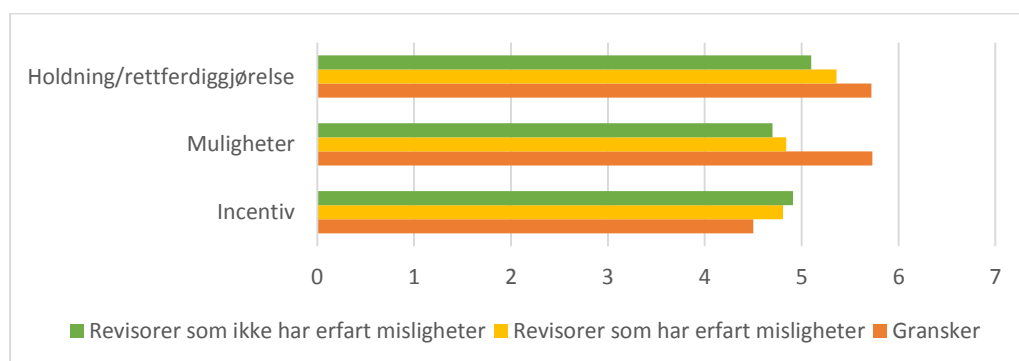
(*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom revisorer med og uten tidligere erfaring med misligheter

Tabellen over viser at det foreligger statistisk signifikant forskjell mellom vurderingene til de to undergruppene av revisorer for holdninger/rettferdiggjørelse aspektet, men ikke for øvrige aspekter.

Med andre ord vurderer revisorer som har opplevd mislighetstilfeller i praksis indikatorer relatert til holdninger/rettferdiggjørelser som mer viktige i sin vurdering av om det kan eksistere misligheter i et selskap, enn revisorer som ikke har hatt den samme erfaringen. Forskjellen for holdning /rettferdiggjørelse er funnet å være signifikant på 5% nivå.

5.6.2.1 Tolkning av resultatene

En interessant observasjon fra analysen av disse undergruppene er at revisorer som har erfart misligheter ligger tettere opp mot granskere i sine vurderinger, enn revisorer som ikke har erfart misligheter.

Figur 13: Oversikt over revisorers og granskeres rangering når revisor har erfaring med misligheter

Av de tre gruppene kan man med stor sannsynlighet anta at granskere har den tyngste erfaringen med mislighetskonseptet, etterfulgt av henholdsvis revisorer som har erfaring med misligheter og revisorer uten erfaring med misligheter. I første omgang indikerer resultatene at økt kjennskap og erfaring med mislighetsfenomenet kan bidra til økt forståelse for hvilke indikatorer som er mest kritiske for å indikerer misligheter.

Moyes (2011) undersøkte hvorvidt revisorer som har hatt en høyere eksponering for mislighetsindikatorer vil rangere disse som mer effektive (høyere betydning) enn revisorer som ikke har hatt den samme eksponeringen. Med eksponering menes hvor ofte, og i hvilken grad man bruker mislighetsindikatorer under en revisjon, organisasjonens effektivitet i å bruke mislighetsindikatorer, og oppdagelsen av misligheter som følge av bruk av mislighetsindikatorer (Moyes 2011, 12). Studien fant, i samsvar med våre resultater, at slike faktorer hadde en signifikant effekt på hvor høyt revisor rangerte mislighetsindikatorerne.

I lys av dette kan det virke som om det foreligger et naturlig forhold mellom den praktiske erfaringen man har med misligheter og forståelsen av hva som forårsaker misligheter og de forholdene som typisk er tilstede når misligheter foreligger.

Resultatene våre kan indikere at revisorer i større grad bør involvere personer med mer praktisk erfaring rundt misligheter til de enkelte revisjonsoppdrag. Dette fordi det kan virke som om disse personene har en mer intrikat forståelse for mislighetsfenomenet som følge av deres erfaring med misligheter.

En begrensning med vår analyse er at det ikke er mulig å vurdere korrelasjonen mellom antall mislighetstilfeller revisor har opplevd og vurderingene til revisor, da dataene er basert på om revisor har opplevd misligheter i sitt yrke, og ikke antallet mislighetstilfeller revisor har opplevd. Forskning som kan fokusere spesifikt på slike sammenhenger vil kunne være nyttig, og vil kunne gi større innsikt rundt våre resultater.

5.6.3 Analyse av undergrupper: Generell erfaring

Erfaringsintervaller		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv	0 til 3 års erfaring	63	4,82	0,81	0,1
	4 til 7 års erfaring	53	4,9	0,73	0,1
	8 år eller mer	243	4,83	0,83	0,05
Muligheter	0 til 3 års erfaring	63	4,73	0,92	0,12
	4 til 7 års erfaring	53	4,79	0,9	0,12
	8 år eller mer	243	4,83	0,8	0,05
Holdninger/Rettferdigjørelser (*)	0 til 3 års erfaring	63	5,1	1,03	0,13
	4 til 7 års erfaring	53	5,2	0,81	0,11
	8 år eller mer	243	5,37	0,87	0,06

Tabell 10: Oversikt over respondentenes erfaring

(*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom revisorer med 0 til 3 års erfaring og 8 år eller mer

En gjennomgang av revisorers vurderinger basert på ansiennitet viser at erfarne revisorer stort sett er samstemte med uerfarne revisorer i sine vurderinger. Det er funnet lite avvik i vurderingene til disse undergruppene.

Det er kun funnet statistisk signifikant forskjell mellom vurderingene til revisorer med erfaring over 8 år og de med erfaring under 3 år. Her er eldre revisorer funnet å vektlegge indikatorer tilknyttet holdninger/rettferdiggjørelser signifikant høyere enn yngre revisorer. Utover dette er det ikke avdekket noen signifikante forskjeller i vurderingene til undergruppene av revisorer.

5.6.3.1 Tolkning av resultater

Undergruppens vurderinger indikerer at det foreligger en positiv sammenheng mellom revisors vektlegging av indikatorer og deres erfaring som revisor når det kommer til holdning/rettferdiggjørelsesaspektet av mislighetstriangelet. Dette kommer frem ved at erfarne revisorer vektlegger dette aspektet av triangelet høyere enn mer uerfarne revisorer. Utover dette er vurderingene til undergruppen av revisorer basert på erfaring funnet å være samstemte.

Resultatene samsvarer godt med funnene til Moyes (2011). I denne studien framsatte man en hypotese om at revisorer med mer erfaring vil være mer tilbøyelig til å vektlegge røde flagg enn mer uerfarne revisorer. Resultatene fra deres undersøkelser underbygget ikke denne hypotesen, og fant at revisors erfaring ikke hadde noen innvirkning på revisors vurdering av mislighetsindikatorer.

En annen studie med noe relevans er Cahan og Sun (2015) som blant annet viste at det foreligger sammenheng mellom revisors grad av erfaring og skjønsmessige avsetninger i regnskapet til revisjonsklientene, hvor høyere erfaring gav lavere avsetninger. Dette kan ha sammenheng med at mer erfarne revisorer er flinkere til å se indikatorer på at det foreligger regnskapsmanipulasjon eller andre tegn på misligheter hos revisjonsklienten.

Funnene må også ses i lys av analysen som er gjennomført tidligere av undergrupper av revisorer som har opplevd tilfeller av misligheter i praksis. I denne analysen fant vi at revisorer som hadde opplevd misligheter i praksis vurderte mislighetsindikatorer ulikt fra de som ikke hadde en slik erfaring. Dette i kontrast til denne analysens funn. Det kan dermed virke som om revisors generelle fartstid

i revisjon har langt mindre påvirkning på revisors vurderinger, enn revisors praktiske erfaring med misligheter.

Mer forskning rundt disse funnene er nødvendig, men studien kan indikere at det vil være mer nyttig å involvere revisorer med praktisk erfaring rundt misligheter i enkelte revisjonsoppdrag, framfor å fokusere kun på å involvere erfarne revisorer, uten hensyn til deres erfaring med misligheter spesifikt.

5.6.4 Analyse av undergrupper: Kvinner og menn

Kjønn		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv (*)	Mann	263	4,73	0,79	0,05
	Kvinne	96	5,12	0,81	0,08
Muligheter	Mann	263	4,75	0,79	0,05
	Kvinne	96	4,95	0,94	0,1
Holdninger/Rettferdigjørelser (*)	Mann	263	5,22	0,88	0,05
	Kvinne	96	5,52	0,9	0,09

Tabell 11: Oversikt over respondentenes kjønn
(*) = Signifikant forskjell på 5 % nivå mellom menn og kvinner

En analyse av vurderingene til kvinnelige og mannlige respondenter viser at kvinner vurderer indikatorene jevnt over høyere enn menn for samtlige aspekter av mislighetstriangelet. Størst avvik mellom vurderingene til de to gruppene finner vi på holdning/rettferdigjørelse og incentiv aspektene av triangelet. Med unntak av muligheter, er alle avvikene funnet å være signifikante på 5% nivå.

5.6.4.1 Tolkning av resultater

Funnene over er konsistent med en lignende studie utført av Moyes (2011), hvor interne og eksterne revisorer ble bedt om å vurdere en serie mislighetsindikatorer og vurdere disse etter hvor effektivt man anså indikatoren å være for å oppdage misligheter. Overaskende nok fant studien at kvinnelige interne og eksterne revisorer vurderte indikatorene konsistent høyere enn menn. Resultatene fra vår studie underbygger dette funnet, og indikerer at revisors kjønn har en betydelig innvirkning på mislighetsvurderingen til revisor.

Utover Moyes (2011) sin studie foreligger det ingen andre studier som ser spesifikt på hvordan kjønn kan ha en innvirkning på revisors persepsjoner av indikatorer for misligheter. Hvorfor det kan foreligge en slik forskjell blir dermed spekulativt. Moyes (2011) spekulerer i noen av årsakene, og nevner blant annet at kvinner har en tendens til å være mer oppmerksomme på detaljer enn menn. Kvinner vil også

legge mer vekt på betydningen av mislighetsindikatorer for å øke muligheten til å oppdage misligheter, og som følge av dette unngå alvorlige konsekvenser som følge av en sviktende risikovurdering (Moyes 2011, 18).

En studie som kan være relevant for våre funn er foretatt av Chung og Monroe (2001). I studien undersøkes effekten av kjønn og oppgavekompleksitet på nøyaktigheten av revisors beslutninger. De dannet en hypotese basert på studier i kognitiv psykologi som påstår at kvinner kan være mer nøyaktige beslutningstakere enn menn når det kommer til å ta komplekse beslutninger. Ved å anvende en casebasert studie ble denne hypotesen bekreftet av forskerne.

En annen studie som kan relateres til våre funn er foretatt av Menezes Montenegro og Bras (2015), og omhandler påvirkningen av revisjonspartners skjønn på revisjonskvalitet. Revisjonskvaliteten er i undersøkelsen målt med utgangspunkt i inntektskvaliteten (earnings quality) hos revisjonsklienten. Forskerne fant at det var mindre aggressiv bokføring og lavere andel av skjønsmessige periodiseringer hos de klientene som ble revidert av revisjonsteam med kvinnelig partnere.

En studie av Ittonen og Peni (2012) viste også at det var sammenheng mellom revisjonspartnerens kjønn og størrelsen på revisjonshonoraret, hvor kvinnelige partnere hadde signifikant høyere honorarer enn menn. Ifølge studien kunne dette ha sammenheng med at kvinner er mindre risikovillige, og gjør et grundigere forarbeid enn mange mannlige partnere.

Det er liten tvil om at det å foreta mislighetsvurderinger kan være meget komplekst og krevende. En revisor må vurdere flere elementer på en gang, og er nødt til å se både store og små detaljer i sammenheng for å kunne foreta en tilstrekkelig vurdering av alle relevante risikoer. Studiene som er presentert over antyder at revisors skjønn vil kunne ha en innvirkning på revisors arbeid som følge av dette. Ytterligere studier som kan kaste lys over studiens funn er nødvendig. Dette behovet vil øke i takt med at flere kvinner inntar revisjonsbransjen, og yrket bli mindre mannsdominert.

5.6.5 Analyse av undergrupper: Arbeidsportefølje (små foretak vs. mellomstore og store foretak)

Type arbeidsportefølje	N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt	
Incentiv	Små foretak	270	4,81	0,81	0,05
	Mellomstore og store foretak	87	4,92	0,79	0,09
Muligheter	Små foretak	270	4,78	0,84	0,05
	Mellomstore og store foretak	87	4,86	0,81	0,09
Holdninger/Rettferdigjørelser	Små foretak	270	5,28	0,91	0,06
	Mellomstore og store foretak	87	5,35	0,86	0,09

Tabell 12: Oversikt over revisorers arbeidsportefølje

Det er foretatt en analyse av hvorvidt det foreligger forskjeller i vurderingene til revisorer som hovedsakelig reviderer små foretak mot revisorer som hovedsakelig reviderer mellomstore- eller store foretak.

Resultatene fra analysen viser at revisorer som hovedsakelig reviderer mellomstore- og store foretak rangerer samtlige aspekter av mislighetstriangelet høyere enn revisorer som hovedsakelig reviderer små foretak, men disse forskjellene er funnet å være minimale. Forskjellene er videre ikke funnet å være signifikante på 5% nivå.

5.6.5.1 Tolkning av resultater

ISA 240 bemerker at en enhets størrelse, kompleksitet og eierskap kan ha innvirkning på vurderingen av relevante mislighetsrisikofaktorer. I følge vurderingene til revisorene i denne undersøkelsen synes derimot ikke type arbeidsportefølje å ha en betydelig innvirkning på revisors mislighetsvurdering. Dette kommer frem ved at vurderingene til undergruppene revisorer ligger ganske tett opp mot hverandre, og at det ikke foreligger noen statistisk signifikante avvik i vurderingene til respondentene.

Resultatene fra sammenligningen av de to undergruppene underbygger dermed tanken om at revisorer typisk vurderer mislighetsindikatorer som universelle og lett anvendelige på tvers av selskapsstørrelser og bransjer. Revisor vil typisk legge vekt på de samme delene av mislighetstriangelet uavhengig av størrelsen på selskapet, ifølge våre funn. Dette er i noe kontrast med studien til Fagerberg (2008) som fant at revisorer som reviderer mindre selskaper rangerer samtlige aspekter av mislighetstriangelet lavere enn revisor som hovedsakelig reviderer større selskaper.

For å supplere funnene over er det er foretatt en analyse av revisors vurderinger basert på hvorvidt respondentene har erfaring med revisjon av børsnoterte selskaper eller ikke. Denne analysen viser heller ingen signifikante forskjeller i revisors vurderinger av mislighetsindikatorer, og støtter oppunder tolkningen som er fremmet over.

Erfaring børsnoterte		N	Gj.snitt	Std. Deviation	Std. Error Gj.snitt
Incentiv	Nei	104	4,87	0,76	0,07
	Ja	255	4,82	0,83	0,05
Muligheter	Nei	104	4,84	0,84	0,08
	Ja	255	4,8	0,84	0,05
Holdninger/Rettferdigjørelser	Nei	104	5,34	0,78	0,08
	Ja	255	5,28	0,94	0,06

Tabell 13: Oversikt over revisors erfaring med børsnoterte foretak

5.6.6 Regresjonsanalyse for undergrupper av revisorer

Vi har gjennomført tre enkle lineære regresjonsanalyser for hvert av aspektene i mislighetstriangelet. Alle analysene er basert på responsen fra de 359 revisorene som deltok i undersøkelsen.

Regresjonen er ment som et supplement til signifikanstestene som er foretatt tidligere. Analysen vil kunne si noe om hvor stor forklaringskraft de gjennomgåtte demografiske kriteriene har på utfallet av rangeringen av mislighetsindikatorene. Analysen vil også kunne fastslå hvilke av disse kriteriene som har størst betydning for rangeringen til revisorer.

De avhengige variablene i analysen er hvert av aspektene i mislighetstriangelet, mens de uavhengige variablene er følgende demografiske kriterier: kjønn, type utdanning, porteføljetype, tidligere erfaringer med misligheter og ansiennitet som revisor.

I analysen presenteres type utdanning som enten revisjonsrettet eller siviløkonom. Med revisjonsrettet utdannelse menes her Master i regnskap og revisjon eller Bachelor i revisjon.

Det presenteres også en indikator som angir hvorvidt respondenten har tidligere erfaringer med misligheter eller ikke; tilfellemlisligheter. I undersøkelsen har respondentene svart ja eller nei på hvorvidt de har opplevd tidligere tilfeller av misligheter i sitt virke som revisor.

Vi har ikke definert for respondentene hva som regnes som tidligere tilfeller. Det har vært opp til den enkelte respondent å bedømme hva som ligger i begrepet. Vi har heller ikke bedt respondentene om å liste opp antall erfaringer eller andre lignende oppfølgingsspørsmål. Analysen er kun basert på respondentenes ja eller nei.

Analysene presenteres nedenfor i henhold til hvert enkelt aspekt i mislighetstriangelet.

5.6.6.1 Incentiv

Med de uavhengige variablene som er nevnt ovenfor oppnås en R^2 justert på 0,037, dvs. at kun 3,7 % av variansen i den avhengige variabelen incentiv forklares av modellen, noe som er svært lavt. Allikevel viser testen en F-verdi på 3,649 og en signifikansverdi på 0,003. Dette tilsier at modellen er statistisk signifikant på 5 % nivå.

		Coefficients ^a				
		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
Model		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,976	0,137		36,321	0,000
	Kjønn(1)	-0,381	0,098	-0,212	-3,870	0,000
	Typeutdanning (2)	0,135	0,131	0,059	1,033	0,302
	Portefølgetype (3)	0,108	0,098	0,058	1,106	0,270
	Tilfellemisligheter (4)	-0,049	0,113	-0,026	-0,430	0,667
	Erfaring (5)	0,063	0,105	0,037	0,594	0,553

a. Dependent Variable: Incentiv

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
 (2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
 (3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
 (4) Tilfellemisligheter: Ja=1, Nei=0
 (5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

Tabell 14: Regresjonsanalyse Incentiv

Av de uavhengige variablene er det kun kjønn som har en statistisk signifikant påvirkning på hvordan respondentene rangerer indikatorene i incentivaspektet.

5.6.6.2 Muligheter

Med de samme uavhengige variablene som er anvendt i analysen under incentiv oppnås en R^2 justert på 0,019, dvs. at kun 1,9 % av variansen i den avhengige variabelen mulighet forklares av modellen. Dette er også en svært lav forklaringsandel. Testen viser en F-verdi på 2,350 og en signifikansverdi på 0,041. Dette tilsier at modellen er signifikant på 5 % nivå.

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,656	0,143		32,448	0,000
	Kjønn(1)	-0,255	0,103	-0,137	-2,476	0,014
	Typeutdanning (2)	0,179	0,137	0,075	1,311	0,191
	Portefølgetype (3)	0,081	0,102	0,042	0,787	0,432
	Tilfellemisligheter (4)	0,184	0,118	0,094	1,553	0,121
	Erfaring (5)	0,024	0,110	0,013	0,214	0,831

a. Dependent Variable: Muligheter

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
(2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
(3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
(4) Tilfellemisligheter: Ja=1, Nei=0
(5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

Tabell 15: Regresjonsanalyse muligheter

5.6.6.3 Holdninger/rettferdiggjørelse

Med de samme uavhengige variablene som er anvendt i analysen under incentiv og muligheter oppnås en R^2 justert på 0,054, dvs. at kun 5,4 % av variansen i den avhengige variabelen mulighet forklares av modellen, som igjen er svært lavt. Testen viser en F-verdi på 4,98 og en signifikansverdi på 0,000. Dette tilsier at modellen er signifikant på 5 % nivå.

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		d	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,067	0,152		33,423	0,000
	Kjønn(1)	-0,385	0,109	-0,192	-3,533	0,000
	Typeutdanning (2)	0,237	0,145	0,092	1,638	0,102
	Portefølgetype (3)	0,077	0,108	0,037	0,715	0,475
	Tilfellemisligheter (4)	0,225	0,125	0,107	1,800	0,073
	Erfaring (5)	0,176	0,117	0,093	1,512	0,131

a. Dependent Variable: Holdninger/Rettferdigjørelser

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
(2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
(3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
(4) Tilfellemisligheter: Ja=1, Nei=0
(5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

Tabell 16: Regresjonsanalyse holdning/rettferdiggjørelse

Den mest interessante observasjonene fra regresjonsanalysene er at det kun er en forklaringsvariabel som er signifikant i testene; kjønn. Alle modellene viser at det er en sammenheng mellom revisorenes vurderinger og hvilket kjønn respondenten har. Analysen viser, som vi også har diskutert ovenfor, at kvinner rangerer hvert aspekt i mislighetstriangelet høyere enn menn.

I tillegg til studiene rundt kjønn og revisjon som er nevnt ovenstående i analysen, finnes det også studier som ser på forskjellen mellom menn og kvinner blant annet når det gjelder risikovillighet. Mange av disse studiene indikerer at kvinner er mer risikosky enn menn, at de byr færre ganger enn menn, og at de involverer seg i færre handelstransaksjoner enn menn (Fellner og Maciejovsky 2007). Våre funn underbygger mange av disse studiene, og indikerer et behov for å forske ytterligere på dette fenomenet i revisjonssammenheng.

Ellers i analysen ser vi at ingen av de andre forklaringsvariablene ansees statistisk signifikante i å forklare variansen i den mottatte responsen på hvert av aspektene. Dette er ikke helt uventet, da det antakelig er svært mange faktorer utover de fem variablene vi har tatt med i regresjonen som påvirker hvordan en revisor rangerer indikatorene.

En studie foretatt av Gul et al. (2013) inkluderte mange av de samme variablene. Deres resultater viste også at variablene hadde lav forklaringsgrad, og at det dermed må foreligge mange utenforstående forklaringsfaktorer.

Temaet kan være interessant i forhold til videre forskning på emnet, for eksempel i en setting hvor man ønsker å se på hvilke demografiske kriterier som har signifikant innvirkning på risikovurderingsprosessen.

6 Konklusjon

6.1 Oppsummering av funn

Studiens fokus har vært å kartlegge revisors persepsjoner av mislighetsindikatorer med mislighetstriangelet som linse. Den har også sammenlignet persepsjonene til revisor opp mot en gruppe eksperter på misligheter, samt analysert hvordan enkelte demografiske faktorer kan påvirke vurderingene til revisor. Gjennom analysen har det blitt avdekket en rekke interessante funn. De mest sentrale funnene oppsummeres i det følgende:

- Revisor vektlegger **holdning-/rettferdiggjørelsesaspektet** av mislighetstriangelet mest, etterfulgt av henholdsvis **incentiv** og **muligheter**.
- Gransker vektlegger **mulighetsaspektet** av mislighetstriangelet mest, etterfulgt av henholdsvis **holdning/rettferdiggjørelse** og **incentiv**.
- Granskere vurderer mislighetsindikatorerne høyere enn revisorer totalt sett.
- Forskjellene mellom granskere og revisorer kommer tydeligst frem ved indikatorer som relaterer seg til mangler eller svakheter i internkontroll. Granskere er funnet å vektlegge disse mislighetsindikatorerne i betydelig høyere grad enn revisorer.
- Analyser av undergrupper av revisorer viser at:
 - Revisorer med revisjonsrettetutdanning rangerer indikatorer tilhørende **holdninger/rettferdiggjørelser** aspektet av mislighetstriangelet signifikant høyere enn revisorer med en mer generell økonomisk utdanning (siviløkonomer).
 - Revisorer som har kommet over tilfeller av misligheter i praksis vurderer indikatorer relatert til **holdninger/rettferdiggjørelser** høyere i sin vurdering, enn revisorer som ikke har hatt den samme erfaringen. Denne gruppen ligger også nærmere granskere i sine vurderinger for samtlige aspekter av mislighetstriangelet.
 - Erfarne revisorer vektlegger indikatorer tilknyttet **holdninger/rettferdiggjørelser** i høyere grad enn mer uerfarne revisorer.
 - Kvinnelige revisorer rangerer samtlige aspekter av mislighetstriangelet høyere enn menn.

- Det er ikke funnet signifikant forskjell mellom vurderingene til revisorer som hovedsakelig reviderer små foretak og revisorer som hovedsakelig reviderer mellomstore/store foretak.
- Det er ikke funnet signifikant forskjell mellom vurderingene til revisorer med erfaring med revisjon av børsnoterte foretak og revisorer uten denne erfaringen.

Enkelte av resultatene som er utredet for ovenfor står godt i forhold til tidligere forventninger. Resultatene er blant annet konsistente med mye av tidligere forskning rundt dette temaet, og er også i samsvar med våre forventninger hensyntatt den teori og litteratur vi har gjennomgått i forkant av undersøkelsen som ble gjennomført.

Samtidig må det sies at det foreligger enkelte overraskende resultater fra undersøkelsen som gir grunn til ettertanke. Vi vil her framheve analysen som er foretatt mellom granskere og revisorer, som viser at granskere har et betydelig og signifikant høyere fokus på mulighetsaspektet av mislighetstriangelet enn revisor.

Årsaken til at vi anser dette resultatet som overraskende er at majoriteten av de indikatorene hvor gransker og revisor avviker mest i sine vurderinger vedrører indikatorer relatert til kritiske mangler eller åpenbare svakheter i internkontroll. Som vi diskuterte i analysen forventes det at revisor har et høyt fokus på internkontroll og mangler i denne. Revisor er blant annet påkrevd å kartlegge og vurdere selskapets internkontroll i grundig detalj. Internkontroll er dermed et område revisor i utgangspunktet skal skilte med betydelig kompetanse og erfaring. Funnene fra denne studien indikerer derimot at revisor ikke er tilstrekkelig oppmerksom på indikatorer som relaterer seg til svakheter eller mangler i internkontroll. Studiens funn kan være en mulig varselampe for praktikere og regulatorer.

6.2 Forslag til fremtidig forskning og implikasjoner av studie

Grunnet oppgavens metodiske tilnærming, samt generelle begrensninger tilknyttet tid og ressurser, foreligger det flere spørsmål som står ubesvart etter vår utredning. Studiens funn og resultater indikerer også at disse kan få implikasjoner for revisjonsbransjen og dens utforming. I det videre vil vi framheve noen nøkkelpunkter tilknyttet dette.

Først og fremst er det viktig å framheve at misligheter utgjør kun en liten del av revisors arbeidsområde. Som følge av dette er revisor langt mindre eksponert for misligheter i praksis enn granskere, og vil naturlig nok ha et mer distansert forhold til mislighetsindikatorer enn granskere. Det kan spekuleres i om dette er noe av årsaken til at revisorer er funnet å avvike betydelig fra granskere når det kommer til deres vurderinger av indikatorer for misligheter.

Får å avklare om dette er tilfellet er det behov for ytterligere forskning som kan bidra til å kaste lys over denne studiens funn slik at man kan avklare årsakene bak de avvikende vurderingene som er funnet mellom revisorer og granskere. Herunder om de ulike vurderingene mellom disse yrkesgruppene skyldes ulik erfaring, metodikk, utdanning eller andre faktorer. Slik forskning vil kunne ha stor nytteverdi for både praktikere og lovgiver.

Dersom man kommer frem til at revisors avvikende vurderinger sett opp mot granskere først og fremst skyldes yrkesgruppens manglende praktiske erfaring med misligheter, vil dette kunne få betydelige implikasjoner for revisorstanden. Det vil blant oppstå et sterkt behov for å trene opp revisorer til å gjenkjenne og evaluere kritiske indikatorer for misligheter for å kompensere for den manglende daglige eksponering de har med misligheter.

For å illustrere dette bedre er det nyttig å se mot for eksempel pilotyrket. Piloter er under sin løpende utdanning pålagt å gjennomføre simulasjoner hvor sjeldne, men kritiske, uregelmessigheter oppstår. På denne måten læres pilotene i å navigere og takle kritiske situasjoner som kan oppstå i praksis. Lignende simulert trening kan være nødvendig for revisorer, da revisorer i dag generelt får svært lite simulert opplæring i hvordan det er å revidere i mislighetsutsatte omgivelser (Asare et al. 2015, 91).

Det vil være naturlig å anta at økt trening og eksponering av kritiske indikatorer for misligheter i simulerte omgivelser (f.eks. ved fiktive case gjennomganger mv.) vil kunne bidra til å øke revisors oppdagelsesevne av misligheter betraktelig.

En annen mulig implikasjon av vår studie vedrører dagens revisorstandard for misligheter; ISA 240. Standarden har blitt utsatt for kritikk som følge av dens manglende veiledning rundt revisors arbeid med misligheter (Kassem og Higson

2012, 288). Det oppstår et spørsmål om standarden slik som den er utformet i dag danner et godt nok grunnlag for å veilede revisors arbeid med misligheter.

Tidligere studier som har forsket på revisors mislighetsvurdering har blant annet foreslått at ISA 240 med fordel kan inkludere flere krav mht. involvering av granskere eller andre eksperter på misligheter til de enkelte revisjonsoppdrag, da disse virker å være bedre rustet til å vurdere mislighetsrisikoer enn revisor (Asare et al. 2015, 67). Vår studie underbygger disse momentene til en viss grad, og kaller for en revurdering av ISA 240 slik den er utformet i dag.

7 [Litteraturliste](#)

Vitenskapelige artikler

- Albrecht, W Steve, Conan C Albrecht, and Chad O Albrecht. 2004. "Fraud and corporate executives: Agency, stewardship and broken trust." *Journal of Forensic Accounting* 5 (1):109-130.
- Albrecht, W Steve, Marshall B Romney, DJ Cherrington, IR Payne, AJ Roe, and MB Romney. 1986. "Red-flagging management fraud: A validation." *Advances in Accounting* 3:323-333.
- Apostolou, Barbara A, John M Hassell, Sally A Webber, and Glenn E Summers. 2001. "The relative importance of management fraud risk factors." *Behavioral Research in Accounting* 13 (1):1-24.
- Asare, Stephen K, Arnie Wright, and Mark F Zimbelman. 2015. "Challenges Facing Auditors in Detecting Financial Statement Fraud: Insights from Fraud Investigations." *Journal of Forensic & Investigative Accounting* 7 (2).
- Cahan, Steven F., and Jerry Sun. 2015. "The Effect of Audit Experience on Audit Fees and Audit Quality." *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30 (1):78-100. doi: 10.1177/0148558X14544503.
- Chung, Janne, and Gary S Monroe. 2001. "A research note on the effects of gender and task complexity on an audit judgment." *Behavioral Research in Accounting* 13 (1):111-125.
- Coulton, Jeffrey, Caitlin Ruddock, and Stephen L Taylor. 2007. "Audit fees, non-audit services and auditor-client economic bonding." *Non-Audit Services and Auditor-Client Economic Bonding (February 2007)*.
- Cunningham, Lawrence A. 2004. "The appeal and limits of internal controls to fight fraud, terrorism, other ills.(Symposium: Evaluation and Response to Risk by Lawyers and Accountants in the U.S. and E.U.)." *The Journal of Corporation Law* 29 (2):266-336.
- Davis, Jefferson T. 1996. "Experience and auditors' selection of relevant information for preliminary control risk assessments." *Auditing* 15 (1):16.
- Dellaportas, Steven. 2013. "Conversations with inmate accountants: Motivation, opportunity and the fraud triangle." *Accounting Forum* 37 (1):29.

- Dorminey, Jack, Arron Fleming, Mary-Jo Kranacher, and Richard Riley. 2010. "Beyond the Fraud Triangle." *The CPA Journal* 80 (7):17-23,3.
- Fellner, Gerlinde, and Boris Maciejovsky. 2007. "Risk attitude and market behavior: Evidence from experimental asset markets." *Journal of Economic Psychology* 28 (3):338-350. doi: 10.1016/j.joep.2007.01.006.
- Free, Clinton, Norman Macintosh, and Mitchell Stein. 2007. "Management Controls: The Organizational Fraud Triangle of Leadership, Culture and Control in Enron." *Ivey Business Journal Online*.
- Füredi-Fülöp, Judit. 2015. "An Empirical Study of Audit Expectation Gap in Hungary." *Theory Methodology Practice (TMP)* 11 (01):37-46.
- Gerson, James S, John P Brolly, and Steven L Skalak. 2006. "The Roles of the Auditor and the Forensic Accounting Investigator." *A Guide to Forensic Accounting Investigation*:37-61.
- Glover, Steven M, Douglas F Prawitt, Joseph J Schultz Jr, and Mark F Zimbelman. 2003. "A test of changes in auditors' fraud-related planning judgments since the issuance of SAS No. 82." *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 22 (2):237-251.
- Green, Brian P, and Thomas G Calderon. 1996. "Information privacy and the internal auditor's assessment of fraud risk factors." *INTERNAL AUDITING-BOSTON-WARREN GORHAM AND LAMONT INCORPORATED*- 11:4-15.
- Gul, Ferdinand A., Wu Donghui, and Yang Zhifeng. 2013. "Do individual auditors affect audit quality? Evidence from archival data.(Report)." *Accounting Review* 88 (6):1993.
- Gullkvist, Benita, and Annukka Jokipii. 2013. "Perceived importance of red flags across fraud types." *Critical Perspectives on Accounting* 24 (1):44-61.
- Heiman-Hoffman, Vicky B, Kimberly P Morgan, and James M Patton. 1996. "The warning signs of fraudulent financial reporting." *Journal of Accountancy* 182 (4):75.
- Holzinger, A. 1999. "A look at financial statement fraud." *The Internal Auditor* 56 (3):13-14.
- Ittonen, Kim, and Emilia Peni. 2012. "Auditor's Gender and Audit Fees." *International Journal of Auditing* 16 (1):1-18. doi: 10.1111/j.1099-1123.2011.00438.x.

- James, Bandler, and Zimmerman Ann. 2005. Petty Cash: A Wal-Mart Legend's Trail of Deceit; Mr. Coughlin Told Others Bogus Expenses Hid Plot Against Unions; Retailer Disputes His Claim. New York, N.Y.
- Kassem, Rasha, and Anew Higson. 2012. "Financial Reporting Fraud: Are Standards' Setters and External Auditors doing enough?" *International Journal of Business and Social Science* 3 (19).
- Kurniwanti, Ika, and Hendry Setiabudi. 2006. "The Patient Embezzler." *The Internal Auditor* 63 (5):95.
- Majid, Abdul, Ferdinand A Gul, and Judy SL Tsui. 2001. "An analysis of Hong Kong auditors' perceptions of the importance of selected red flag factors in risk assessment." *Journal of Business Ethics* 32 (3):263-274.
- McNeal, Andi. 2006. "It's Never Too Late." *The Internal Auditor* 63 (4):103.
- Menezes Montenegro, Tânia, and Filomena Antunes Bras. 2015. "Audit quality: does gender composition of audit firms matter?" *Spanish Journal of Finance and Accounting / Revista Española de Financiación y Contabilidad* 44 (3):264-297. doi: 10.1080/02102412.2015.1035578.
- Moyes, Glen D. 2011. "The differences in perceived level of fraud-detecting effectiveness of SAS No. 99 red flags between external and internal auditors." *Journal of Business & Economics Research (JBER)* 5 (6).
- Porter, Brenda. 1993. "An empirical study of the audit expectation-performance gap." *Accounting and business research* 24 (93):49-68.
- Rani, Hoitash, Markelevich Ariel, and A. Barragato Charles. 2007. "Auditor fees and audit quality." *Managerial Auditing Journal* 22 (8):761-786. doi: 10.1108/02686900710819634.
- Rodgers, Waymond, Arne Söderbom, and Andrés Guiral. 2015. "Corporate Social Responsibility Enhanced Control Systems Reducing the Likelihood of Fraud." *Journal of Business Ethics* 131 (4):871-882. doi: 10.1007/s10551-014-2152-5.
- Romney, MB, W Steve Albrecht, and DJ Cherrington. 1980. "Red-flagging the white collar criminal." *Management accounting* 61 (9):51-57.
- Smith, Malcolm, Gerald Vinten, Normah Haji Omar, Syed Iskandar Zulkarnain Sayd Idris, and Ithnahaini Baharuddin. 2005. "Auditors' perception of fraud risk indicators: Malaysian evidence." *Managerial Auditing Journal* 20 (1):73-85.

- Steinberg, Richard. 2011. *Why Some Companies Fail and Others Succeed*. London: Wilmington Group PLC.
- Stenheim, Tonny, and Leiv Blakstad. 2012. "Regnskapsmanipulering – definisjon, forutsetninger og incentiver." *Praktisk økonomi & finans* 29 (02):57-69.
- Stortinget. 2009. "Lov om offentlige undersøkelseskommissjoner." *NOU* 9 (9):208.
- Thaysen, Tvedt. 2015. "Misligheter og revisors rolle." *Den Norske Revisorforeningen* 6 (6):4.
- Wells, Joseph. 2002. "Let them know someone's watching." *Journal of Accountancy* 193 (5):106-110.
- Wilks, T Jeffrey, and Mark F Zimbelman. 2004. "Decomposition of fraud risk assessments and auditors' sensitivity to fraud cues." *Available at SSRN* 540503.
- Wolfe, David, and Dana Hermanson. 2004. "The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud." *The CPA Journal* 74 (12):38-42.
- Zimbelman, Mark F. 1997. "The effects of SAS No. 82 on auditors' attention to fraud risk factors and audit planning decisions." *Journal of Accounting Research*:75-97.

Bøker

- Albrecht, W Steve, Keith R Howe, and Marshall B Romney. 1984. *Detering fraud: the internal auditor's perspective*: Inst of Internal Auditors.
- Bryman, Alan, and Emma Bell. 2015. *Business research methods*. 4th ed. ed. Oxford: Oxford University Press.
- Brytting, Tomas, Richard Minouge, and Veronica Morino. 2011. *The Anatomy of Fraud and Corruption: Organizational Causes and Remedies*.
- Coenen, Tracy L. 2008. *Essentials of Corporate Fraud*. Vol. v.37, *Essentials Series*. Chichester: Wiley.
- Cooper, Donald R., and Pamela S. Schindler. 2014. *Business research methods*. 12th ed. ed, *The McGraw-Hill/Irwin series in operations and decision sciences*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Cressey, Donald R. 1953. *Other people's money: A study of the social psychology of embezzlement*: Wadsworth Publishing Company.
- Gottschalk, Petter. 2014. *Strategisk Granskning, Mistanke om Økonomisk Kriminalitet*. Edited by Krutt Forlag. Vol. 2. utgave. Oslo: Krutt Forlag.

- Gray, David E. 2013. *Doing research in the real world*: Sage.
- Grimstad, Erling. 2015. *Granskning - Ved mistanke om korrupsjon og andre former for økonomisk kriminalitet i arbeidsforhold*. Edited by Gyldendal. Oslo: Gyldendal.
- Gulden, Bror Petter. 2010. *Revisjon : teori og metode*. 6. utg. ed. Oslo: Cappelen akademisk.
- Kranacher, Mary-Jo, Richard Riley, and Joseph T Wells. 2010. *Forensic accounting and fraud examination*: John Wiley & Sons.
- Robson, Colin. 2011. *Real world research : a resource for users of social research methods in applied settings*. 3rd ed. ed. Chichester: Wiley.
- Saunders, Mark N. K., Philip Lewis, and Adrian Thornhill. 2012. *Research methods for business students*. 6th ed. ed. Harlow: Pearson.

Rapporter

- ACFE, Association of Certified Fraud Examiners. 2002. Report To The Nations. In *Report To The Nations*, edited by Association of Certified Fraud Examiners. Texas, USA: Association of Certified Fraud Examiners.
- ACFE, Association of Certified Fraud Examiners. 2015. Report To The Nations. In *Report To The Nations*, edited by Association Of Certified Fraud Examiners. Texas, USA: Association of Certified Fraud Examiners.
- Finanstilsynet. 2013. Tematilsyn 2012: Inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse. edited by Finanstilsynet. Oslo, Norge: Finanstilsynet.
- NUES. 2014. Norsk anbefaling - Eierstyring og selskapsledelse. Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse (NUES).
- PwC. 2015. Global Economic Crime Survey. In *Global Economic Crime Survey*, edited by PwC. New York, USA: PwC.
- Riksrevisjonen. 2007. Supplerende retningslinjer om forebygging og avdekking av misligheter. edited by Riksrevisjonen. Oslo, Norge: Riksrevisjonen.

Internett

- Accounting, Financial and Tax for the rest of us. 2012. "Differentiating Financial Auditors, Fraud Auditors, Forensic Accountants." Accounting - Financial & Tax Accessed 19.1.2016. <http://accounting-financial-tax.com/2012/06/differentiating-financial-auditors-fraud-auditors-forensic-accountants/>.

- Gottschalk, Petter. 2013. "Strategisk ransking ved mistanke om økonomisk kriminalitet." Handelshøyskolen BI Accessed 12.2.2016.
<http://web.idg.no/app/web/online/Event/cioforum/2013/bi/gottschalk.pdf>.
- Kommunerevisoren. 2014. "Forbundslederen har ordet: Pensjonsutfordringen." Kommunerevisoren Accessed 3.6.2016.
http://www.nkrf.no/kommunerevisoren_5_2014/cms/210/172/hent_artikkel/286.
- Leksikon, Den Store Norske. 2016. "Store Norske Leksikon." Store Norske Leksikon Accessed 18.1.2016.
<https://snl.no/gransking%2Funders%C3%B8kelse>.
- Økokrim. 2015. "Økonomisk kriminalitet." Økokrim Accessed 12.5.2016.
<http://www.okokrim.no/definisjon-okonomisk-kriminalitet>.

Masteroppgaver/Doktorgradsavhandlinger

- Becker, Sissel Irene Helle. 2009. "Gransking og rettssikkerhet." Risk Management And Societal Safety Master Thesis, SV, University of Stavanger.
- Curtis, Mary B. 2010. "An experimental examination of the effects of fraud specialist and audit mindsets on fraud risk assessments and on the development of fraud-related problem representations." University of North Texas.
- Fagerberg, Jesper. 2008. "Occupational Fraud: Auditors' Perceptions of Red Flags and Internal Control." Linköping Studies in Science and Technology PHD, Department of Management and Engineering, Linköpings Universitet.
- Narbut, Mateusz. 2010. "Vilkårene for gransking etter reglene i aksjeloven og allmennaksjeloven §§ 5-25 til 5-27." Master i Rettsvitenskap Master Thesis, Juridisk Fakultet, Universitet i Oslo.
- Sundell, Jørgen A. 2009. "Misligheter og varsling: varslingsmiljøets forutsetninger." Siviløkonomistudiet Master Thesis, Institutt for Strategi og Ledelse, Norges Handelshøyskole.

8 Vedlegg

8.1 Vedlegg 1: Spørreundersøkelse til revisor

Kartlegging av revisors mislighetsvurdering

Innledende forklaring til spørreundersøkelse

Denne undersøkelsen gjennomføres i forbindelse med avsluttende mastergrad i regnskap og revisjon (MRR) ved Handelshøyskolen BI.

Formålet med denne undersøkelsen er å kartlegge revisors rangering av en rekke indikatorer for misligheter (såkalte røde flagg) basert på hvor betydningsfullt revisor mener det røde flagget er for å indikere eksistensen av misligheter, eller muligheten for eksistensen av misligheter, i et selskap. Med selskap menes bedrifter, organisasjoner, stiftelser, foreninger, offentlig sektor, mv.

Undersøkelsen tar ca. 10 min å gjennomføre. Svarene fra denne undersøkelsen kan være med på å gi et viktig bidrag til forskning på revisors arbeid rundt misligheter. Ditt svar vil derfor være meget verdifullt.

Undersøkelsen er anonym, og det er ikke mulig å identifisere enkelt-respondenter gjennom de data som samles inn. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes når resultatene fra undersøkelsen offentliggjøres. Alle svar vil bli behandlet strengt fortrolig.

Generell informasjon

Kjønn

- Kvinne
 Mann

Alder

- Under 25 år
 25 - 30
 31-40
 41+

Type utdanning

- Siviløkonom
 Master i regnskap og revisjon
 Bachelor i revisjon
 Other:

Jobbtittel

- Revisormedarbeider
 Supervisor
 Manager
 Partner
 Other:

Erfaring som revisor

Har du kommet over noen tilfeller av misligheter i din tid som revisor?

- Ja
 Nei

Hvilken type bedrifter utgjør hovedandelen av din arbeidsporfølje
 Vennligst anvend regnskapslovens definisjoner for små og store foretak

- Små foretak
 Mellomstore og store foretak
 Børsnoterte foretak

Har du erfaring med revisjon av børsnoterte foretak?

- Ja
 Nei

Du vil nå få presentert en liste med forhold/hendelser som kan være tilstede når det forekommer misligheter i et selskap (også kjent som "røde flagg") For hvert rødt flagg skal du vurdere hvor stor eller liten betydning du mener dette forholdet har når du skal vurdere risikoen for eksistensen av misligheter, eller muligheten for eksistensen av misligheter, i et selskap. Du vil for eksempel bli bedt om å vurdere følgende rødt flagg; - Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen. Dersom du legger stor vekt på dette røde flagget når du vurderer mislighetsrisikoen i en bedrift, vurderer du denne til 7. Dersom du legger liten vekt på dette røde flagget når du vurderer mislighetsrisikoen i en bedrift, vurderer du denne til 1. NB: Dette er ingen test og det finnes ingen riktige eller gale svar.

Selskapet opplever rask vekst eller uvanlig høy lønnsomhet særlig sammenlignet med andre selskaper i samme bransje

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har negativ kontantstrøm fra driften samtidig som de rapporterer om positiv resultat og resultatvekst

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet opplever driftstap som gjør faren for konkurs, opphør eller fiendtlige oppkjøp overhengende

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsens avlønning avhenger av oppnåelse av aggressive mål for aksjeverdier, driftsresultater eller den økonomiske stillingen til selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen eller ansatte i selskapet er under sterkt press for å oppfylle økonomiske mål som er fastsatt av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

De ansattes forhold til selskapet anses for å være dårlig. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå på grunn av følgende: 1) Kjente eller forventede permitteringer av ansatte 2) Nylige eller forventede endringer i ansattes lønns- eller pensjonsordninger 3) Karriereutvikling, vederlag eller andre belønninger stemmer ikke overens med forventninger.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Det foreligger vesentlige mangler i selskapets interne kontroll, herunder manglende arbeidsdeling og utilstrekkelig overvåkning av kontroller

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner (whistleblower functions)

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har ikke tilstrekkelig kunnskap om samarbeidspartnere og underleverandører. For eksempel ved at de ikke utfører identifikasjonskontroller, bakgrunnsjekker, o.l.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har betydelige transaksjoner med nærstående parter som ikke inngår i selskapets vanlige virksomhet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Regnskapet har poster som i betydelig grad er basert på estimater som omfatter subjektivt skjønn eller momenter som er vanskelig å underbygge

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Vanskelig å fastslå hvilken organisasjon eller hvilke personer som har bestemmende innflytelse i selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Lav moral i den øverste ledelsen.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen i selskapet rettfærdiggjør regnskapsføring som bryter med god regnskapskikk begrunnet ut i fra vesentlighetshensyn.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Forholdet mellom ledelsen og den nåværende eller tidligere revisoren er anstrengt

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Foreligger det andre indikatorer for misligheter som ikke er med i listen av indikatorer, og som du mener er veldig signifikante? Hva ja, beskriv indikatoren(e) under.

8.2 Vedlegg 2: Spørreundersøkelse til gransker

Kartlegging av granskers mislighetsvurdering

Denne undersøkelsen gjennomføres i forbindelse med avsluttende mastergrad i Regnskap og Revisjon (MRR) ved Handelshøyskolen BI.

Formålet med denne undersøkelsen er å kartlegge granskers rangering av en rekke indikatorer for misligheter (såkalte røde flagg) basert på hvor betydningsfullt gransker mener det røde flagget er for å indikere eksistensen av misligheter, eller muligheten for eksistensen av misligheter, i et selskap. Med selskap menes bedrifter, organisasjoner, stiftelser, foreninger, offentlig sektor, mv.

Undersøkelsen tar ca 10 min å gjennomføre. Svarene fra denne undersøkelsen kan være med på å gi et viktig bidrag til forskning på gransker sitt arbeid rundt misligheter. Ditt svar vil derfor være meget verdifullt.

Undersøkelsen er anonym, og det er ikke mulig å identifisere enkelt-respondenter gjennom de data som samles inn. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes når resultatene fra undersøkelsen offentliggjøres. Alle svar vil bli behandlet strengt fortrolig.

Generell informasjon

Kjønn

- Kvinne
 Mann

Alder

- Under 25 år
 25 - 30
 31-40
 41+

Type utdanning

Utdanningsbakgrunn (i.e Siviløkonom, Master i rettsvitenskap, mv)

Erfaring som gransker

Har du tidligere arbeidet som revisor?

- Ja
 Nei

Du vil nå få presentert en liste med forhold/hendelser som kan være tilstede når det forekommer misligheter i et selskap (også kjent som "røde flagg")

For hvert rødt flagg skal du vurdere hvor stor eller liten betydning du mener dette forholdet har når du skal vurdere risikoen for eksistensen av misligheter, eller muligheten for eksistensen av misligheter, i et selskap.

Du vil for eksempel bli bedt om å vurdere følgende rødt flagg;

- Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen.

Dersom du legger stor vekt på dette røde flagget når du vurderer mislighetsrisikoen i en bedrift, vurderer du denne til 7.

Dersom du legger liten vekt på dette røde flagget når du vurderer mislighetsrisikoen i en bedrift, vurderer du denne til 1.

NB: Dette er ingen test og det finnes ingen riktige eller gale svar.

Selskapet opplever rask vekst eller uvanlig høy lønnsomhet særlig sammenlignet med andre selskaper i samme bransje

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har negativ kontantstrøm fra driften samtidig som de rapporterer om positiv resultat og resultatvekst

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet opplever driftstap som gjør faren for konkurs, opphør eller fiendtlige oppkjøp overhengende

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsens avlønning avhenger av oppnåelse av aggressive mål for aksjeverdier, driftsresultater eller den økonomiske stillingen til selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen eller ansatte i selskapet er under sterkt press for å oppfylle økonomiske mål som er fastsatt av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

De ansattes forhold til selskapet anses for å være dårlig. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå på grunn av følgende: 1) Kjente eller forventede permitteringer av ansatte 2) Nylige eller forventede endringer i ansattes lønns- eller pensjonsordninger 3) Karriereutvikling, vederlag eller andre belønninger stemmer ikke overens med forventninger.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Det foreligger vesentlige mangler i selskapets interne kontroll, herunder manglende arbeidsdeling og utilstrekkelig overvåkning av kontroller

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner (whistleblower functions)

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har ikke tilstrekkelig kunnskap om samarbeidspartnere og underleverandører. For eksempel ved at de ikke utfører identifikasjonskontroller, bakgrunnssjekker, o.l.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapet har betydelige transaksjoner med nærstående parter som ikke inngår i selskapets vanlige virksomhet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Regnskapet har poster som i betydelig grad er basert på estimer som omfatter subjektivt skjønn eller momenter som er vanskelig å underbygge

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Vanskelig å fastslå hvilken organisasjon eller hvilke personer som har bestemmende innflytelse i selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Lav moral i den øverste ledelsen.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen i selskapet rettfærdiggjør regnskapsføring som bryter med god regnskapskikk begrunnet ut i fra vesentlighetshensyn.

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Forholdet mellom ledelsen og den nåværende eller tidligere revisoren er anstrengt

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter

1 2 3 4 5 6 7

Liten betydning Stor betydning

Foreligger det andre indikatorer for misligheter som ikke er med i listen av indikatorer, og som du mener er veldig signifikante? Hva ja, beskriv indikatoren(e) under.

8.3 Vedlegg 3: Demografisk informasjon til respondenter

Yrke	Revisor	Gransker	
Antall	259	24	
Kjønn	Mann	Kvinne	
Antall	279	104	
Alder	20-30 år	31-40 år	41+ år
Antall	87	99	197
Erfaring (Revisor)	0-3 år	4-7 år	Over 8 år
	63	53	243
Erfaring (Gransker)	0-3 år	4-7 år	Over 8 år
	8	4	12
Utdanning (Revisor)	Bachelor i Revisjon	Master i Revisjon	Siviløkonom
Antall	98	190	49
Erfart misligheter (Revisor)	Ja	Nei	
Antall	276	83	
Hovedel av arbeidsportefølje (Revisor)	Små foretak	Mellomstore og store foretak	
Antall	270	89	
Erfaring med revisjon av børsnoterte foretak (Revisor)	Ja	Nei	
Antall	255	104	

8.4 Vedlegg 4: T-tester output SPSS – 95 % konfidensintervall

8.4.1 T-test: Total – gransker mot revisor

Group Statistics					
Yrketall		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Revisor	359	4,838	0,8083	0,0427
	Gransker	24	4,500	0,9768	0,1994
Muligheter	Revisor	359	4,805	0,8371	0,0442
	Gransker	24	5,726	0,7416	0,1514
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Revisor	359	5,298	0,8934	0,0472
	Gransker	24	5,715	0,7380	0,1506

Independent Samples Test											
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference			
		Lower	Upper								
Incentiv	Equal variances assumed	2,077	0,150	1,956	381	0,051	0,3380	0,1728	-0,0017	0,6777	
	Equal variances not assumed			1,658	25,150	0,110	0,3380	0,2039	-0,0818	0,7578	
Muligheter	Equal variances assumed	0,236	0,628	-5,252	381	0,000	-0,9208	0,1753	-1,2655	-0,5760	
	Equal variances not assumed			-5,839	27,072	0,000	-0,9208	0,1577	-1,2443	-0,5973	
Holdninger/Rettferdigjørelse	Equal variances assumed	0,933	0,335	-2,239	381	0,026	-0,4177	0,1865	-0,7845	-0,0509	
	Equal variances not assumed			-2,646	27,710	0,013	-0,4177	0,1578	-0,7412	-0,0942	

8.4.2 T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring

Group Statistics					
Erfaring grupper		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	0 til 3 års erfaring	63	4,823	0,8120	0,1023
	8 år eller mer	243	4,829	0,8268	0,0530
Muligheter	0 til 3 års erfaring	63	4,735	0,9226	0,1162
	8 år eller mer	243	4,827	0,8007	0,0514
Holdninger/Rettferdigjørelser	0 til 3 års erfaring	63	5,098	1,0281	0,1295
	8 år eller mer	243	5,370	0,8671	0,0556

		Independent Samples Test									
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper	
Incentiv	Equal variances assumed	0,032	0,858	-0,050	304	0,960	-0,0058	0,1165	-0,2350	0,2234	
	Equal variances not assumed			-0,050	97,989	0,960	-0,0058	0,1152	-0,2345	0,2229	
Muligheter	Equal variances assumed	0,025	0,874	-0,786	304	0,433	-0,0919	0,1169	-0,3220	0,1382	
	Equal variances not assumed			-0,723	87,725	0,472	-0,0919	0,1271	-0,3444	0,1607	
Holdninger/Rettferdigjørelser	Equal variances assumed	2,036	0,155	-2,136	304	0,033	-0,2725	0,1276	-0,5235	-0,0215	
	Equal variances not assumed			-1,933	86,223	0,057	-0,2725	0,1410	-0,5527	0,0077	

Group Statistics					
Erfaring grupper		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	4 til 7 års erfaring	53	4,898	0,7276	0,0999
	8 år eller mer	243	4,826	0,8264	0,0530
Muligheter	4 til 7 års erfaring	53	4,791	0,8990	0,1235
	8 år eller mer	243	4,831	0,8016	0,0514
Holdninger/Rettferdigjørelse	4 til 7 års erfaring	53	5,196	0,8112	0,1114
	8 år eller mer	243	5,372	0,8693	0,0558

		Independent Samples Test									
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper	
Incentiv	Equal variances assumed	0,333	0,564	0,591	294	0,555	0,0726	0,1228	-0,1690	0,3142	
	Equal variances not assumed			0,642	83,951	0,523	0,0726	0,1131	-0,1524	0,2976	
Muligheter	Equal variances assumed	1,193	0,276	-0,324	294	0,746	-0,0403	0,1243	-0,2849	0,2043	
	Equal variances not assumed			-0,301	71,141	0,764	-0,0403	0,1338	-0,3070	0,2264	
Holdninger/Rettferdigjørelser	Equal variances assumed	0,755	0,386	-1,353	294	0,177	-0,1762	0,1303	-0,4326	0,0802	
	Equal variances not assumed			-1,414	80,227	0,161	-0,1762	0,1246	-0,4242	0,0718	

8.4.3 T-Test: undergrupper – Revisorers kjønn

Group Statistics					
Kjønn tall		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Mann	263	4,734	0,7858	0,0485
	Kvinne	96	5,122	0,8051	0,0822
Muligheter	Mann	263	4,753	0,7928	0,0489
	Kvinne	96	4,948	0,9376	0,0957
Holdninger/ Retttferdigjørelse	Mann	263	5,218	0,8799	0,0543
	Kvinne	96	5,516	0,8984	0,0917

Independent Samples Test											
		Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference			
		Lower	Upper								
Incentiv	Equal variances assumed	0,032	0,859	-4,104	357	0,000	-0,3871	0,0943	-0,5725	-0,2016	
	Equal variances not assumed			-4,057	165,295	0,000	-0,3871	0,0954	-0,5754	-0,1987	
Muligheter	Equal variances assumed	4,041	0,045	-1,957	357	0,051	-0,1945	0,0994	-0,3900	0,0010	
	Equal variances not assumed			-1,810	147,410	0,072	-0,1945	0,1075	-0,4069	0,0178	
Holdninger/ Retttferdigjørelse	Equal variances assumed	0,370	0,544	-2,821	357	0,005	-0,2976	0,1055	-0,5051	-0,0901	
	Equal variances not assumed			-2,794	165,804	0,006	-0,2976	0,1065	-0,5080	-0,0873	

8.4.4 T-Test: undergrupper – Revisorers utdanning

Group Statistics					
Typeutdanning		N	Mean	Std.	Std. Error
Incentiv	Master i regnskap og revisjon	190	4,863	0,7726	0,0561
	Bachelor i revisjon	111	4,863	0,8565	0,0813
Muligheter	Master i regnskap og revisjon	190	4,810	0,7997	0,0580
	Bachelor i revisjon	111	4,907	0,8175	0,0776
Holdninger/Retttferdigjørelser	Master i regnskap og revisjon	190	5,313	0,8457	0,0614
	Bachelor i revisjon	111	5,434	0,9133	0,0867

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Incentiv	Equal variances assumed	0,533	0,466	0,001	299	0,999	0,0001	0,0961	-0,1890	0,1892
	Equal variances not assumed			0,001	211,607	0,999	0,0001	0,0987	-0,1946	0,1947
Muligheter	Equal variances assumed	0,018	0,894	-1,009	299	0,314	-0,0972	0,0963	-0,2868	0,0924
	Equal variances not assumed			-1,003	226,221	0,317	-0,0972	0,0969	-0,2881	0,0937
Holdninger/Rettferdigjørelser	Equal variances assumed	0,236	0,627	-1,163	299	0,246	-0,1211	0,1041	-0,3259	0,0837
	Equal variances not assumed			-1,140	216,232	0,256	-0,1211	0,1062	-0,3304	0,0882

Group Statistics					
Typeutdanningnum		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Master i regnskap og revisjon	190	4,863	0,7726	0,0561
	Siviløkonom	49	4,731	0,7714	0,1102
Muligheter	Master i regnskap og revisjon	190	4,810	0,7997	0,0580
	Siviløkonom	49	4,596	0,9568	0,1367
Holdninger/Rettferdigjørelser	Master i regnskap og revisjon	190	5,313	0,8457	0,0614
	Siviløkonom	49	4,971	0,9637	0,1377

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Incentiv	Equal variances assumed	0,069	0,794	1,071	237	0,285	0,1325	0,1238	-0,1112	0,3763
	Equal variances not assumed			1,072	74,777	0,287	0,1325	0,1236	-0,1138	0,3789
Muligheter	Equal variances assumed	0,778	0,379	1,602	237	0,110	0,2141	0,1336	-0,0491	0,4773
	Equal variances not assumed			1,442	66,308	0,154	0,2141	0,1485	-0,0824	0,5105
Holdninger/Rettferdigjørelse	Equal variances assumed	0,534	0,466	2,449	237	0,015	0,3417	0,1395	0,0668	0,6166
	Equal variances not assumed			2,267	68,275	0,027	0,3417	0,1507	0,0410	0,6425

8.4.5 T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring med revisjon av børsnoterte foretak

Group Statistics					
Erfaring børsnoterte		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Nei	104	4,870	0,7640	0,0749
	Ja	255	4,822	0,8270	0,0518
Muligheter	Nei	104	4,844	0,8357	0,0819
	Ja	255	4,795	0,8394	0,0526
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Nei	104	5,344	0,7773	0,0762
	Ja	255	5,278	0,9397	0,0588

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Incentiv	Equal variances assumed	0,092	0,762	0,508	357	0,612	0,0478	0,0942	-0,1373	0,2330
	Equal variances not assumed			0,525	205,905	0,600	0,0478	0,0911	-0,1317	0,2274
Muligheter	Equal variances assumed	0,093	0,760	0,502	357	0,616	0,0489	0,0975	-0,1429	0,2408
	Equal variances not assumed			0,503	192,008	0,616	0,0489	0,0974	-0,1431	0,2410
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Equal variances assumed	4,713	0,031	0,631	357	0,528	0,0658	0,1042	-0,1392	0,2708
	Equal variances not assumed			0,683	229,324	0,495	0,0658	0,0963	-0,1239	0,2555

8.4.6 T-Test: undergrupper – Revisorers erfaring med tidligere mislighetstilfeller

Group Statistics					
Erfaring med tidligere tilfeller av misligheter		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Ja	276	4,813	0,8062	0,0485
	Nei	83	4,913	0,8161	0,0896
Muligheter	Ja	276	4,842	0,7775	0,0468
	Nei	83	4,700	1,0092	0,1108
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Ja	276	5,358	0,8453	0,0509
	Nei	83	5,096	1,0239	0,1124

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Incentiv	Equal variances assumed	0,021	0,885	-0,990	357	0,323	-0,1002	0,1012	-0,2993	0,0988
	Equal variances not assumed			-0,984	133,759	0,327	-0,1002	0,1019	-0,3017	0,1013
Muligheter	Equal variances assumed	4,283	0,039	1,360	357	0,175	0,1424	0,1047	-0,0635	0,3483
	Equal variances not assumed			1,184	112,814	0,239	0,1424	0,1203	-0,0959	0,3806
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Equal variances assumed	4,501	0,035	2,349	357	0,019	0,2616	0,1114	0,0426	0,4806
	Equal variances not assumed			2,120	117,584	0,036	0,2616	0,1234	0,0173	0,5059

8.4.7 T-Test: undergrupper – Revisorerers porteføljesammensetning

Group Statistics					
Små eller mellomstore og store		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Incentiv	Små foretak	270	4,809	0,8142	0,0495
	Mellomstore og store foretak	87	4,918	0,7938	0,0851
Muligheter	Små foretak	270	4,784	0,8449	0,0514
	Mellomstore og store foretak	87	4,862	0,8070	0,0865
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Små foretak	270	5,277	0,9095	0,0554
	Mellomstore og store foretak	87	5,346	0,8555	0,0917

		Independent Samples Test								
		Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Incentiv	Equal variances assumed	0,067	0,796	-1,094	355	0,275	-0,1091	0,0998	-0,3053	0,0871
	Equal variances not assumed			-1,108	148,719	0,270	-0,1091	0,0985	-0,3037	0,0855
Muligheter	Equal variances assumed	0,624	0,430	-0,757	355	0,450	-0,0780	0,1030	-0,2807	0,1247
	Equal variances not assumed			-0,775	151,447	0,440	-0,0780	0,1006	-0,2768	0,1209
Holdninger/ Rettferdigjørelse	Equal variances assumed	0,031	0,861	-0,620	355	0,535	-0,0686	0,1105	-0,2860	0,1488
	Equal variances not assumed			-0,640	153,547	0,523	-0,0686	0,1071	-0,2802	0,1431

8.5 Vedlegg 5 – Regresjonsanalyse undergrupper revisorer

8.5.1 Incentiv

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellemligheterreg ^b		Enter

a. Dependent Variable: Incentiv
b. All requested variables entered.

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,225 ^a	0,051	0,037	0,7848

a. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellemligheterreg

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	11,238	5	2,248	3,649	,003 ^b
	Residual	210,652	342	0,616		
	Total	221,890	347			

a. Dependent Variable: Incentiv
b. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg,

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,976	0,137		36,321	0,000
	Kjønn(1)	-0,381	0,098	-0,212	-3,870	0,000
	Typeutdanning (2)	0,135	0,131	0,059	1,033	0,302
	Portefølgetype (3)	0,108	0,098	0,058	1,106	0,270
	Tilfellelisligheter (4)	-0,049	0,113	-0,026	-0,430	0,667
	Erfaring (5)	0,063	0,105	0,037	0,594	0,553

a. Dependent Variable: Incentiv

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
(2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
(3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
(4) Tilfellelisligheter: Ja=1, Nei=0
(5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

8.5.2 Mulighet

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellelisligheterreg ^b		Enter

a. Dependent Variable: Muligheter
b. All requested variables entered.

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,182 ^a	0,033	0,019	0,8219

a. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellelisligheterreg

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	7,936	5	1,587	2,350	,041 ^b
	Residual	231,028	342	0,676		
	Total	238,965	347			

a. Dependent Variable: Muligheter
b. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg,

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,656	0,143		32,448	0,000
	Kjønn(1)	-0,255	0,103	-0,137	-2,476	0,014
	Typeutdanning (2)	0,179	0,137	0,075	1,311	0,191
	Portefølgetype (3)	0,081	0,102	0,042	0,787	0,432
	Tilfellemisligheter (4)	0,184	0,118	0,094	1,553	0,121
	Erfaring (5)	0,024	0,110	0,013	0,214	0,831

a. Dependent Variable: Muligheter

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
(2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
(3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
(4) Tilfellemisligheter: Ja=1, Nei=0
(5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

8.5.3 Holdninger/rettferdiggjørelse:

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellemisligheterreg ^b		Enter

a. Dependent Variable: Holdninger/Rettferdigjørelser
b. All requested variables entered.

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,261 ^a	0,068	0,054	0,8684

a. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg, Tilfellemisligheterreg

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	18,779	5	3,756	4,980	,000 ^b
	Residual	257,924	342	0,754		
	Total	276,703	347			

a. Dependent Variable: Holdninger/Rettferdigjørelser
b. Predictors: (Constant), Erfaringhøylav, Portefølgetypereg, Kjønnregresjon, Typeutdanningreg,

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		d Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,067	0,152		33,423	0,000
	Kjønn(1)	-0,385	0,109	-0,192	-3,533	0,000
	Typeutdanning (2)	0,237	0,145	0,092	1,638	0,102
	Portefølgetype (3)	0,077	0,108	0,037	0,715	0,475
	Tilfellemisligheter (4)	0,225	0,125	0,107	1,800	0,073
	Erfaring (5)	0,176	0,117	0,093	1,512	0,131

a. Dependent Variable: Holdninger/Rettferdigjørelser

(1) Kjønn: Kvinne=0, mann=1
(2) Typeutdanning: Revisjonsrettet=1, siviløkonom=0
(3) Portefølgetype: mellomstore og store=1, små foretak=0
(4) Tilfellemisligheter: Ja=1, Nei=0
(5) Erfaring: 8 år eller mer=1, Under 8 år=0

8.6 Vedlegg 6 - totaloversikt indikatorer og rangering

Indikatorer	Revisor	Gransker	Avvik
Selskapet har ingen formaliserte varslingsrutiner (whistleblower functions) (*)	3,35	4,88	-1,53
Selskapet har ikke tilstrekkelig kunnskap om samarbeidspartnere og underleverandører (*)	3,84	5,71	-1,86
Selskapets verdier og etiske standarder blir ikke kommunisert eller håndhevet effektivt i selskapet (*)	3,86	5,21	-1,35
De ansattes forhold til selskapet anses for å være dårlig. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå på grunn av følgende:	3,98	4,00	-0,02
Selskapet opplever rask vekst eller uvanlig høy lønnsomhet særlig sammenlignet med andre selskaper i samme bransje	4,32	4,25	0,07
Selskapet opplever driftstap som gjør faren for konkurs, opphør eller fiendtlige oppkjøp overhengende (*)	4,53	3,88	0,65
Vanskelig å fastslå hvilken organisasjon eller hvilke personer som har bestemmende innflytelse i selskapet (*)	4,65	5,75	-1,10
Selskapet har negativ kontantstrøm fra driften samtidig som de rapporterer om positiv resultat og resultatvekst	4,97	4,88	0,09
Ledelsen i selskapet domineres av en enkelt person eller en liten gruppe personer uten at det foreligger kontroller som kompenserer for dette (*)	4,99	5,88	-0,89
Forholdet mellom ledelsen og den nåværende eller tidligere revisoren er anstrengt	5,04	4,92	0,13
Ledelsen i selskapet rettferdiggjør regnskapsføring som bryter med god regnskapsskikk begrunnet ut i fra vesentlighetshensyn.	5,33	5,58	-0,25
Ledelsen utbedrer ikke kjente vesentlige mangler i den interne kontrollen	5,35	5,79	-0,45
Regnskapet har poster som i betydelig grad er basert på estimater som omfatter subjektivt skjønn eller momenter som er vanskelig å underbygge	5,36	5,38	-0,01
Ledelsen eller ansatte i selskapet er under sterkt press for å oppfylle økonomiske mål som er fastsatt av dem som har overordnet ansvar for	5,59	5,04	0,55
Ledelsens avlønning avhenger av oppnåelse av aggressive mål for aksjeverdier, driftsresultater eller den økonomiske stillingen til selskapet (*)	5,64	4,96	0,68
Det foreligger vesentlige mangler i selskapets interne kontroll, herunder manglende arbeidsdeling og utilstrekkelig overvåkning av kontroller (*)	5,67	6,25	-0,58
Selskapet har betydelige transaksjoner med nærstående parter som ikke inngår i selskapets vanlige virksomhet (*)	5,77	6,25	-0,48
Lav moral i den øverste ledelsen.	5,93	6,17	-0,24
Ledelsen følger ikke opp kjente mistanker om misligheter	6,28	6,63	-0,34

(*) = statistisk signifikant forskjell på 5 % konfidensintervall.

8.7 Vedlegg 7 – eksempel på tekst i mail som ble sendt til respondenter

Følgende er et eksempel på en standardisert tekst som ble sendt ut til respondenter per e-post:

Hei,

Jeg tar kontakt med deg i forbindelse med at jeg skriver en masteroppgave ved Handelshøyskolen BI hvor jeg forsker på revisors tolkning av utvalgte indikatorer for misligheter.

Som et ledd i denne oppgaven ønsker jeg å innhente data ved bruk av en elektronisk spørreundersøkelse. Undersøkelsen tar under 10 minutter å besvare og er fullstendig anonym.

Jeg er klar over at det er høysesong for revisorer i disse dager og at dere har en travel arbeidshverdag, men håper at du har mulighet til å delta på denne undersøkelsen da antall passende respondenter er begrenset.

Undersøkelsen går ut på at revisorer blir bedt om å vurdere en rekke indikatorer for misligheter. Indikatorene skal rangeres etter hvor viktig de ansees å være i henhold til å indikere eksistensen av misligheter i et selskap. Resultatene fra undersøkelsen skal anvendes for å analysere og bedre forstå eksperters og revisorers arbeid rundt misligheter. Undersøkelsen vil forhåpentligvis også kunne bidra til å øke den enkelte respondents oppmerksomhet rundt viktige indikatorer for misligheter, og dermed inneha et læringsutbytte for den som gjennomfører undersøkelsen.

Link til spørreundersøkelsen finner du [her](#).